

חמשה חומשי תורה

עם חמש מגילות

ספר

בראשית

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ז"ל (מדויקים בתכלית הדיוק) ועם פירוש הנשר הגדול הרב החכם הכולל בכל מיני חכמות, מורנו ומאורנו

ר' אברהם בר מאיר ׀ עזרא ז"ל

ועליו ביאור חדש בשם

מתוקי יהודה

יכלכל

(א) ביאור לפירושו של הראב"ע ז"ל.

שתי מערכות

המערכה האחת

יהל אור

על דרכי פירושו, לבאר במקומות הסתומים זקשי החבנה, לפתוח חידותיו, ולגלות שפוני שמוני מחשבותיו אשר הסתיר תחת מסוה מליצתו דגודה והנעימה.

המערכה השנית

קרני אור

קרנים מידו מדברי חז"ל, בתלמוד בבלי וירושלמי, ספרא ספרי ותוספתא, תנחומא הגדסם מכבר, ותנחומא הקדום הוצי' הרב הח' רש"י ז"ל, מדרשי רבה, סדר עולם, פדר"א, פסיקתא רבתי, פסיקתא דרי"כ, פסיקתא זוטרתי, ועוד ועוד ואשר על ידם יבוארו יותר דברי הראב"ע ז"ל בפירושו.

(א) תולדות הראב"ע ז"ל. (ג) רשימה מכל הספרים שחבר. (ד) רשימה מכל הגאונים ונדולי הקדמונים שהביא הראב"ע ז"ל בפירושו זמנם ומקומם. (ה) מקורי רש"י מראה המקומות והמקורים אשר מהם הוציא רש"י ז"ל פירושו, עם הערות טובות נחוצות ומועילות, גם מ"ם לכל פסוקי תנ"ך הנמצאים בפ"י רש"י ז"ל, ובפ"י הראב"ע ז"ל. (ו) תולדות רש"י ז"ל, קורות ויקרת ספריו אשר חבר. (ז) רשימה מכל המדרשים המובאים במקורי רש"י הקודמים והמאוחרים זמנם ומקומם. (ח) מהות שלשת התרגומים ת"א יוב"ע וירושלמי, והמבוכה שנפלה בין כותבי הדורות אודותם.

כל אלה חוברו על ידי

יהודה ליב בהרב המאוה"ג ר' יצחק קרינסקי זצ"ל.

בראשית א בראשית

אונקלוס

א * בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת * בְּקִדְמִין בְּרָא יְיָ יְת
 הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ : שְׁמַיָא וְיַת
 ארעא

אבן עזרא

ריש"י

א א בראשית הכתיבו אמרו שהביית נוסף
 בביית בראשונה ולמטה י"ג
 ד', כי נמצא "ראשונה יסעו" (בפדי ב' ס') (f)
 ואיל"י היה טעמו כן, היה הביית נקמץ (ג)
 בקמץ גדול (ג) י"א כי בראשית לעירב
 כמין (ד) והטעם (ה) בראשית הערב או הלילה
 או החשך (ו) והנה שכחו "וירא ראשית לוי"
 (דברי ל"ג כ"א) (ו) ואו, וי"א שהביית נושא

(א) בראשית אמר רבי יצחק לא היה
 לריך להתחיל את התורה
 אלא מהחדש הזה לכם שהיא מלוח ראשונה
 שנלטו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית
 משום (תהלים קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו
 לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו האומות
 לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארלות ז'

אומות הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר
 בעיניו ברלונו נתנה להם וברלונו נעלה מהם ונתנה לנו : בראשית ברא. אין
 המקרה הזה אומר אלא דורשני כמ"ס רז"ל (ב"ר) צשביל התורה שנקראת (משלי ח)
 ראשית דרכו וצשביל ישראל שנקראו (ירמיו' ב) ראשית תבואתה ואם זאת לפרשו כפשוטו
 כך פרשו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור.
 ולא בא המקרה להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאלו בא להורות כך היה לו
 לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרה שאינו דבוק לתיבה
 שלהחריז כמו (שם כו) בראשית ממלכת יהויקים (בראשית י) ראשית ממלכתו (דברים יח)
 ראשית דגןך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו' כמו בראשית ברוח ודומה
 לו (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה'
 אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא
 אלו ויש לך מקראות שמקלרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו (איוב ג)
 כי לא סגר דלתי בעיני ולא פירש מי הסוגר. וכמו (ישעיה ח) ישא את חיל דמשק ולא
 פירש מי ישאנו. וכמו (עמוס ו) אם יחרוש צבקרים ולא פי' אם יחרוש אדם צבקרים.

קרני אור

יהל אור

[א] בראשית תאב הן במקרא, ובלן כמובן ודקיקים למה
 שאתריהן, ואלו הן (א) ברא' א' ה' (ב) דמיו'
 כ"ו א' (ג) שם כ"ו א' (ד) שם כ"ח א' (ה) שם מ"ט
 ל"ד וכן לעומתן מלת באהרית כי רבים המה בכתובים
 כלן סמוכים ודקיקים, ולא כן ראשית ואחרית בתיבה
 יבנו בלא סמוכות כמו, ויש אחרית" (משלי כ"ד, י"ד)
 "קרבן ראשית" (ויקרא ב' י"ב), כי אחרית לאיש בלוס"
 (תה' ל"ו ל"ז), וירא ראשית לו" (דברים לג כא) כי אם
 יש אחרית, (משלי כג יח), מגיד מראשית אחרית" (ישעי'
 מ"ו י') ונטלה טענת הח' ז"ל על רש"י ז"ל (רו"ה):

(א) וכן אמר הח' ז"ל (ס' לזות אור ביימת), ויש
 בית נוסף" כמו "ישן וביעין" (ויקרא כ"ו
 מ"ג) "בראשונה" (למטה י"ג ד') "הנו ראשונה",
 (פי' שביית בראשונה נוספת וכאלו נכתב ראשונה):
 (ב) ובכ"ו א הגו' "היה הביית קמוץ בקמץ גדול":
 (ג) פי' אלו היתה נוספת משפט הלבון להיות
 קמוצה, כמו "בראשונה" והיה מן הלורך
 לכתוב "בראשית" והנה גם דעת הח' ז"ל שהביית
 נוסף, "אבל לא כבית של "בראשונה" כי הביית
 של "בראשונה" היא בקמץ, "והקמץ יורה על ה"א

אפשר להגיד בקמץ שהרי אין שייך לומר שהביית מורה על
 הנזכר מקודם לכן, במקום אחר, ונודע לשומע,
 הנזכר שזכר מקודם אבל כאן היתה ההתחלה:
 (ד) מורה על קישור ודבוק של שם אחר שיש לו שייכות
 עמו, והתי"ו מורה כאלו כתוב לפינד מלת "של" ד"מ "אשת אברם" (למטה י"א ל"א) היה ראוי
 לכתוב אשה של אברם, אבל עכשיו שנשתנה ה"א לתי"ו, הרי "הוא כאלו כתיב אשה של אברם, וזה
 נקרא אלל המדקדקים דבוק או סמוך, כי מלת אשת דבוקה וסמוכה למלת אברם:
 (ה) כל מקום שמצא הח' ז"ל מלת "והטעם" ר"ל פירושו: " (ו) כי הסמיכה אינה שייכה אלא בשני
 שמות זה אחר זה, ר"ל שם עלם או שם דבר, ואיך נוכל להסמיק תיבת "בראשית" לתיבת
 "ברא" שהוא פעל עבר, ואינו שם מן השמות, ואין שייך בו דין הדבוקות, וע"ז פי' הח' ז"ל שהוא כאלו
 נכתב אחר תיבת בראשית מלת "הערב" או "הלילה", או "ההשך" וכן הוא דעת רש"י ז"ל: (ז) ושם אין
 שייך לומר שהתי"ו מורה על מלת "של":

רש"י

בראשית א

אבן עזרא

ב 3

זכמו (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית
זלא פי' מגיד מראשית דגרי אחרית דגרי.
א"כ תמה על עלמך שהרי המים קדמו
שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני
המים ועדיין לא גלה המקרא בסידור
הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים
מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ.
ועוד שהמים מאש ומים נבראו ע"כ לא

(צ"ל נוסף) (ח) בלי טעם (ט) וטעם (י) שלא
יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ
(יא) ע"כ אמר בראשית (יב), ולפי דעתי שהוא
סמוך, (יג), כמו, "בראשית סמלבת יהויקים"
(יד) (יז), ואל תתמה איך נסמך על
פועל עבר (טו) והנה בן, "תחלת דבר די בהושע
ויאמר די אל הושע" (הושע א' ב') (טו), קרית
חנה דוד (ישע"י כ"ט א') (יז) והטעם יתבאר
דך בפסוק השני (יח) (ב), ברא רובי המפרשים

לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר ברא ה'
שבתחלה עלה במחשבתו לבראיתו במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת
רחמים ושתפה למידת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

יהל אור

קרני אור

(ח) לפי הגי' "נוסף" פירושו ידוע, ולפי הגי'
הישנה "נושא" פירושה, ר"ל שיש לו איוה
משמעות אבל בלי טעם: (ט) פי' שהיא אינה
נותנים טעם באיוה משמעות היא נושא הכוונת,
ואפשר לפרש דעת ה"א שבי"ת בראשית נושא המאמר
את השמים, וי"ג, בלא טעם" ובכ"י א הגי' "כלי
טעם" ופי' כי זאת הבי"ת הוא בי"ת הכלי, כמו "באבן
יד" (במד' ל"ה י"ז) וכן בראשית ר"ל עם ראשית וכן
כתב המורה (פ"ל מההלך השני), והבי"ת כבי"ת הכלי"
(פי' כי אלל המדקדקים יבוא הבי"ת בשמום בשני
פנים, בי"ת הכלי ובי"ת העזר, בי"ת הכלי הוא
כאשר דבר אחר נמלא הוך דבר, שהדבר המקבל הוא
כלי לדבר המקובל ויאמר שהוא נמלא בו כאמרנו
"היין בהכיות" בי"ת בהכיות, יאמר שהוא בית הכלי
וטעם קריאתה בית הכלי בהורות מקום הדבר או
הזמן, ובי"ת העזר כמו "ופעל בפחם ובמקבות
יזרהו" (ישע"י מ"ד י"ב) בי"ת במקבות נקרא בי"ת
העזר) והה' ר"ר רולה לגרום תחת "בלי טעם"
"כלי ועם" ר"ל שהבי"ת נושא בקרבו הוראת "כלי"
והוראת "עם" (מיט) והיא המכונה בשם "בי"ת הכלי":
(י) ר"ל ידעתם של י"א לתה טעם שיש להם ראשית:
(יא) הוא דעת אריסטו והנמשכים אחריו וכן כתב
המורה (ה"כ פ"ל) אבל מה שתמלאהו כתוב לקחת
החכמים מהעמיד זמן נמלא קודם בריאות העולם
מסופק מאד כי זהו דעת אריסטו: (יב) ופי' זה הפסוק
האמתי בן בהתחלה ברא השם העליונים והתחתונים,
זהו הפירוש המסכים להדוש העולם (מורה פ"ל
מה"ה ה"ב): (יג) ואין לטעון על הה' ז"ל כמה
שאמר למעלה, והנה שכו וירא ראשית לו" שהשיג
על דברי האומרים שהוא סמוך, ואיך עתה שב
לומר כדבריהם, כי באמת דעת ה"א שמלת ראשית
הוא לעולם סמוך, ודעת הח' ז"ל שיש מקומות
שהוא סמוך, ויש שאינם סמוך: (יד) דעת הח' ז"ל
שמלת בראשית אינו סמוכה מפאת הדקדוק. אבל
להרלב"ג ח"ב פ"ב: (טו) פי' מלת "בראשית"
(טז) פי' כי מלת דבר הוא ג"כ פעל עבר: (יז) וכן
הסמיכות יתברר בפסוק הבא "אמריו", והארץ היתה
תהו ובהו", וטעמו "בראשית בריאת שמים וארץ".
והארץ היתה תהו ובהו, ולא היה בארץ ישוב, כי היתה
מכוסה במים, ויאמר אלהים יהי אור, ולפי
דעת הח' ז"ל לא נברא ביום ראשון רק האור, ובסמוך
יביא ראיה מדברי דהע"ה בתהלותיו צ"י ברכי
בפשי (תהלי' ק"ד ח') וכן דעת רש"י ז"ל והרלב"ג,
אך הח' ז"ל תיקן כי הוי"ו במלת והארץ אינה
משמשת כמו שאבאר במקומו:

[ב] וכן כתב רש"י בנמוקו למכלל, אעפ"י שמקל הוא
ר"ל פעלים על הרוב סמוך, יש מהם שאינם סמוכים אכן
עם אותיות ככ"ל הנקודות כש"א הם תמיד סמוכים,
לכן מלת בראשית היא סמוכה לעד לעולם לא בעבור התי"ו
שנסו, רק בעבור ש"א הכית, מדלא כתיב בראשית
הבי"ת קמולה כמו בראשונה שהוא בלתי סמוך, והרמב"ם
והרמב"ן והרד"ק ז"ל ופחהם שלמים וכן רבים שמלת
בראשית אינה סמוכה וכן ת"א בקדס"ו ברא ולא תרגם
בקדס"י, כי "בקדמית" הוא התרגום של בראשונה,
ובקדס"ו הוא התרגום של בראשית, וסובר כי "בראשית
ברא" הוא הכלל, ואח"כ בא הפרט ואמר בתחלה בדרך
כלל, שבראשית כל הדברים הוליא הקב"ה את השמים
ולבאותיהם, והארץ ומלואה מן האין גמור, ומאפיסה
מחלעת אל הים, וכן מעיד לשון "ברא" שהוא לשון
הולאות יש מאין וכתיב רבינו נח"י שזהו גם דעת ר'
נחמיה (הנחומא סי' א') הולאות ה' (רש"ב) וכן איתא
(לקוט ברא' רמז וי"ו) שהביא בשם הנחומא, וכתיב
שלו לא נמלא ובר מזה, ועיין (ביהמ"ד חדר חמישי
לד 155 הול' ה' יעללניק) בלקוטי מדרשים שהביא
השלגותא דר' יהודה ור' נחמיה, והביא ג"כ ממדרש
הנחומא, שביום ראשון נברא כל העולם, והביא המשל
למה"ד, לאדם שזרע ששה שעורים בבת אחת זה
י"א ביום ראשון, וזה בשני וזה בשלישי, וכן כולם,
וכדור דעת ר' נחמיה במשל הזה, כי החומר שממנו היה
הכל נברא ביום א', ואח"כ נבראו כל הנבראים בששה
ימים מתלקי החומר, כל אחד ואחד ביומו, וזהו שכתוב
(תה' ל"ג ט') "כי הוא אהר ויהי" ביום כי הכל היה
באמירה ובכחיה אחת, ואח"כ ליה דכר יום ביומו,
והעמיד הדברים והוליאם לפועל, וכן הוא דעת הרמב"ן
ז"ל, ומתלוקת אלו החכמים, כי דעת ר' יהודה כי כל
כח וכל נברא ביומו, ודעת ר' נחמיה כי כולם נבראו
ביום ראשון מקובלים, ור"ש ג' מלך כתב שמלת "בראשית"
הוא להרבות הלשון, כי לא יאמר ראשית ואחרית אלא
בזמן, והזמן לא היה אלא עם התנועה, והתנועה והזמן
הן כאחת, והתנועה היתה במסכת הגלגלים, והזמן שהיה
קודם מלאת יום אחד. הוא הרגעים והשעות:

הוא סמוכה מפאת הענין ועיין (מלחמות השם
למלת "ברא", הלא "ברא" הוא פעל עבר:
(יז) וכן מלת הנה פעל עבר: (יח) טעם
הסמיכות יתברר בפסוק הבא "אמריו", וטעמו "בראשית בריאת שמים וארץ".
והארץ היתה תהו ובהו, ולא היה בארץ ישוב, כי היתה
מכוסה במים, ויאמר אלהים יהי אור, ולפי
דעת הח' ז"ל לא נברא ביום ראשון רק האור, ובסמוך
יביא ראיה מדברי דהע"ה בתהלותיו צ"י ברכי
בפשי (תהלי' ק"ד ח') וכן דעת רש"י ז"ל והרלב"ג,
אך הח' ז"ל תיקן כי הוי"ו במלת והארץ אינה
משמשת כמו שאבאר במקומו:

אבן

בראשית א

עזרא

אמרו שהבריאה להוציא יש מאין (יט), וכן
„אם בריאה יברא ד" (במד' ט"ז ל'), והנה
שכחו „ויברא אלהים את התנינים" (למטה פ')

קרני אור

[ג] ויש לפרש כי זכר בו בריאה לא מתחת חצרו, אלא
בנחית גורתו המבולת שהמליחה אז לא מדבר,
ובפניו שהיה מעשה הנפלאות, כפי הרעון הפשוט האלהי,
והם מטנע הנריאה הראשונה להיות בלתי מיוחסים לחומר
מיוחד שממנו יתהוו, לכן בדרך השאלה קרובה מאוד
לבחנה הראשונה, נאמר בפלאים לשון בריאה (שמות לד
ט'), „גד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל
הארץ", „ואם בריאה יברא ד" (במדבר ט"ז ל') ובפניו
שהיתה הנריאה הראשונה, להיותה המלאכה דבר מוגשם
מלא דבר, ענין זה מאוד על הדעת האנושי ללידו,
השאל הכתוב לכל יצירת דבר זר ויולא מהמנהג הטבעי
לשון בריאה, „ויברא אלהים את התנינים הגדולים" מפני
שנדלם מופלא מאוד עד שיש בהם ארכס כמה פרסאות,

כ"א) (כא), ושלש בפסוק אחד, „ויברא אלהים
את האדמה" (למטה פ' כ"ז) (כג), „ובורא
הושך" (ישעי' מ"ה ז') שהוא הפוך האור שהוא

יהל אור

(יט) וכן הוא דעת הרמב"ן ז"ל שכתב, ואין אללינו
בלשון הקדש בהולאת הים מאין אלא לשון
„ברא", וכן כתב הרד"ק ז"ל „ועיקר המלה (פי'
ברא) על ההולאה מן האפס אל הים", וכן יבאר
הרד"א ז"ל, וכתב שכלת ברא תורה על המלאכה
הים מאין, ועל התהוות הדבר הפעילי אחר האפס
הגמור שהוא הנחתו הראשונה:

(כ) ואין כן דעת „הח' ז"ל, וכן יאמר בשיטה
הראשונה „ואין מלת ברא כאשר חשבו
רבים לעשות את שאינו ישנו, והעד (גי' המוטוט
„והמוכח") ויברא אלהים את התנינים הגדולים (למטה
פסוק כ"א) והנה מלאנו „ואם בריאה יברא ד"
שהוא „ולכבודי בראתי" (ישעי' מ"ג ז') (ב) שהוא
נתינת הכח בעלם ג) „ואח"כ יברתי שהוא הצורה, ואח"כ עשיתי
שהוא התיקון, כמו „וימחר לעשות
אותי" (למטה י"ח ז') ומלת „וברא אתה" (יחז' כ"ג מ"ז) לשון חתוך
וגזרה, ואם זאת הגזרה היא מבנין
הכבד, וע"כ כתוב „בורא קצות הארץ" (ישעי' מ' כ"ח) ה) בעבור
כי הקלוות אינם גופות ו) וככה
„וברא הושך" (שם מ"ה ז') ז) כי החשך איננו רק העדרת דבר ח)
(גי' המוטוט כי הושך אינו דבר והוא מקרה על דעת רבים ט)
(כן הוא העברת הדבר י) ובעל פ' יצירה יקראנה תמורה,
תמורת חיים מות, תמורת עושר עוני, תמורת חכמה אולת יא)
והלל איננו דבר, רק דמות העדרת דבר, ואנשי המחקר אומרים
כי הש"י בורא תמיד יב) התורה וכסא הכבוד, ואין להם ראשית זמן
ולא יהיה להם סוף: (כא) ושם כתיב אשר שרצו המים שמשמעו
שנבראו מן המים: (כב) בפ' „ויברא אלהים את האדמה"
כתוב „בללם אלהים ברא אותי" „זכר ונקבה ברא אותם" והזכיר
כפ' זה שלש פעמים בריאה, ודעת
הח' ז"ל כי בראו אותם יש מים, כי נבראו מארבע יסודות:

הערה

א) שכן כוכיה המעשה שיאמר הכתוב, ופצתה האדמה את פיה, וכן יפרש הח' ז"ל שם „יא שהיא
תורה על המצא מה שלא היה, וכבר פירשתי שאין המלה רק סגזירת „וברא אתה" (יחז' כ"ג מ"ז) וכבת
נבקעו מדינות רבות וירדו הדורים בהן שאולה. והנה פירושה כמעט גזרה":
ב) זה הפ' הביא הרד"ק במכלל בשם רבינו סעדיה גאון:
ג) ר"ל שהוא גם מלשון גזרה שגזר ונותן גבורה בכח ובעצם להיות הדבר שהוא בכח, והיצירה
מן הכח אל הפועל היא הנקראת יצירה, והעמיד הצורה היא באותה העצם על מתכונתה היא העשיה: ד) וכן
יפרש הח' ז"ל (למטה ב' ד'). כי עשיה הוא התיקון והעד „ויסתר לעשות אותי" ה) ובורא קרוב סגזרת גזר
לדעתו: ו) ושם קצוות הוא הקו השובב, כי הקו איננו גוף, אלא הוא תכלית כדבר הנחתך ונגזר, לכך
אמר בהם לשון בריאה מלשון חתוך וגזרה, בורא קצות הארץ (ישעי' מ' כ"ח) בורא השמים (שם ס"ב ה')
כי יש להם קו שהוא גבול להם:
ז) שהוא כא בהעדר האור והוא גם מלשון גזרה, ה) ובפ' „לישעי' על בורא השמים ונוסיהם"
(ישעי' ס"ב ה') אמר בורא השמים, כי יש להם קו שהוא גבול להם, ונוסיהם על הארץ, רמז
לדקיע' וכתב הרנ"ק (מונה"ז שער י"ז) וכבר ידעת פירוש זו הקו שהוא הגלגל העשירי עיי"ש,
ט) דעתו בהעדר לדעת הרנ"ק שאינו אפס המוחלט, כ"א כח עצמי להפיר כח או צורה, וא"כ לא
בלבד שאינו אפס, אלא גם שאינו מקרה, והוא הנראה ועובר, והוא מראה לבד, וזו כוונתו באמר
„והוא סקרה על דעת רבים" ואף כי שאינו יש ואינו גוף, י) ומוסיף „כן הוא העברת הדבר", ור"ל
שבאמת אינו מקרה כ"א כה אמיתי שוללי, מסיר כח אחד, וזהו ענין התמורה שבס' יצירה, ועיין קרני
אור למטה הערה ס"ה, יא) עיין ס' יצירה פ"ד מ"א שמביא שם „שבע כפולות שהן תמורות", תמורת
חיים מות, תמורת שלום רע, תמורת חכמה אולת, תמורת עושר עוני, תמורת חן כיעור, תמורת
זרע שממה, תמורת ממשלה עבדות, ובס' יצירה עפ"י נוסח האר"י ז"ל „הג' תמורת חכמה אולת
תמורת עושר עוני, תמורת זרע שממה, תמורת חיים מות, תמורת ממשלה עבדות, תמורת שלום
מלחמה, תמורת חן כיעור, יב) ע"כ נאמר בורא, עושה, רוקע, בורא השמים (ישעי' מ"ב ה').
עושה השמים (תה' קל"ז ה') רוקע הארץ (ישעי' מ"ב ה') בלשון פועל בעבור שהוא עושה תמיד,
ואין השארות לנמצאים בלתי, וכשיסתלק פעלו מהם יהי נעדרים, ואין כן שאר הפועלים, כי יסתלק
הפועל וישאר הפועל, ובעבור כן נקרא הש"י „הי העולם", „וישבע כחי העולם" (דניאל י"ב ז') כי
בוא ית' גותן החיים לנמצאים, כמו שתתן הנפש החיים לגוף:

אבן

בראשית א

עזרא

ג 5

יש (כג) וזה דקדוק המלה ברא לשני פעמים (כד) זה האחד (כה) והשני „לא ברה אתם לחם“ (שׁיב י״ב י״ו) (כו) וזה השני אליף תחת היא (כו) (הו) כי כסודו „ויבוא כל העם להברות את דוד“ (שׁיב ג׳ ל״ה) (כז) כי הוא מהבנין הכבד הנוסף (כט) ואם היה באל״ף (ל).

יהל אור

(כג) כי חכמי המחקר אמרו שהוסיף הוא העדר האור וסודו. ולפי זה נברא אין מים: (כד) ר"ל ית לה שני פירושים, וי"ג ברא לו שני פעמים ופי' ענין בריאה וענין אכילה, וכפי (א) הגי' „בא לשני פעמים“, וכפי ישר הגי' „וזה דקדוק המלה בלי ספק לה שני פעמים“: (כה) שפי' לדעת הה' ז"ל ענין גזירה: (כו) שהוא מענין אכילה, וכן פי' הרד"ק „לא ברה אתם לחם“, לא אכל אפילו אכילה מועטת, כי הבריה אכילה מועטת כמו „ואברה מידה“ (שׁיב י״ג ו'), וכן פי' רש"י ז"ל ואברה ואוכל, וכן תר' על פסוק „ולא ברה“ „ולא אכל“: (כו) לפני הה' ז"ל היה כתוב באלף ברא כחברו באר היטב, וזה השני אל"ף תחת ה"א" וכן היה כתוב לפני רבינו ישעיה, כי בפירושו שם כתב „ונתחלק הה"א באל"ף (רי"ר), (כח) פי' כי הוא מענין אכילה: (כט) מבנין הפעיל, כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין הכבד הנוסף, כי הפעל יוכל להבנות על שצעה בנינים, שלשה מהם בתמונת פועל, ושלושה מהם בתמונת פעול, ואחד מהם בתמונת פעל חוזר, ובעלי הלשון קוראים להבנינים הפועלים בשם אבות, ולהבנינים הפעולים בשם תולדות. וקוראים לבנין פקד' בנין תולדות, ולבנין פקד' בנין הכבד הנוסף, להורות שהכבדות שלו הוא בעבור שתי אותיות הנוספת על אותיות השרש, שהם הה"א והי"ד: (ל) מלת להברות והיה „להבראות“: (לא) וי"ג „ואם היה באל"ף יהיה כמו להברואכם“, וכפי (א) הגי' „ואם היה באל"ף כמו להברואכם“:

(לב) ר"ל שהוא מלשון „הביאי הבריה“ (שׁיב י״ג יו"ד) והוא גם מענין אכילה, ור"י ן' גנאה פי' שתשמינו עצמיכם, כאלו אמר להבריה אתכם, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג מלשון „ועגלון איש בריא“ (שופ' ג' י"ז): (לג) מבנין פקד': (לד) שהוא מלשון כריחה, פי' שתכרות עליו היער ותכנה שם ערים לשבת, וכן פי' רש"י ז"ל והרד"ק שם: (לה) כי ברו לכם הוא מצעלי הה"א (ר"ל כמו ברה ליחיד) על משקל „עשו פסח“ (מ"ב כ"ג כ"א) (ר"ל שהוא כמו עשה ליחיד) והוא לשון ברירה ור"י ן' גנאה בשרש „ברא" פי' ובראת מלשון בחירה וברירה וכתב כי ר' יהודה חשב כי ברו לכם איש מן השרש הזה: (לו) פי' לשון כריחה וגזרה, ודמה הריקים ללשון הערב שאמר לכריחה אל-ברי, וכן תיבצע „ויבזעון יתהון כטיפיהון“: (לז) ופירושו: דעת

היה (לז) „כמו“, להברואכם מראשית כל מנהת ישראל (שׁיב ב' כ"ט) (לז), ומצאנו מהבנין הכבד (לג), „ובראת לך שם“ (יהושע י' ט"ז) (לד) (ו), ואיננו כמו ברו לכם איש (שׁיב י"ז ח') (לה), רק כמו „וברא אותה“ (יחז' כ"ג ט"ז) (לו), ושעמו (לז) (ז), לנווד

קרני אור

ולכן ג"כ ייתם בריחתם לאלהים להגיד שלא היה כח במים להמליח דבר זר ונפלא כמותם אלא בכחו יתברך (רד"א) הקב"ה המליח ראשונה התחלת הדברים כלם במליחות כחני קודם לאתם למעשה פעלי, ושהקב"ה קרא לנתנת המליחות הכחני בריאה, ליציאה לפועל קרא עשיה ויציאה, ושעל זה נאמר אלה תולדות השמים והארץ כהבראת ביום עשות וגו'; שכתחלה נבראו במליחות כחני, ואח"כ עשאו כשהוליאם לפועל בטורותיהם, וכן ביום ברוח ד' אלהים אדם, כדמות אלהים עשה אותו, וכדנרי ישעי' (מ"ג ז') ולכבודו בראתו, יצרתו אף עשיתו, כי תמיד יאמר בריאה על נתנת הכח, ועשייה או יצירה על הוליאם לפועל (הנשיא ר' אברהם בר' חייא בס' מגלת המגלה הביאו רד"א): [ד] כוננת הח' ז"ל שאילו הונת מלת ברא על ההולאה מאפס המוחלט, לא היה כתב בריאה אלא תניי הים, אחר ששרטו אותם המים, שם כל שרץ המים, ובאדם כתוב לשון בריאה בלב פעמים כפסוק ויברא, אחר שהיה בכלל תולא הארץ נפש מיה, ומבואר בס' שניה וי"ר ד' אלהים את האדם עפר מן האדמה" (למטה ב' ז') וא"כ אין הנחת מאלה על הבריאה מאפס הגמור כמו שחשבו המפרשים הזכרים, שזה גדר מלת ברא, ולא עוד אלא שדבור „וברא חושב" מורה על הולאת אין מים, לפי שהאור יש בעל שנים עלם ואורה ואינו גוף לדעת זה החכם, והגם יהיה החושך אין של יש זה, וכוא העלם לבד בלי טרה לא האפס המוחלט שהוא אינו כלל (ר"ק): [ה] וכן כתב הרד"ק במכלל, כי כן המנהג להתערב נחי הלמ"ד בפלי הה"א עם פעלי האל"ף בהרבה מקומות: [ו] וזהר"ק במכלל כתב „ויש מי שפי' מזה הענין ובראת לך" כלומר שתכרות עליו היער ותכנה שם ערים לשבת, וכן „אם בריאה" ענין גזירה, וכן „בראשית ברא", והנכון שיהיה „ואם בריאה" ענין יצירה, כי כל דבר חדש יקרא בריאה, וכן „בראשית ברא", וענין רד"א שהעיר ע"ז וכתב „והנה הרד"ק להמשיכו אחר הדעת הזה כתב בשרשו שברא שם נופל על ענינים מתחלפים בדרך שפ"ף וכו', וז"ל שאין הדבר כן, אבל ששם בריאה נאמר בהלכה ראשונה, ופעמים בהשאלה, „ושעיקר הנתנו הראשונה הוא על המלאת יש מאין כדברי הרב המורה" פי"ט: [ז] סעתי חתר הח' ז"ל למלאו עיקר שרש זה בהוראותיו. ומלאו שעיקרו על גזרת דבר, כריתתו מדבר אחר, ופשות לו גבולים כגזרה זו (ושם גזרה הוא אלשון „לגזר יש סוף לגזרים" (תה' קל"ז י"ג) גזרו את הילד (מ"א ג' כ"ה) ומלשון „הגזרה והבניה" (יחזקאל מ"א י"ג) והביא הפעל „ובראת לך" (יהושע י"ז ע"ו), וברא אותה" (יחזקאל כ"ג מ"ו) ודימה ברא בבנין הקל, להוראתו בבנין הכבד, ואמר לפי זה „ושעמו לנווד ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין", והנה רבים חשבו ועמם רוב מפרשינו שלא פתרו על סוף ועיקר דעתו ברובא דרובא של שפתו לכוונת מזה המקום שבת' ז"ל היה מאמין בקדמות העולם בהתלט, או עכ"פ במליחות חומר קדום, ואין הדבר כן (ר"ק), ומפורש אחר בספרו „ערוגת התכמה ופדס המזמה" שהעולם מתודש, והביא ראיות פ"ז, וכתב „עתה ידעתי כי העולם נולד, ובואת התכמה מלאתי מרגוע לנפשי ולמות והמבקש בלעדו יבקש הכל ורעות רוח, ובס' יצירה כתב „כי כיון שיש שם כורא היתם בריאה, וסיחה כעת שרצה ד' לא על דרך חיוכ", ובפרק הראשון מתכורו והאומר הפך זה, הופך והורם יסודי התורה וקולך כדגש העולם; וחושב על הכוונת תועה, כי גלי

ולשום גבול נגזר (לח), והמשכיל יבין (לט), (ח) אלהים (מ) [ט], אחר שמצאנו אלוה (מא),

קרני אור

יידוע אלל מאמיני תורתנו, כי העולם כולו בדבור אחד נברא, וכו', ועוד שם, וכוונת הפרק לבאר, כי כל אלה הענינים, הנראה מפשוטן שהם סותרים אשילו אכן אחת מזה היסוד, ר"ל מדום העולם, שנברא בחפץ פשוט שאנו לריבין להוליאם מפשוטן, ולהאמין שהם משל, ויש להם סוד נעלם, והוא גלוי למתבונן ומפיין בהם עיון דק, וכסוף הפרק ההוא יאמר, והולכנו לבאר זה מאוד להיות לאות ולעד על מה שאנו עתידין לבאר במ"ב, ולחוק סברתינו, כי בדבור אחד נברא הכל בלא טורח, ובלא יעלה על לב איש שיהי' שם דבר נברא קודם העולם, שהמליאות הוא ממנו, וזלתי פעלם הקדמון שברא, וית' שמו שברא י' לא מים, ולא מדבר שקדם, וכתב הדני"ק, וזה התכס אינו טרע למתייף בדבריו, בגם שהוא מסתיר ענין לפעמים מן האינו ראוי לו, וכדי שלא יבוג דבורו מטרם לחלי' פה סכל אורב מיד בתחלת הראות, גם אין לחשדו וודאי שדבריו יהיו סותרין זה את זה, ושהגיה דבר למשפט, ולא השיג המוכח, ויולא בהיקש ממנו עד תכליתו, והאמת כי שעתו בזה יבהל אחת, ואחזה בחוליותיה כששלת תכופה, וגם בענין הנריאה, קרובה לעיקר דעתם של המקובלים הראשונים, שגם הם מודים בבריאת י' מאין:

[ח] וחו' פריפוט דוראן הלוי (מעשה אפוד פ"ו) אחרי שיבאר בקצור בקרה ללשון העברי, אחר שהיתה יותר שלם שבלשונות יאמר וז"ל, והנה לכל הסבות הנזכרות שארנו סכלים מהלשון הזה הקדש ותכמתו עד שכבר נעלמו ממנו סרבה מפשוטיו בהרכב מקומות, ובקאת הפעלים, כשמות האכנים והמיות והטופות חולתם, ולסכלותו כשמות הטופות סוכרתו חכמי התלמוד ז"ל, לתת בהם ססימנין שכבר ידעת יוכר גם בין העמא והטהור, וכן קרה לנו הסכלות בקאת הפעלים, ולא ותשוב כי גם בפעל ראשון הנמצא בכתוב שהוא מלת ברא באמרו בראשית ברא נפל בו מחלוקת בין המפרשים, על מה זה יורה כפי סכתו הראשונה ועל גזרתו, וכתב בו הראב"ע מה שכבר ידעת, ואמנם כתבתי זה לפי שביאור הפעל הזה הוא יתד שהכל תלוי בו, ועמוד שהכל נשען עליו:

[ט] אלהים הוא תואר למושל בדבר מן הדברים, ויכול עליו, והוא מלשון כח ואילות, וממנו, וזאת אילוי הארץ" (יחזקאל י"ו י"ג), ויאמר על האל ית' בהנהגה ראשונה, לפי שהוא מושל ויכול על הכל, ומלכותו בכל משלה, ובזאל על המלאכים, אל אלהים" (יהושע כ"ב כ"ג) פי' אלהים הם המלאכים, והוא ית' אל אלהים, גם לנביאים, ויבא איש האלהים" (ש"א כ' כ"ז), אשר הלכו אלהים" (ש"ב ז' כ"ג) וכן תיזכר ב'אילוי ש'לוחין סן קדם ד"י. וכדרכו של משה ואהרן, גם לאופטים, עד אלהים יבא דבר שיהיה" (שמות כ"ב י"ח), אשר ירשיעון אלהים" (שם ט'), וכן הוא דעת הרמב"ן ז"ל, כי בשם זה נקרא לאלהים עליון תחילה, ואח"כ המלאכים והאופטים וכן כתב רש"י ו' פאלקירה, לפי הנראה, כי האלוה שם הויח תחלה על הכו"ת, ואח"כ קראו אלהים לכל הנמצאים האל יי"ם, שהוא ית' ותחלתם כמלאכים שאינם גוף, כי מלת אלהים כוללת אותם, וקראו לאופטים מבני אדם ומנהיגים אלהים, מפני שהם מתנהגים בהנהגה אלהית, מתדמים בפעל האלוה ית', ודעת הח' ז"ל שאמר להבן, וכפבור היות כל מעשה ד' ביד המלאכים עושי רטנו נקרא כן, דעתו כי זה ילא ראשונה על המלאכים, ולדעת

ידענו כי אלהים לשון רבים (מג), ושרש זה מדרך הלשון (מג), כי כל לשון יש לו יהל אור

(לח) דעת הח' ז"ל שהארץ היתה מכוסה במים לאחר שנבראת, וכן פי' על הפ' והארץ" כי הארץ היתה מכוסה במים, וכן כפי' (תה' ק"ד ט') על הפ' גבול שמת כל יעבורון, כל ישובון לכסות הארץ" כתב בעבור שכתב, כל ישובון לכסות הארץ, היא לאות, כי הארץ היתה מתהילה מכוסה במים, ובהפך השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה, אחר שנברא האור שהיה עיקר, ונעשה הרקיע מזדיל בין מים למים, וזה הוא שאמר שטעם ברא לגזור ולשום גבול נגזר: (לט) והמבין דבריו יבין, וכמו שהביא הרמב"ן ז"ל מדרו"ל כה מעשיו הגיד לעמו (תה' קי"א, ו') להגיד מע"ב לבויד אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב, ואמר בראשית ברא אלהים, כי מעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות, ולא יודע על בוריו, אלא מפי הקבלה עד מרעיה מפי הגבורה, ויודעו הייבין להסתיר אותו, ועיין בהקדמת המורה להלק השלישי שכתב, וכבר בארנו שאלו הדברים הם מכלל סתרי תורה, וידעת ג"כ איך האשימו רז"ל מי שמגלה אותן" עיי"ש: (מ) השם "אלהים" מורה על ענינים רבים, וע"כ תרגמו אונקלס פעם שם המיוחד כמו פה, ובמקומות אחרים כשידבר במעשה נסים, ועם האכות, ועם משה, ובמתן תורה, פעם יתרגם אותו מלאך ופעם מלאכים, ופעם מימרא דה', ופעם רברביא, ובכ"מ יתרגם אותו כפי הראוי בענינו:

(מא) בלשון יהוד ויטוש אלוה עשה"ו (דברי ל"ב ט"ו) ויוסך אלוה בעדו" (איוז ג' כ"ג) ושם זה אלוה בלשון יהוד לעולם קדש, חון משנים (בדניאל י"א ל"ח, ל"ט) כי לא מלאנו שנקרא הדיין או המלאך אלוה חון מהבו"ת לבדו, גם שם אלוה תמצא תמיד בכל המקרא מלא עם וי"ו בין הלמד והה"א מלבד אחד שהוא יזכחו לשדים לא אלה" (דברי ל"ב י"ז) שהוא חסר, לפי שהשדים לא אלוה הם: (מב) משקלו בלשון רבים, מפאת הכחות העלומות עד אין מספר, אשר ייוחסו להעגם הנשגב בלי חקר וגבול, ומדתו מדת הדין, כי כל דרכיו משפט, ויקראו המלאכים והשופטים בשם אלהים, כי גם המה לפי ערכם ישלטו וישפטו ע"י כחות כונות, זה זכה, וזה זכה, וגם עובדי אלילים יקראו לעזביהם אלהים, ויערכו להם כחות רבות, ולא יתאחדו באמונתם, כי איש איש לפי דמיונו ושכלו המוטעה יעשה לו אלהים, ויש לעם אחד אלהות הרבה, בערך הכחות הנפרדות אשר ייחסו להם עובדיהם, וע"ז נאמר ובכל אלהי מזרים מעשה שפטים (שמות י"ב י"ב) וכן אמר החבר (כוזרי מאמר רביעי פ"א) והה' ז"ל בפירושו (תה' י"א ז') על הפ' ישר יחוו פנימו" כתב, כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד (הוי"ה) רק על שם אלהים לסוד עמוק", ויאמר הח' ז"ל, אחר שמלאנו אלוה לשון יהוד במקום שכתוב אלהים, הוא לשון רבים והוא מדרך הלשון שיאמר על יהוד גדול לשון רבים דרך כבוד כי הוא נהשב כרבים: (מג) ובשיטה ראשונה ומלת אלהים לזרות אמת, שאינם גופות, ולא בגופות, והעד, ואמתה תהיה לו לאלהים" (שמות ד' ט"ז) וקדושי הארץ המקימים משפטי אלהים בארץ גם הם נקראו אלהים, ובני עליון, ובעבור כי מעשה ד' ע"י המלאכים, וכן ויבא מלאך ויניאט ממלאכים (במד' כ' ט"ז) ואיננו משה כי הוא דבר זה, ומלאך בניו הושיעם" (ישעי' ס"ג ט') וכתוב הנה אנכי שולח מלאך (ישעי' ס"ג ט') ולפני זה ויסע מלאך אלהים

והוא מדרך הלשון שיאמר על יהוד גדול לשון רבים דרך כבוד כי הוא נהשב כרבים: (מג) ובשיטה ראשונה ומלת אלהים לזרות אמת, שאינם גופות, ולא בגופות, והעד, ואמתה תהיה לו לאלהים" (שמות ד' ט"ז) וקדושי הארץ המקימים משפטי אלהים בארץ גם הם נקראו אלהים, ובני עליון, ובעבור כי מעשה ד' ע"י המלאכים, וכן ויבא מלאך ויניאט ממלאכים (במד' כ' ט"ז) ואיננו משה כי הוא דבר זה, ומלאך בניו הושיעם" (ישעי' ס"ג ט') וכתוב הנה אנכי שולח מלאך (ישעי' ס"ג ט') ולפני זה ויסע מלאך אלהים

אבן

בראשית א

עזרא

ד ד

דרך כבוד (מד), וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים, ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים, ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים (מה) כמו, "אדנים" ו"בעלים" (מו), שאמרו, "אדנים קשה" (ישעי' י"ט)

(ד) (ז), "ולקח בעדיו" (שמות כ"ב), "וכן מלת עליו, אליו, יעדיו (מה), על בן יאמר הכתוב ברא (מט), ולא בראו ו'ו, וטדרך התושיה ידענו כי הדבורים יקראו שפה (ג) ו'א], בעבור שיראו שבמנה יצאו (ז), וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב (ז).

יהל אור

קרני אור

האלהים" (שם י"ד י"ט) והנה השם הוא אלהי האלהים (פי' להורות על מעלת נלהותו אשר ממנו יאכל נהיותו אשר הגדלים נאמר שהוא אלהי האלהים) שהם המלאכים, גם יקרא אלהים, כי כן הוא להם כמו קדש הקדשים, שקרא "קדש" כמו "ואל יבוא בכל עת אל הקדש", (ויקרא טו ז) : (מד) והמלות האלה שיש בסופן יו"ד מ"ם מרמזו כל פעם בלשון רבים, ואעפ"כ נאמרים על יהוד משום דרך כבוד, "כי אלהים קדושים היא" (יהושע כ"ד יט), וכאשר אמר לשון רבים הור ופירשו בלשון יהוד, שנאמר "הוא" "אשר לו אלהים קדושים אליו" (דבר' ד' ו') והור ואמר "כד' הלהיט" (שם) ולא נמצא שם אלהים בכנוי אל יהוד, רק אל מלך, "ויתחזק כד' אלהיו" (ש"א, ל' ו'), ויקרא אסא אל ד' אלהיו" (דה"ב י"ד י"ד) ואל כ"ג "שמן משחת אלהיו עליו" (ויקרא כ"א י"ב) וגם אל הנזיר, "כי נזר אלהיו עליו" (צמד' ו', ו') לפי שהם מיוחדים בקורבה לאלהים מנולתו, או שידבר כן אל הכלל, "אשרי העם שד' אלהיו" (תה' קמ"ד ט"ו) ונמצא פעם אחד "זו כחו לאלהו" (חבקוק א' י"א) בלשון יחיד לבזיון :

המורה (פ"ו מהח' הבני) כי אלהים שם הסופטים, שם אלהים יבא דבר שיהיה" (במז' כ"ב ת') וזה הובאל זה השם למלאכים, ולכורא להיותו בופע על המלאכים, והשיג עליו הרדי"א ז"ל, וכתב כי הוא באמת דבר בלתי מתקבל, לפי שאין יכול השכל, יהיה שם אלהים מורה בפ"ס וראשונה לסופטים, וכדרך השאלה עליו ית', כיון שכתלת התורה נאמר עליו ית' פעמים רבות, ומלאו בכתובים זה השם עליו ית' לאלפים ולרבבות, ומה שנמצא שיאמר מאנו על הסופטים, מספר יחי' ונער יתבסס, אלא שהתורה הראשונה הוא לאל ית', ואח"כ הובאל לגלגלים, ואח"כ הובאל למלאכים, ואח"כ הובאל לסופטים מבני אדם אלהים :

(מה) ובשישה ראשונה, ומנהג כל לשון אינו כמנהג לשון אחר, כי הנה יש לשון שלא ידבר אדם לגדול ממנו רק בלשון רבים, גם בלשון ערבית יאמר הגדול נעשה תחת אעשה, ולא כן בלה"ק, רק אם יספר על הגדול ממנו יאמר לשון רבים, כמו "ואם אדנים" (ומלאכי א', ו') "בד אדנים" (ישעי' י"ט ד') "אם בעליו עמו" (שמות כ"ב י"ד) "כי צועליך עושיך" (ישעי' נ"ד ה') אעפ"י שהוא אחד, והנה בעבור השני דרכים אמר הכתוב "בראשית ברא", והנה יש בזה שלש הלוקות, בלשון לועז, ובלשון ערבית, ובלה"ק, בלשון לועז כשידבר לנסתר בזכרם גדול לא יאמרו עליו בלשון רבים, ובלשון ערבית יאמר על עצמו אנהנו, ובלה"ק דרך כבוד לומר על הגדול בעת שיזכירו שם לומר עליו בל"ר אבל כשידבר עמו לנכח, לא יאמר אליו בלשון רבים : (מו) והרדי"א השיג עליו בזה וכתב כי דבריו אלה בלתי מהוורים אלו, לפי שמלאנו זה השם בלשון רבים נאמר גם על הדברים שמנעם השם מכבוד, "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמות כ', ג') "וזבח לאלהים יחרס" (שם כ"ב י"ט) ולא בא הכתוב לכבד את הפסילים עיי"ש : (מו). "וסברתי את מזרים ביד אדנים קשה" בלשון רבים, וזה לגודל מעלת האדון ולרצונו מיני הממשלה שיש לו וכמו שכתב רב"ח ז"ל כי זה כבוד אף כי בשם ית' אשר מיני הממשלה שלו אין להם מספר, וגל המושלים אין ממשלתם רק ממנו, והוא אחד וכחותיו רבים : (מה) "עדיו יבוא ויבשו כל הנחלים בו" (ישעי' מ"ה כ"ד), ודעת הח' ז"ל ששלשה מלות אלו המה בסוף המלה יו"ד ויי' וזה מרמז כל פעם בלשון רבים, ואעפ"כ נאמרים על יחיד משום דרך כבוד, ובאמת מנהג הלשון כן גם בשאר המלות, כמו "ליל שמורים הוא" (שמות י"ב מ"ב) "יום כפורים הוא" (ויקרא כ"ג כ"ה) : (מט) בלשון יחיד אף שתיבת אלהים על משקל רבים, הכוונה בזה, כי המלה עקרה אל שהוא לשון כח, ויאמר אלהים על היחיד ב"ה שהוא בעל הכחות כולם :

[ו] וכן אול' (ב"ר פ"ח, שמ"ר ריש פכ"ט, ירושלמי ברכות פ"ט ה"א) שאלו המינין את ר' במלוי כמה אלוות בראו את העולם, אמר להם אני ואתם נשאל לימים הראשונים, שה"ד, כי שאל כל לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם" (דבר' ד' לב) אשר בראו אכ"כ, אלא אשר ברא, ועיין בגל"ג שכתב כי בכל התורה תרגם אונקלוס על שם אלהים בשם הוי"ה, רק במקום שכתוב בתורה, ד' אלהים" תרגם אלהים" כמו בעברית, ובכל מקום שמינו בתורה אלהים עם כינוי כמו "אלהים" "אלהינו" תרגם בלשון יחיד אלהבון. אלהנא. אלהך וכדומה כדי להרמיק כל מחשבת רבוי אלוות :

[יא] ולבאר זה אביה מה שכתב ע"ז הח' פריפוט דוראן (מעשה אסוד פ"א), יראה כי מדרך ימות ומות הדבור ועלמותו ידענו כי מהראוי לפי עלמותו וימותו שיקרא שם, וזה בעבור שהוא מן הנראים, והמותם שהוא יולא מהשפה, והוא הפתח אליו, ומובן תושיה" הוא כמו, ולא תעשינה ידיהם תושיה" (איוב ה' י"ב) ר"ל דבר שיש לו ימות ומות. וכן, והושיה נדחה ממני" (שם ו' י"ג) ואמנם אמר הדבורים" ויראם בו כלל בלשון, לא הדבור שהוא חלק ממנו :

הקטן להגדול לנכח, אז יאמר אליו בלשון רבים, אבל לשון ערבית יאמר המדבר אם הוא גדול על עצמו בלשון רבים, וכן הוא המנהג אצלנו שהמלך יאמר על עצמו שיזכירו שם לומר עליו בל"ר אבל כשידבר עמו לנכח, לא יאמר אליו בלשון רבים : (מו) והרדי"א השיג עליו בזה וכתב כי דבריו אלה בלתי מהוורים אלו, לפי שמלאנו זה השם בלשון רבים נאמר גם על הדברים שמנעם השם מכבוד, "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמות כ', ג') "וזבח לאלהים יחרס" (שם כ"ב י"ט) ולא בא הכתוב לכבד את הפסילים עיי"ש : (מו). "וסברתי את מזרים ביד אדנים קשה" בלשון רבים, וזה לגודל מעלת האדון ולרצונו מיני הממשלה שיש לו וכמו שכתב רב"ח ז"ל כי זה כבוד אף כי בשם ית' אשר מיני הממשלה שלו אין להם מספר, וגל המושלים אין ממשלתם רק ממנו, והוא אחד וכחותיו רבים : (מה) "עדיו יבוא ויבשו כל הנחלים בו" (ישעי' מ"ה כ"ד), ודעת הח' ז"ל ששלשה מלות אלו המה בסוף המלה יו"ד ויי' וזה מרמז כל פעם בלשון רבים, ואעפ"כ נאמרים על יחיד משום דרך כבוד, ובאמת מנהג הלשון כן גם בשאר המלות, כמו "ליל שמורים הוא" (שמות י"ב מ"ב) "יום כפורים הוא" (ויקרא כ"ג כ"ה) : (מט) בלשון יחיד אף שתיבת אלהים על משקל רבים, הכוונה בזה, כי המלה עקרה אל שהוא לשון כח, ויאמר אלהים על היחיד ב"ה שהוא בעל הכחות כולם :

(ג) הדבור מה שאדם ידבר יקראו שפה, וכן פי' הח' ז"ל (קהלת א' ט"ז) "וכן יכנו הדבורים בלשון שפה, בעבור זאת הדבורים ממנה" וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורה שער י"ב) "כדמות הדבורים שיקראו שפה ולשון" : (נא) ובשישה ראשונה, ואחר שמעשה השם יראה על ידם (פי' המלאכים) יקרא אלהים, כמו הלשון והשפה, "איש ללשונו" (למטה יו"ד ה') "ושפה אחת לכולם" (למטה י"א ו') בעבור שיראו האותיות יולאות מהשפה, והלבון (ההלת א' ט"ז) בעבור היות הלב משכן הרוח, והוא הנברא בגוף בתהלה, כי הוא דמות מלך וכמות

אבן

בראשית א

עזרא

והלב נוף והוא איננה נוף (ג), בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה (נד) ובעבור היות כל מעשה די ביד המלאכים עושי רצונו (נז), נקרא בן (ט) ויבו, ובפסוק „כי שמי בקרבוי“

קרני אור

[ויב] וכן דעת רז"ל (פנה) ל"ח (כ) אין הקב"ה עושה דבר אלא א"כ ממך כמלי"ח של מעלה באמר (דניאל ד' י"ד) בגזרת עידין פתגמא ופאפיר קד"שין שאלתא" וכן דעת המורה בפ"ו מהחלק השני:

[יג] ועיין מורה פ' ס"ג מהח' הראשון, כוזרי, (מאמר רבי' פ"ה) מענין שם הנכבד אשר הוא שם המפורס והשם הנכבד הוא שם סויה והוא שם העלם יחיד ומיוחד היה הוה ויכיה, כלם בתכלית השלימות יודע כל הפעולות ומלפני בריותיו, והוא כנוי להשגחה פרטית ותדירה, ומלתו מדת הרחמים והחנינה וכל שחותיו ית' הנמלאים בספרים כולם נגזרים מן הפעולות שבאים ממנו, והשם יו"ד ה"א וי"ו ה"א הוא שם המיוחד לו ית', ולזה נקרא שם המפורס, ועיין מורה פס"ח מהח' הראשון ובמפרשיו ביאור שם המפורס:

[יד] בן בארתי שהוא רבינו סעדיה גאון, וז"ל בעל ס' קורא הדורות (פ"ב), ולריך אני לבאר שכל מקום שהראב"ע ז"ל מזכיר בפירושי הגאון סתם כמו כ"כ הגאון או פי' הגאון או אמר הגאון וכיוצא דע לך באמת שכונת דבריו על רבינו סעדיה גאון אלפיומי ז"ל, וכן כתב הגאון ר' חיד"א (כה"ג ערך רבינו סעדיה) ועיין תולדות דס"ג (בכ"ע לשנת תקפ"ט) וסד"ל יאמר (כ"ח מח' רביעית לד' קכ"ח), אין ספק שאין זה רבינו סעדיה, ועיין (אגרות סד"ל סי' רנ"ו לד' 731) והגאון רבי"ל האפארט יוכיח לו שהוא רבינו סעדיה גאון (אגרות סי"ר מכתב י"ג לד' ק"ז): [טו] וכן בפתיחה לס', האמונות והדעות ירמוז ג"כ פ"ו, וכתב „וראיתי הארץ באמצע השמים והגלגלים סובבים אותה מכל לדיה, התקיים אלילי כי המכוון בכריאה הוא בארץ, ואח"כ הסתכלנו בכל חלקיה, וראינו העפר והמים שניהם דומים, ומלאנו הכהמות בלתי מדברים, ולא נשאר כ"א האדם והתברר לנו, כי הוא העיני המכוון בלי ספק, ודרשנו הספרים ומלאנו בהם מאמר הכורא (ישע' מ"ה, י"ד), אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי, אבל מתחלת התורה ספר כל הכרואים, וכאשר השלימים אמר עתה (ברא' א' כ"ו), נעשה אדם כמי שבונה ארמון ומלישו ומתקנו, ואח"כ מכיא עליו בעליו" וכן כתב העקידה ברא' שער בחמישי, כי רק אחרי בריאת האדם שעליו נאמר, כאשר נשלמה הכריאה עמו, וירא אלהים את כל אשר עשה ובה טוב מאוד, בעבור היותו התכלית שהוא הטוב באמיתי והנראה בכל פעולה, החל לספר בפרט כל מה שנברא לכבודו, ואין הוא מגיע לתועלת האדם, וזה שאז"ל (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, מכאן ואילך כבוד מלכים תוקר דבר, וכך „האמונות והדעות“ (מאמר רביעי פ"ב), באשכ"ח שגוף האדם קטן נפשו רחבה מהשמים והארץ, כי מדעו כולל כל אשר בס עד שהגיע לדעת מה שיש למעלה מהם ושם בפ"א, ואם יחשוב חושב כי אשר נתן לו היתרון הוא דבר זולת האדם יראת אלה המעלות, או קימת לוולתו וזה מה שלא ימלאהו, והח' יס"ר (כ"ח מחברת ד' אגרת ט"ו) כתב „מי הוא זה הגאון אשר נגדו שלח הרב יד לבוט? הנה תודתי על כל ס' האמונות והדעות לרס"ג ולא מלאתי בן זאת הסברה היות בני אדם יותר נכבדים ממלאכי השם, גם צפי' לס' דניאל לא ראיתי כזאת, ואולי נמלא בו באחד משאר תכוניו שאבדו ממנו, או שגאון אחר הוא האומר בן ואנכי לא ידעתי“, וע"ז סעיר המז"ל שם וכתב כל גאון המובא מראב"ע בסתם הוא רבינו סעדיה, ואין ספק בזה, ושל ענין חשיבות בני אדם מהמלאכים יתכן שכתב בן רס"ג בפ"א לס' בראשית ושם כתמילה מביאו ג"כ הראב"ע ז"ל בענין זה ומבטל דבריו, אבל ממה שהבאתי למעלה מס' האמונות והדעות, אחשוב שדי בזה, כי גילה דעתו והוכיח בראיות שמעלת האדם גדולה, והוא המכוון בכריאה, ונפשו רחבה מהשמים והארץ ולדעה זו גם המלאכים נבראו למעט, וכן הכוכבים והגלגלים:

(שמות כג כא) אבאר קצת סוד השם (ט) [יג], ואל תשים לבך לדברי הגאון (נח), [יד] שאמר (נט), שהאדם נכבד מהמלאכים [טו] וכבר ביארתי בס' היסוד, כי כל ראיותיו

יהל אור

והמוה שר לבא, היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמהשבת הבינה, בעבור היותו המרכבת הראשונה לכשמת האדם העליונה (פי' לפי שהנשמה האדם לריכב לכלים שעל ידם תשיג הדברים הגופניים בעולם השפל, והכלי הראשון והמעונה שכולס הוא הלב, כי הוא הנותן חיים לכל אברי הגוף):

(נג) פי' והנשמה איננה גוף: (נד) ע"כ ייחס הנשמה אל הלב: (נה) דעת הח' ז"ל כי כל אשר יעשה השם ית' לא יעשה כ"א ע"י מלאכיו: (נו) דעתו כי שם אלהים ילא ראשונה על המלאכים, ובעבור זה נקרא השם אלהים כמו המלאכים שנקראו אלהים, ויבאר הח' ז"ל, כמו שהדבורים הם בשפה, ויקראו הדבורים שפה, וכן נשמת אדם בלב, ותקרא נשמת לב, ובעבור שמעשה השם באמצעות המלאכים הנקראים אלהים, נקרא גם הוא אלהים, (עיין למעלה קרני אור הערה ט'), ובשיטה ראשונה „ואתן לך משל (המשל הזה הביא הח' ז"ל (שמות כג כא) בפ' „השמר מפניו ושמע בקולו“) ידוע בראיות גמורות שאין אור ללבנה כ"א מהשמש, והרואה אור הלבנה, אם יאמר ככה, או יאמר ראיתי אור השמש, הדבור שזה בטעם, ע"כ כתיב, וישע מל"ך האלהים הוולך לפני מהנה ישראל“ (שמות יד יט) וכתוב „יד' הולך לשניהם יומם“ (שם יג כא), וכתב המק"ח „והסתכל בזה המשל הנכבד, כי כמו שאור הלבנה מאור השמש, ואם יאמר אומר זה אור השמש יאמר אמת, כן אם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מלדו יאמר אמת, ואם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מלד השמי יאמר אמת, כיון שהשפעת המלאך יבוא לו מאת השמי, כמו שאור הלבנה באה לו מאת השמש“ (נו) ושם פי' „כי השם הנכבד הוא שם העלם, כי הוא לבדו (פי' השם עומד בעצמו ואיננו צריך לאחר שיאיר לו או יעזרהו) גם ימלא תאר השם, כי הוא הכל ומאיתו הכל“: (נח) הוא רבינו סעדיה גאון (נט) בכמה מקומות מהכוזרי, ובפי' על התורה:

וזה שאז"ל (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, מכאן ואילך כבוד מלכים תוקר דבר, וכך „האמונות והדעות“ (מאמר רביעי פ"ב), באשכ"ח שגוף האדם קטן נפשו רחבה מהשמים והארץ, כי מדעו כולל כל אשר בס עד שהגיע לדעת מה שיש למעלה מהם ושם בפ"א, ואם יחשוב חושב כי אשר נתן לו היתרון הוא דבר זולת האדם יראת אלה המעלות, או קימת לוולתו וזה מה שלא ימלאהו, והח' יס"ר (כ"ח מחברת ד' אגרת ט"ו) כתב „מי הוא זה הגאון אשר נגדו שלח הרב יד לבוט? הנה תודתי על כל ס' האמונות והדעות לרס"ג ולא מלאתי בן זאת הסברה היות בני אדם יותר נכבדים ממלאכי השם, גם צפי' לס' דניאל לא ראיתי כזאת, ואולי נמלא בו באחד משאר תכוניו שאבדו ממנו, או שגאון אחר הוא האומר בן ואנכי לא ידעתי“, וע"ז סעיר המז"ל שם וכתב כל גאון המובא מראב"ע בסתם הוא רבינו סעדיה, ואין ספק בזה, ושל ענין חשיבות בני אדם מהמלאכים יתכן שכתב בן רס"ג בפ"א לס' בראשית ושם כתמילה מביאו ג"כ הראב"ע ז"ל בענין זה ומבטל דבריו, אבל ממה שהבאתי למעלה מס' האמונות והדעות, אחשוב שדי בזה, כי גילה דעתו והוכיח בראיות שמעלת האדם גדולה, והוא המכוון בכריאה, ונפשו רחבה מהשמים והארץ ולדעה זו גם המלאכים נבראו למעט, וכן הכוכבים והגלגלים:

ודעת הח' ז"ל אינו כן, וכן הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות יסו"ת הפכים לדעת הפילוסופים שיגזרו בפתיחות האדם וגריפותו ושפל מדרגתו בערך הגלגלים והכוכבים, כש"כ בערך המלאכים, וז"ל שם, ודעת הטובים והגלגלים מפותה מדעת המלאכים וגדולה מדעת ב"א, וכן נמורה בפ"ב ובפ"ג הרחיק מאוד היות תכלית השמים מפני הדברים אשר בראן, וזכר בזה גכתי שמים ופלאי גדולתם, להוילא שאין יחס וערך לאדם, גם הגרמים הנכבדים השם, כש"כ באר השפלים, ופי' מאמרי התורה „להבדיל“, להבדיל שאין ענינם שבראו לזה המאורות על הכונה הראשונה, רק להגיד טעם, והדברים הנמשכים אליהם אל הכונה השנית, ושהוא פ"ד באמר באדם, וירדו כדגת הים" שאין זה תכלית האדם שבעבורם נברא, אבל הות דבר נמשך לטבעו, וכן דעת הרלב"ג בפ"ו על התורה וז"ל „כי הגלגלים נמלאו בעבור עזמותם, ולמה שיהיה יותר נכבד להם שיתנועעו משינותו, כי היתם התנועה חיים לרברים הטבעיים, הושמו מתטעפים, ולפי שכבר אפשר להם בתנועתם שישיעו בלתי

הדבר אל עבדו (ויהושע ה יד) (fo) ויון, וכן זכריה (כג) ודניאל (כג), ומה אאריך (סד) ויחן, ופעם אלהי הצבאות (סה).

הפואות (ס) וסזן, וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הגבאים, ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ד' והשתחוה, ואמר מה ארני

יהל אור

(ס) במ' היסוד הביא דעת הגאון ז"ל וסתר שם ראיותיו, וכשיטה ראשונה, ואמר אהד מהגאונים, כי המלאכים נבראו בעבור האדם, גם ככה הכוכבים והגלגלים, והוא לא עמד בסוד האמת, המלאכים נקראו אלהים, והכוכבים בני אלהים, כי המניעים הגלגלים נכבדים ועומדים, ולא יחסרו ולא יכלו, ואיך יבראו הנכבדים שהם משרתי השם הנכבד והם במעלה העליונה בעבור הנמחל לגין ולחליר נגות, ועוד כי להכמי המולות ראיות, כי האחד מהמשה עשר כוכבים גדולים, שהם מהכבוד הראשון גדול מכל הארץ הנושבת, ושאיינה נושבת שבעים פעם, גם חכמים אמרו כל העולם כולו תחת כוכב אחד עומד, ואיך יברא לכה גדול אין מספר לו אצל האדם בעבור נולד מעפר יכלה שניו כמו הגה", וכפי הקלר לס' שמות צפ' משפטים כתב, ואמרו חכמי הספירות שככה אחד גדול מכל הארץ המיושבת ושאיינה מיושבת, תשטיח פעמים, גם חכמינו אמרו שכל העולם תחת כוכב אחד עומד, ואמר דוד, כאשר ראיתי הירח והכוכבים שהם גדולים, וטעם כוננת, כמו נכון כסאך מאז", (תה' ג ב) תתהתי ואמרת, מה אנוש כי תזכרנו שהוא הכל כנגד הכוכבים", וכשיטה ראשונה, ואמר הזכירו קדמונינו שהאדם נכבד מהמלאך לא אמרו זה על מיכאל וגבריאל, והמלאכים המשרתים לכסא הכבוד, רק מהגבראים מאש ורוח, בעבור לורך האדם והם אינם עומדים", (סא) בעבר אל אדונו, וכן כתב הח' ז"ל צפי הקלר על ס' שמות (כג כ), וידענו כי אין בבני אדם נכבדים מהנביאים, והנה יהושע שנכתב עליו "נביא אקים להם מקרב אהיהם כמוך" (דברי יח יח) כאשר ראה המלאך נפל על פניו והשתחוה לו ואמר "מה אדני מדבר אל עבדו":

(סג) בזכריה (א ט) ואומר מה אלה אדוני, ויאמר אלי המלאך הדובר צי': וכן בדניאל מלינו כמה פעמים שאמר למלאך אדוני, והאיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה? (דניאל יוד יז): (סד) ובפי' הקלר לס' שמות (כג כ) יביא עוד ראיות, והתקועית אומרת, ואדוני חכם כחכמת מלאך האלהים" (ש"ב יד כ) ולא זאת לחרף את דוד, ועוד כתוב, ובית דוד כאלהים" (זכרי' יב ח) שפי' כמלאכים, ועוד כתוב, ובמלאכיו ישים תהלה, אף כי שוכני צתי חמר" (איוב ד יט) והנה טעמו כי תהלה ישים במלאכיו שהם נכבדים ואין למעלה מהם, אף כי הקרובים מחמר אשר מבקר לערב יכתו ויאבדו" (סה) בשמות (ז ד) צפ', והואלאתי את לצבאותי פי' הח' ז"ל, כמו שהם המלאכים לצבאות השם בשמים כך הם

קני אור

שלמות לנפלא השפל, ויהי יתג נכבד להם שיפיעו משלא יפיעו, לפי שזה דרך הנמלאים השלמים שיפדף להם מהשלמות, באופן שיפיעו ממנו לזולתם, כוונתו תנובותיהם באופן שיפיעו בהם הנמלאות השפלות, ולזה המליח הבי"ח בקלת חלקיהם מלאים מאירים שיהיו כלים להם להשפיע למה שלמסס מהם מלך הניטולים המניפים מהם, וכזה הומר ז"ל בספק, והוא פיון נפלא מאוד נכוכו בו רבים", וז"ל הג' ר"מ חפן בס' מלאכת מחשבת (פ' חולת הברכה) "ואל יבהילוך דעות קלת המתקדשים והמטהרים מנר עמט גם לכל אשר ידברו, אל חתן לבך באמרו, כל מה שנברא טרר לסכת האדם, וזה הכל זרעין רוח, כאשר כתבו בזה באר היטיב. (דעתו של הח' ז"ל והמורה) וכן כתב הח' ז"ל בעל בחינת עולם, כי לא יתכן להכין כלים משקלים עשרת אלפים כבר כסף לעשות מחט כחל אחד (כחינת עולם פ', י"ב) והרב המקובל האלהי ר' מאיר ק' נכחי בספרו, עבודת הקדש" בחלק הכליית (פ' ב' ג') טען על הח' ז"ל והשיג עליו וז"ל שם, וכן הראב"ע ז"ל שלח יד לטוב נגאון ונדפו על אשר שלח ידו במלאכים באמרו שניי אדם נכבדים מהם, והוא ככתב בס' משפטים בזה"ל (במאמר הזה לא נפלא כנדפטים והוא בפירושו הקלר על שמות כ"ג כ') "הנה אנוכי שולח יד לטובי נגאון שהפחיר על נכבדים ממנו דבריו וילא עתק מפיו ואמר שניי אדם נכבדים ממלאכי השרת, ואמר כי בעבור בני אדם נבראו, וראיותיו דברי חכמים, והם לא אמרו רק על המלאכים המתחדשים בכל רגע ודבריהם אמת", ופ"ו כתב בעל עבודת הקדש, ומי יוכל להתאפק ולפטר ברוחו מלהשיב על דבריו וכ"ס ליראי ד' ולחובני שמו וכו', והנה סרב ז"ל הוא האיש המפורסם בחכמה לא נתקרה דעתו כמה הרגס את האינקוין, אלא שקלל את השלטון וכו', והרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות יסודות הסכים לדעת הפילוסופים, ולא חלק בין מקבלי התורה לזולתם, כי לא הכתתו החכמה היונית, והוא הולך לשיטתו כמה שכתב בפ"א מהח' ב"ב, וכפי"ג מהח' בג' מס' המורה שהאדם פחות מאוד מאוד בערך הגלגלים, כ"ס בערך המלאכים, ואולי הטעם לדעתו, היות דעתו למטה מהם, ואלו התכאר וטדע כי הוא גדול מהם בדעת, הים מודה במשלחו פליסה, שהרי יודה בהגדול מחבירו בחכמה גדול ממנו במעלה, וכן כתב בפ"ג מהלכות יסודות, ואין הפרש בזה בין האדם לגלגל למלאך, ובפ"ד כתב בזה"ל, ויראה ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כשיפריך פלמו לאחד מהגופים הקדושים הגדולים, וכ"ס לאחד מהטורות הספורות הנפרדות מן הגולמים", פ"כ, הנה הליב לו הרב ז"ל יד ויראה מקומות לבנות ולהשפיל הדמות והאלס הפליון", עוד שם (עבודת ק חלק התכלית פ"ד), הראב"ע כתב שניי אדם נכבדים מהם"ש, מאותם המתחדשים בכל רגע ומ"מ למדנו שהנדיקים רבים ונכבדים מהם"ש, ואף שבאין מהמתחדשים בכל רגע כדברי הראב"ע ז"ל המתחכס מדעתו, וס' ילדקו דברי הגאון באמרו כי בני אדם נכבדים מהמלאכים, ושנבראו בעבורם, ובאין ספק שלא אמר הגאון כי הם על הנדיקים הנמורים שהם גדולים מהמלאכים ושנבראו לתשמישן" עכ"ל:

[סז] והמורה בפ"ד מהח' השלישי יאמר וז"ל, והשתכל אלו הנמלאות בגשמות מה פלס שיפורם ומה רב מספרם ואם הארץ כלה אין שיפור לה כנגד גלגל הכוכבים, מהו ערך האדם לכל אלו הנבראות, ואיך ידמה אחד ממנו שיהי' אלו כפגורו וכגללו, ושהם כלים לו", ופיון בהקדמת הח' ז"ל לפי' התורה בדרך הד' הערה (15) שהנחתה מהקדמת הרמב"ם לפי' המשניות ששם הלך בדרך אחרת, והפלה הפך הדעת הזאת, ובמקום שהאריך לברר מאמרו ז"ל שאין להקב"ה בטולמו אלא ד' אמות של הלכה, סיים שם ח"ל, אף על דרך כלל יש לך לדעת כי כל הנמלאים שתחת גלגל הירח נמלאו כשכיל האדם לבד", ומס רב הכבדל בין מאמרו זה למהאמרים שהנחתה למעלה מפ"ג ומפ"ג מה' יסודות ומהמורה אמתה? גם מלאתי פתירה לדברי הח' ז"ל שיסתר דברי פלמו ממה שכתב בפירושו (זכרי' יב א) על ספ' משא דבר ד' פל ישראל נאם די נטס שמים ויסד ארץ, ח"ל, וטעם להזכיר עתה נטס שמים ויסד ארץ, כי לולי ישראל לא נבראו", זעיון קרני אור למטה הפרה קכ"ח:

[יז] וכן דעת רבינו מנחל שמעלת המלאכים גדולה מהנביאים וכו' יאמר בביתורו של החורה (שמות כ"ה ל"ט), למעלה מן הנדיקים מעלת הנביאים, וכנגדן כספרת אשר פל הארץ רמו לנביאים וכו' הכוכבים שפל הכפרת רמו למלאכים שהם למעלה מן הנביאים":

[יח] ודעת רז"ל יופיע בהרכה מקומות בש"ס ובמדרשים שהאדם נכבד מהם, ובמעלה יתירם עליהם בג' (סנהדרין ג א) א"ר ייהט

כטעם אלהי האלהים (כ) וטעם אלהים כמו כלך (כו), ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו בן (כז), וזה השם תואר (כח), ואיננו עצם (כט) [כ], ולא ימצא סטנו עבר או

קרני אור

יותק גדולים לדיקים יותר ממלאכי השרת וכדברים רבים (פ"א יב) א"ר אבא לעתיד לבוא עתיד מחילתן כל לדיקים להיות לפנים ממלאכי השרת וכו', וס', א"ר לוי בר חנינא ואל תתמה אף בטוב"ו היתה מחילתן לפנים ממלאכי השרת שנאמר (דניאל ג' כה) ורוח די רביעאה דמי לבר אלהין" שהי' לפנים מהמלאך והוא מכנה לפניהם האב, וכדבולמי (בנת פ"ו ה"ט) הן היו מכבדין לפניו את האור (פ"ו) שהמלאך שירד להגילם הוא הלך בלחנה, והלדיקים לפניו, והן היו מכבדין ודורסין האב לפניו ובכסיקתא רבתי ורוח די קדמאה לא נאמר, אלא ורוח די רביעאה, זס גבריאל, שהיה מהלך אחריהם כחלמיד אחר הרב ללמדך שהלדיקים גדולים ממלאכי השרת, (ובזיקרא רבא פ' כ"ו) ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא הוה תפוח עקבו של אדה"ר מכהה בגלגל תמה, קלכתר פניו על אחת כמה וכמה ועיין (עקידה ברא' שער ה') ובמק"ח שם, והכוונה כי העקב ר"ל כשבר הכא בעקב מעשה האדם הפועל בנפשו המשכלת בבחירה חפשית גדול מבשר מעשה גלגל תמה, ושאר הגרמים השמימיים אשר פעולתם ככר אשבר שיהיה מבלי נפש משכלת ודעה את צוראה רק בהתלה מהטבעית כתנועות ד' היסודות אשר ע"כ נמצא, כי במעשה השמש לקול יהושע איש האלהים להכניע למותו כעבד הבומע בקול אדונו, וז"ל התנא, אם מעשה האדם יקר ממעשה הגלגלים ומכהה אור משלתו, אף כי קלכתר פניו, ר"ל ויו ואור שכלו הנחשב מחקור עליון, (ובזיקרא רבא פ' כד) והיית רק למעלה, יכול כמוי, ת"ל רק לבין מישוע, גדולתי למעלה מגדולתכם" כדי שלא מיעט רק גדולתו, אבל גדולתם למעלה מגדולת מלאכי השרת, ורבו המאמרים המדברים בענין זה, ואם אמרתי להביאן כולם לא יכולם ספר, וכן גד"ל מלדיק את הגאון גדד הח' ז"ל, והח' ישר כתב כי מחלוקת זו בין הגאון והראב"ע הוא לדעתו מכלל הדברים שאין לשכל האנושי מבוא בהם, ואין לנו כח לעמוד על אחיהם, בעבור כי נעדרה ממנו ידיעה ברורה ממהות המלאכים ותכונתם וכתותיהם ומדרגת בלמיתם, והמעט הנמצא ממנו בכתבי הקדש, אין בו די להביאנו אל ידיעה כזאת כבדור, כי אפשר לפרש תמיד הכוזבים המדברים מהם באופן אחר, גם מדברי תנ"ל אין הוכחה, כי פעם יב להוליא מהם ראייה לסדרת הגאון, ופעם לסדרת הראב"ע ולפי שאין בוס ערך ודמיון בין הדבר הטוע והבלתי טוע, לכן כל עוד כעלם ממנו טעם המלאכים והתפשטות ידיעותיהם אין אנו יכולים להעריך מעלתם עם משלת בני אדם, לידע מי גדול מהבין וכבר ידעת סדרת קית תחמיתו האומרים, כי היתרון אשר במלאכי השם בבחינת היותם רק רוחניים, ומשוללי החומר הגופני, הוא מזה אחר לבני אדם בבחינת היותם בעלי בחירה, ומוכשרים להבליט עצמם בלמות גדולה ע"י מעשיהם הטובים, לכן יראה לי שאין להחליט בזה בוס חשפט, ובראוי למחק ידעו מן החקירה הזאת, באשר היא נעדרת התועלת לגמרי, כי אנו בני אדם די לנו כי נכיר מלבנו ותכונותינו ויכולותינו כדי שנתאמן להבליט עצמנו כפי האפשר, ואין לנו צורך לידע אם המלאכים נכבדים ממנו או להפך": [יש] בן פי' הנה ז"ל כשיטה ראשונה הבאתי למעלה (יהל אור הערה מ"ג), וקדושי הארץ המקיימים מצפתי אלהים בארץ, גם הם נקראים אלהים ובני עליון" וכן פי' (שמות ד' י"ד) "אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד, או מלאכיו הקדושים, כי על ידם יראו מעשי ד' בארץ, או קדושי מעה העושים מצפתי אלהים בארץ, וכל אלהים שהוא ע"ז, דבר הכתוב ככה לפי מחשבת העובדים, כמו "אל חנינא הנביא" (ירמי' כח ה) והסכים עמו הד"ה ז"ל בהבנתו על הרמב"ם ז"ל שכתב, ואמנם אם הוופטים ג"כ נקראו בשם אלהים, יש בו אצלי ספק גדול, כי הנה עם היות שהמתרגום אונקלוס כפ', והגיבו אדוניו אל אלהים" (שמות כ"א ו') "סר האלהים יבא דבר שיהיה" (שם כ"ב ה') תרגם דינא, דינא, ונמשכו אחריו המפרשים ז"ל טולם, עד שכתב הרב המורה, שהנחתו הראשונה של שם אלהים הוא לבופטים, נראה לי שאין הדבר כן, כי הנה התורה האלהית תמיד קראה לבופטים בשם שופטים, ולא בשם אלהים, ולא כיון הכתוב לקרוא את הדוינים בשם אלהים אלא להגיד ביסופוטו הכל כדון האלהי, והמשפט שהוא להיותו אלהי כפי התורה והמלות קראו הכתוב אלהים ע"ד, אלהים לא בשעת אל בקרב אלהים יבשע" (תהי' פ"ב א') ר"ל בקרב עדת הדוינים שוכר יבשע אלהים, וכל שופטי מדינה ומדינה, כאשר יבשוטו הדון כדת המלכות יאמרו שהמלך מלוה זה ומשפט זה, ויקרא למקום משפטם, מלך המלך" אעפ"י שאין המלך שם, כן העיין, והגיבו אדוניו אל האלהים", וכדומה לו שיגיש אותו למשפט האלהים, וכבר הנין ע"ז הראב"ע ז"ל שכתב כפ' והגיבו אדוניו אל האלהים", פי' מלת אלהים מקיימי מלות אלהים בארץ, ועיין (למעלה קרני אור הערה ט'): [ב] השם המיוחד קדו ונעלם, והוא סוד שם המפורש, ופי' לפי הכתוב אינו כדעת המפרשים היה, הוה, ויהיה, אלא מלאך קיים, ופירוש קריאתו הוא אדון הכל, וכן עיקר לפי שומק הדון, כי בכל הולכין אחר הקריאה, וא"ל להדיר כלל על הכתיבה, אף שיש בהכתיבה סודות גדולות, והם הלכה למשה מסיני וכן כאלן הולכין אחר הקריאה בניקודתו, ודעת הרשב"ם (שמות ג' ט"ו) שעינו יד"ה כלומר הנמצא לעולם, כי הוא קורא לעצמו יד"ה (שמות ג' י"ד טו) ואנחנו אומרים עליו יד"ה או יד"ה (הגר"א):

עתיד (ז). וא"ל תחשוב שהמלאכים הם מאש ורוח בעבור שנמצא עישה מלאכיו רוחות (תהי' קד ד) כי אין ככה דרך פשוטו (ע"א) וכאן, רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית, וההל מהאור (ע"ג).

יהל אור

ישראל בארץ, ויפרש אלהי הנבואות לנחות השמים, והולך לפרש כן בעבור כי שם העלם לא יבוא בה"א הידיעה, כמו שפי' בס' השם כשער השני, ואחר שיש ה"א הידיעה במלת הנבואות, הנה אינם שם העלם, רק תואר השם כמו אלהים שהוא מרמו ג"כ על המלאכים, וע"כ פי' שהם לבא השמים (כו) פי' אלהי על המלאכים ועיין (מורה פ"ב מה"א) ולמעלה יהל אור, (הערה מ"ג): (כו) שם מלך נגזר מפעל הכבד הנוסף, למולך עמו במדבר" (תהי' קלו טו) "מולך יועלים שולל" (איוב יב יז) שהוא לבון ההגנה, וכן בצרכות "מלך העולם" ופי' הוא ית' מולך ומנהיג את העולם: (סח) השם אלהים הוא שם התואר לשם העלם הוי"ה, וכן פי' הח' ז"ל (שמות ג' ד) על הפ' "וירא ה' כי סר לראות": (סט) והשם העלם היא הוי"ה, והוא מורה בבנינו עג אחדות גמורה, וכולל ביחד היה הוה ויהיה, ובו יקראו בני ישראל את העלם הנבדל ומהויב המליחות, והשם הזה מקורו בשפת עבר, כי כולל בתוכו כל העתים, עבר, והוה, ועתיד ביחד, וזה יעיד עליו כי יבא ממקור ישראל, ועיין קרני אור הערה כ): (ע) ר"ל אעפ"י שהוא תואר איננו כשאר תוארים שהם גם פועלים כגון הכס נאמר חכם (משני כב טו) בל' עבר, תחכם (שם יט"כ) ל' עתיד" מאפי"כ בשם אלהים: "ע"א) זכנ פי' הח' ז"ל שם בתהלי', רוחות הם מלאכיו, כדרך "ורוח סערה עושה דברו" (תהי' קמח ה) ובשיטה ראשונה פי' שהמלאכים נבחרו לצורך האדם, נבראו מאש ורוח, והם אינם עומדים, והם מתחדשים בכל רגע: (עב) וכן פי' הח' ז"ל שם (תהי' קד א) וההל מהאור כי הוא הוה בתהילה ואפי"כ

[כא] הנראה לי שכוונתו במלאכיו רוחות היתה אל הדעם שידוע ממנו שהוא קול אל עשני נעזר כבטן העב אחריו שוכר רוח מעטת בו, ובוקעו ללאח ממנו קול הסער הוה, והכקע סה"א הוא קול הרעם וכמפרשי האב

הדבר (פא), והוא סיבן עם הפעול (פנ), וכדו כסו את השמים (פנ), ופעם יחסרוהו. כמו „אשר ברא אלהים אדם“ (דברים ד לב) (פל) [כה], ונמצא עם הפועל, כמו ובא הארי זאת הדוב (ש"א יז לד) (פה) [כו], והם מתי מספר (ז), ויהיה תחת עם (פ); [כו], ותחת בן (פה), השמים בה"א הידיעה להודות כי על אלה

קרני אור

האש הלוכט אל הכרק שידוע ממנו ג"כ שהוא האד הלא העשני כהתלכטו כלאח מן הכקע הלא הלא כעשה בעש, וסילא ממנו לכה התנועה החוקה שמתנועע בעת היליאה (יקו המים, להח' ר"שן תבון) וכדל"ל (כ"ר פ"ג, פדר"א ריש פ"ד, תחומא מ"י ס"ג מדל' תה' ס"ו כד) כשני נכאלו המלאכים והוא דעת ר' יוחנן, ור' חנינא אמר בחמישי נכאלו, ועיין ביאור הגדל"ל לפדר"א שמביא מזהר דף יז, ול"ד ששני הדיעות אמתים: [כב] ובן אמר הכבר למלך הכורי (כורי מאמר חמישי פ' יו"ד) התחיל עוטה אור כאלמה רומז אל מאמרו „יהי אור“ וכו' ואח"כ הועתק אל „יקו המים ותראה היבשה“ באמרו „יסד ארץ על מכוניה“, ובהמים כעשה מן פיה הארץ, ויכסה הולס כלבוס עמקיס והרים, כמו באמר תהום כלבוס כסיתו על הרים יעמדו מים“ עי"ש כל המאמר מכון כמו במבואר פה, וכן כתב הח' ר"שן תבון כס' יקו המים אחרי כפי' כסוף מוזמר ק"ג ומוזמר ק"ד שבתלים, יאמר שלא ריה דוד לפתח כמע"כ ככאור כמה שלא התחיל בו ארון הנביאים, ר"ל להקדים כדאש המוזמר הלא נמלאות אחרות לפני האור, כנראה שהבינו דוד ע"ה ראשון לנכאלים כששת ימי בראשית, וע"כ התחיל בו דוד ע"ה ובמהו ראשון כסדר מוזמר הלא, אשר כיון לרמוז בו כסודות עמוקים מצע"כ, ומהראוי להבין עמו, ואחריו זכר הכקיע המכדיל בין מים למים, ואחריו היבשה הקרא ארץ ומקום המים, הוא המקום אשר יכד הכס להס: [כג] והקרא היבשה ארץ, אפשר שכן היה שמה לפני הכאונה, ופינה שם הכבאר ממנה מכוסה במים אל שם „ים“ (כס):

[כד] ויורה כס את להוראת דבוק הנושא עם הכבאר. או הפועל עם הפועל או הפעולה, כמו את השמים ואת הארץ, שהכריאה היא הפעל, והשמים והארץ מקבל הפעל (כס"פ):

[כה] שהמדרקק על הקלור אפשר שיעלימוהו לפעמים מן הספור, אחר שהפעל ופעול נגלים בטופס המאמר שכבאר, בראשית כרא את השמים ואת הארץ" היה יכול להעלים מלת „את“ ולומר אמר בראשית כרא השמים והארץ, אחר שהפעל כהס השמים והארץ, והפועל שהוא הכורא, והפעולה שהיא הכריאה מכווארים ומפורשים, ולפיכך כב אלל חו"ל ליסוד מוסד שכל אחין שבתורה רבוין זחיטו שכלל מקום שנסתמם מלת „את“ הוא בהכרח נושא עמו עוד איזה פעול כסתר שלא כזכר במאמר אחד, שהיה אפשר להעלים המלה לגמרי, והחורה חכה אפילו על עוקלו של יו"ד שלא לשמש בו בלי תועלת ורמזיה על ענין ודרשו גבי „את ד' אלהיך תירא“ (דברי' ו יב) לרבות ת"ת, שהכורא ית' הוא הנושא הא' המקבל המורה, והוא מכוואר כמקרא וירמו מלת „את“ עוד לאיזה כבאר כסתר, והוא הת"ת, וכן גבי „לא יאכל את כפרו“ (שמות כא כה) שדרשו את הטפל לכשרו לרבות עורו, שכבאר הוא הטפל הנגלה שלא יהיה מקבל שמוס המביא לידי אכילה, והעור הוא הנסתר ככה מלת „את“ (כס"פ):

ורב"ח כתב ע"ד הפשט כאלו שני אחין הללו לרבות את שני חמרים שברא הקב"ה, אחד שפשה ממנו שמים, ואחד שפשה ממנו ארץ, וזהו שאמר ובארץ ביתה תבו וכו', ועיין ברמב"ן מה שפי' בזה בארוכה:

[כו] המלה „את“ פקרו „אות“ כהוראת רשם וסימן, והונחה למלת כנוי ברומז והמיומד את פלס הגוף שהוא הוא בעלמו (דיעופר, דער זעלכע, ער זעלכסט), גס אותו לאכור ויכל" (הושע יו) כמו גס הוא (ער זעלכסט) „תי ד' אשר עשה לנו את הנושא“ (ירמ' לת, עו) הוא כפלאו אשר עשה, וכן יפורס ובה הארי ואת הדוב (ש"א יז, לד) (זאלכסט דער באר) (האלור): [כז] ובן כתב המורה כס' ל' מהח' השני, כי מה שר"ך שתדפכו שמלת „את“ הנהאמרת באמרו את השמים ואת " הארץ ככר ביארו

זאמר עושה אור (עג) [כב], ואח"כ נוטה שמים, והוא הרקיע (עד), והמים עליו (עה), והאש והשלג והרוח, ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת א, מקום שישלחנו (עו), וכן האש שמשרתיו (עז), ואמר יסד ארץ על מכוניה (פח), וזאת היא היבשה [כנו], וכן כתוב (פז), רוח סערה עושה דברו (תהי קמח ח), ופעם את (פ), כמו עצם

יהל אור

השמים והארץ, והדשאים ודני הים, והית השדה, האדם, והכרכה שתכרך הנפש, כוד הוא שתודה ותאמר לשם כי הוא גדול מאוד על דרך „ומרומם על כל ברכה ותהלה“: (עג) פתח דבריו יאיר ביצירת האור, וישם את האור ראשונה לשמים וארץ, והורה דעה שאין בראשית ברא בראשונה ברא השמים, כי אם בראשית ברא, על דרך הזה ענין הכתובים כך הוא, בראשית בריאת העליונים והתחתונים בהיות העולם תהו וגו' והושך וגו' ויאמר אלהים ויהי אור:

(עד) ביום השני כדרך „וימתהם כאהל לשבת“: (עה) כמ"ש „המקרה במים עליותיו“

והם העבים שהם ככדור הסגיר, וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורה שער א') „וככה המים על השמים“, פי' הוא מקום תכלית הגעת העבים באויר, וכמקום ההוא מן האויר ישיצו העבים מים ויפלו לארץ כעצב:

(עו) כמ"ש עושה מלאכיו רוהות, ופי' רוהות הם מלאכיו, כעעם „רוח סערה עושה דברו“: (עז) כמ"ש משרתיו אש לובה, והם הכרקים היורדים מן השמים:

(עה) הזכיר הרקיע והעצים והרוח, ועתה הזכיר הארץ, וטעם „יסד“ על דרך „כוונת ארץ ותעמוד“ (תהי קיט ז) כי אין לה תנועה (לפי שיטתו) כי היא כולה קטנה נגד השמים כנקודה בעגולה: (עט) אין מקומו כאן, ומקום המאמר „וכן כתב רוח סערה עושה דברו“ הוא למעלה אחרי מלות „ללכת אל מקום שיבלהנו“ (רי"ר): (פ) מלה זו הונחה להורות על הגפעל, כמו ראובן הכה את שמעון אם נאמר ראובן הכה שמעון לא נדע מי המכה, ומי המוכה, ועי' מלת „את“ נדע שהמוכה הוא שמעון: (פא) פי' עלם השמים וכן פי' הרמב"ן ז"ל מלת „את“ כמו עלם הדבר ודרשו בה שהיא לעולם לרבות כי היא גזורה מן „אתא בקר“ (ישעי' כא יב): (פב) עיין בפ' הה' ז"ל

(שמות י ח) ובביאורי שם: (פג) שהם פעולים: (פד) כי כדבר שהוא מכוואר מי הוא הפועל והפעול לא הולרכו למלת „את“: (פה) פי' ובה הארי ואת הדוב, ונשא שה מן העדר הוא הפועל שנשא שה מהעדר וכאלו אמר ובה הארי והדוב: (פו) שיבוא עם הפועל וכן כתב כס' מאזנים „דע כי מלת את“ תמצא אם הפועל והפעול, לכן כדוב הוא עם הפועל, והוא עם הפועל, ובה הארי ואת הדוב (ש"א יז לד) לכן יבוא עם פועל יולא ועם הפועל ברא אלהים את השמים ויחסרו מלת „את“ אשר ברא אלהים אדם (דברי' ד לב):

(פז) כמו „עשו מלחמה את“ (למטה יד ז) „הבאים מזרימה את יעקב“ (שמות א ח): (פח) כמו „הם ילאו

חמרים שברא הקב"ה, אחד שפשה ממנו שמים, ואחד שפשה ממנו ארץ, וזהו שאמר ובארץ ביתה תבו וכו', ועיין ברמב"ן מה שפי' בזה בארוכה:

[כו] המלה „את“ פקרו „אות“ כהוראת רשם וסימן, והונחה למלת כנוי ברומז והמיומד את פלס הגוף שהוא הוא בעלמו (דיעופר, דער זעלכע, ער זעלכסט), גס אותו לאכור ויכל" (הושע יו) כמו גס הוא (ער זעלכסט) „תי ד' אשר עשה לנו את הנושא“ (ירמ' לת, עו) הוא כפלאו אשר עשה, וכן יפורס ובה הארי ואת הדוב (ש"א יז, לד) (זאלכסט דער באר) (האלור):

[כז] ובן כתב המורה כס' ל' מהח' השני, כי מה שר"ך שתדפכו שמלת „את“ הנהאמרת באמרו את השמים ואת " הארץ ככר ביארו

ורב"ח כתב ע"ד הפשט כאלו שני אחין הללו לרבות את שני חמרים שברא הקב"ה, אחד שפשה ממנו שמים, ואחד שפשה ממנו ארץ, וזהו שאמר ובארץ ביתה תבו וכו', ועיין ברמב"ן מה שפי' בזה בארוכה:

[כו] המלה „את“ פקרו „אות“ כהוראת רשם וסימן, והונחה למלת כנוי ברומז והמיומד את פלס הגוף שהוא הוא בעלמו (דיעופר, דער זעלכע, ער זעלכסט), גס אותו לאכור ויכל" (הושע יו) כמו גס הוא (ער זעלכסט) „תי ד' אשר עשה לנו את הנושא“ (ירמ' לת, עו) הוא כפלאו אשר עשה, וכן יפורס ובה הארי ואת הדוב (ש"א יז, לד) (זאלכסט דער באר) (האלור):

[כז] ובן כתב המורה כס' ל' מהח' השני, כי מה שר"ך שתדפכו שמלת „את“ הנהאמרת באמרו את השמים ואת " הארץ ככר ביארו

הנראים ידבר (פט) [כח], ולעולם לשון רבים (ז) [כט] ויתכן להיות משטר כל אחד ואחד (א) [ל], ושם שמים גובה

ומעלה (ז) [לא], וכן בלשון ישמעאל (ג) שרובה על מתכונת לשון הקדש (ד), ויש שמי השמים, (ה) ולא יתפרדו, (ו) ברחים (ז)

קרני אור

ביארנו ה"ל במקומות רבים שהוא ענין, ע"כ ידענו בזה שהוא כרא ע"כ השמים כל זה שבשמים, וע"כ הארץ כל מה שבארץ: [כח] דעתו בשמים והארץ כפי הוה, הם הרקיע שהוא האור, והיבשה שהם מפורסמים ונראים לעין, ע"כ בא בהם ה"ל הידיעה וע"ז כתב הרד"א, הראב"ע פי' שם שמים על יסוד האור, נמשך לדעתו שכבר הודעתין שלא נזכר כמע"כ דבר מהעליונים, עד שפי' בשמים ובמי השמים, יסוד האור ויסוד האש אשר עליו, כמו שביאר בפ"י (לתה' קמח ב) והוא דעת בעלי הסבוב התכונים, ובשיטה הראשונה ופי' את השמים הם העליונים על הרקיע, ואת הארץ שהיתה מכובה במים, כי גלגל האש למעלה על גלגל הרוח, והוא למעלה על גלגל המים, והארץ היא תחת תהום, וכחפץ השם יבשה הרוח קלה מהמים המכסים את הארץ, וכן כתוב, כל יסובון לכסות את הארץ (תה' קה, ט) והשמים העליונים נקראו על לשון שמים בעבור שני מקומות התחברות הגלגלים הגבוהים הנקראים ראש התלי וזנבו, או בעבור היות תלי השמים לעולם למעלה מהארץ, והתלי למטה, או בעבור שני סדני הגלגל, ועיין בפ"י הת' ז"ל (עמוס ה, ח), והרד"א אחר שהביא דעת המורה שהשמים הגזורים בזה הפ' הראשון, הם הגרמים שמימים המתנועעים בסבוב, כתב, וגם רש"י כפי הגרסה מדבריו יסכים עמו, יאמר, וגם הראב"ע בשעתו האחרת בעשה בפ"י התורה מסכים לזה, אם להסביר שנים, לפרסום פסוקי התורה, או שחזר מדעתו הראשון, והביא המאמר הזה מביטתו הראשונה, וסיים, ומכאן לקח האפודי בכתב שנקראו הגלגלים שמים, מלבן שם, שמורה על המקום הקיים והמוגבל, והקיום וההגבלה הוא כפי קוטבי התנועה היומית, כי הם לבד קיימים, זורמז אליהם במלת שם, ועיין בפ"י (דרכה של תורה להח' פיניליס ד' 208 בהערה) שיאמר בדעת הח' ז"ל בזה לפרש רק ה"ל הידיעה, ואמר (דעתו על הרא"ק שהוא יפרש כן), כי על אלה הנראים ידבר" כל לשלול עולם המלאכים הנלתי נראים, אעפ"י שגם הם נקראו שמים, ככתוב הללו את ד' מן השמים וגו' הללוהו כל מלאכיו (תה' קמח, ב) וז"ל שר העדולמי (התירוש פ"א אות ח בהערה שם), ויפרש (פי' בהח' ז"ל ירד) שהידיעה בהזכרה ראשונה בזה, יען בכונת הכתוב כמדבר אל הקורא בתורה לאמר, אותם השמים והארץ באתם רואים מליאותם עתה, דע שאינם מקדמי קדם וכלי התהלה, אבל האלהים ברא אותם בראשית, וכן הוא באתם פ"ט הכתוב, וכמה נמשו במח"כ מפרשי הראב"ע בכונת דבריו אלה עד שהתעו גם את דעת הח' רא"ק (כמו שראיתי מוכח בשמו בפ"י דרכה של תורה להח' פיניליס) לתלות בוקי סריקי בהראב"ע ז"ל, ולפלא שגם הח' פיניליס שמכה על קדקדו שם, גם הוא לא עמד על הכונה הפשוטה והרלויה הזאת עכ"ל, ועפ"י פירשתי ביהל אור:

יהל אור

את העיר" (למטה מד' ד) כאלתי את העיר" (שמות ט כט): (פט) בוונתו לפי שמליאותם מפורסם לעין כל ידבר עליהם זה"ל הידיעה אף שלא הזכירם עוד: (ז) כי לא ימלא שמים שם מורה על היחיד בשום מקום: (ח) בס' איוב כתיב, הידעת את חוקת השמים, אם תשים משטרו בארץ" (איוב לח לג) ובעבור כי שמים לשון רבים ומשטרו לשון יחיד, הולך לפרש שהוא משטר כל אחד, וכן כתב בס' מאזניים, כי יש שהוא לשון רבים וזה לאחד כמו שמים, אעפ"י שהוא לשון רבים בא לאחד והוא אם תשים משטרו בארץ, והוא זר", ובפירושו על איוב יפרש, משטרו שם ל' השמים בעבור שיש להם ממשלה על הארץ, מן שוטרים": (לכ) כמו ערים גדולות וצורות בשמים" (דברי א' כח), מגדל וראשו בשמים" (למטה יא ד) גם הושאל זה השם לריחוק הקנאות, אם יהיה נדחך בקלה השמים" (דברי' ל, ד):

(ג) הוא לשון ערבי: (ד) וכן כתב הח' ז"ל בפ"י שה"ש ח' יא) בפעם הראשונה ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאוד ללשון הקדש, כי בנינו ואותיות יהו"א והמשרתים, ונפעל והתפעל, והסמיכות, דרך אחת לשתייהן, וכן בחשבון, ויותר מהני הלשון ימלא כמוהו בלשון הקדש, על כן כל מלה שלא נמלא לה חבר במקרא, ויש דומה בלשון ישמעאל, כאמר אולי פירושה כן אעפ"י שהדבר בספק, וזה' הגלוי להריק"ם ז"ל יכנה שפת ערבית שם "לעגי שפה" בעבור אשר רבים אומרים שהשפה הערבית היא שפת עבר שהשתבשה: (ז) פי' הם הגלגלים, ובס' (תה' קמח ד) על פ' הללוהו שמי השמים פ' הח' ז"ל, כי הוא כדור אש סמוך אל כדור הלבנה: (ז) פי' כי יבואו בלשון שנים ולא ימלא בהם לשון יחיד, והרי"ר כתוב כי מקום מלת, ולא יתפרדו" הוא למעלה אחרי מלות, ולעולם לבון רבים" וכן בפ' ב' "לבון רבים גם לא יתפרדו": (ז) והשעם כי השמים נקראו כן ע"ש שתי מקומות שהם שוקטים ונחים בו, והם שני הקוטבים, האחד בלפון והאחד בדרום, שעליהם תסוב כל העגולה, ויולת שניהם אי אפשר לגלגל לנענע, והה' ז"ל צביאורו לעמוס, (ה ה) ביאר כל זאת בארוכה, וכן הרחיים התוענת המגיע מהם

הכיבוטיו המרחקים, וכסיות שאין מרחק פחות מבי' קנאות, פנים ואחור, או ימין ושמאל, או מעלה ומטה, לכן בא מלת שמים ברבוי הוונת מהנפרד, שם" כי הוא מורה על זוג גבוליו כאמור, וכמו עינים, אַזְנַיִם, זְרוֹיִם, בפתח לפני ים הדבוי בעבור הורחם על זוג, כן בא מלת שמים ברבוי הוונת הנוכח, ועיין (הרקמה לר"ן גנאח בער כ"ו ד' 172 ובהערה שם): [ל] הקרוב לומר בכינוי משטרו שהוא שם אל השמים, כי זה השם מועתק אל הרקיע בדרך הבאלה, או בדרך פסוק והרקיע שם ליחיד, ואין כאלו השמים שצדדו כיום שני אחד ממיני השניות והרבו' אף הוא במליאותו דבר אחד (סח' ר"ש י' תבון בפ' יקוו המים):

[לא] וכן בדרז"ל (שפתים דף יב) כפי קורה, ועיין בפ' השם בעשר הראשון מה שכתב הח' ז"ל ויתכן להיות שמים רמז לשני נקודות מחברת השנים הגלגלים הנכונים הנקראים ראש התלי וזנבו (עיין למעלה יהל אור הערה ז, ל) וכן כתב הח' ז"ל (שמות יב, ו), וככה שמים כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מפמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל, וככה לנטוע שמים" (ישעי' נא, טו), וכבר פירשתי בפ' השם הנכבד כי שמים מגזרת, שם ישר נכח עמו" (איוב כג, ז) רמז לשני מקומות, וכן בפ"י (לתה' קטו טז), השמים אמר ר' משה, כי השמים כמו מקום, ואני כבר פירשתי בפ' השם, כי שמים על מתכונת שנים וגזרתו, משם" בעבור שני מקומות בסדן (לזנו שני הקוטבים) שהם נטועים, וכן כתוב, לנטוע שמים וליסד ארץ" (ישעי' נא טז), והרד"ק פי' שמים, שם מים, ולהתחברות שתי ממי"ן חסרו האחת כמו שעשו במלת, ירבעל" (שופ'ו לב) מן ירכ בעל, וירבעל" (ש"כ יא כא) מן ירכ בו הכבת, ויקרא אלהים לרקיע שמים" כלומר שם מים, ונקראו השמים העליונים על שם הרקיע כמו כן שמים, וכן בדרז"ל (חגיגה יב א) מאי שמים, אמר ר' יוסי בר תינאל שם מים, וכן פי' רש"י ז"ל והרד"א פי' כי השמים יורה על השכלים הנבדלים למדרגותיהם, והגרם השמימי המתנועע הראשון, ונה"ז פי' כי מלת השמים כוללת הנמלאים העליונים כולם, המאורות הטהורות, והקדושים שוכני מרום, וחוג הסוככים וההיקף שט

וצהרים (נה) ו[לב], ואנשי המדות (נט) יבינו אלה הסודות (ק), ויאמר הגאון (קה) כי הארץ כנקודה (קג) והשמים כחוש הסובב (קג) ואחר שארה שניהם נבראים, יהיו כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש (קד) ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים (קה) ו[ג] ו. פי דעתי, כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה [לד], כי לא נברא ביום אחד, כי אם דבר אחד (י), בראשון האור ובשני הרקיע (קו) [לה]

ובשלישי הצמחים, וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות, והסומר הנזכר לעד (קח), ולא יתכן להיות (קט) הקו הסובב קודם הנקודה, או הוא קודם הקו (קי) על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת [לז], והעד (קיח) „קורא אני אליהם יעמדו יחדו“ (ישעי מח יג) [לז], וזאת העדות איננה ברורה, בעבור שפירוש הפסוק איננו כן, כי איך יאמר אליהם לאשר אינם (קיז), ואיך יקרא תהו, [לח] רק

קרני אור

מהלכי כוכבי אור, ותמה ולכנה עד המים אשר מעל השמים, והנה מלינו על האור, ויקרא אליהם לרקיע שמים, ועל המקום שנתונים בו תמה ולכנה וכוכבים, ויתן אותם אליהם ברקיע השמים, כל מאורי אור בשמים, ועל חוג הכוכבים העליונים, הכט נא השמימה וספור אה הכוכבים ועל המרומים שממעל להן, הן כקדושו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו (חזק טו, טו) ועל גבוהים מעל גביהם, ואתה תשמע השמים מכון שבתך (מ"א כח לב), ד' בשמים הכין כסאו (תה"ק יט) וע"ד המשל הושאל גם לגובה נשמת החכמים נמעלה על נשמת הסמוך, וע"כ אמר, האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דברי לב א): [לב] וכן כתב הרד"ק כשרש, להר"ם, והוא הפת האור היום חזק, ונקרא בלבון שנים, לפי שהיום נחלק מאורו לשנים מהבקר עד חצי היום הולך ואור, ומחצי היום ולמעלה הולך וערב, והאחרים היה העת שהאור חזק בו כשני האדוק, וכן כתב רמ"ן גנאה, להרים, נקרא כן בעבור תווק האור נפת היות (פי), והאור אז כאלו הוא כשול):

[לג] ודעת המורה בפ"ל מהחלק השני, שהארץ פנכתב בפ' ראשון הוא שם כללי לארבעת היסודות, וכן דעת הרמב"ן: [לד] הראב"ע פי' השמים והארץ הנזכרים בפסוק הזה על הרקיע, שהוא לדעתו חלק מהאור, ועל היבשה הנגלות נמשך לדעתו שלא נזכר כמע"כ דבר מהעליונים אלא מהיסודות ומכוכביהם, וכפי דרכו זה אין לנו ככתובי התורה עדות אלא על בריאות העולם השפל בלבד, וכאן מגונה מאוד (רד"א):

[לה] ובשיטה ראשונה, לפי דעתי שהיום הראשון היה אור, ולא היה גדול, וכיום השני גדול עד היותו סבת הרקיע, וגרלתה היבשה, וכיום השלישי גדול עד שקיבלה הארץ כח עליון להצמיח, וכיום הרביעי גדול עד שגראו המאורות והכוכבים, וכיום החמישי גדול עד שקיבלו המים כח לשרון נפש היה, וכיום הששי גדול עד שקבלה הארץ כח להוליא בהמה וחיה, וכיום השביעי היה שלם, וזה הטעם יהיה שבעתים שבע פעמים פ"כ אמרו, כאור שבעת הימים, ופיין (למטה ד' טו, וכביאורי שם):

[לז] וכן הוא בג' (תנינה יב א) א"ר יסודה אמר רב פשרה דברים נבראו כיום ראשון, ואלו הן שמים וארץ, וכו' (וב"ר ס' יא ט) ר' לוי כשם ר' תמא בר חנינא שלש בריות ונפסיקתא רבתי, אמתה מולא כשברא הקב"ה את עולמו היה בורא שלש בריות בכל יום וכו' וכוהר שמות (דף יח ב) אמר ר' אלעזר עברה דברים נבראו כיום ראשון וכו', וכן בתיקונים ת' ע', ע"ס דמתלבשין בעברה דברים דאיתבריו ביומא קדמאה, ואינון שמים וארץ וכו', ובפדר"א פ"ג חשיב שמונה דברים נבראו כיום ראשון, ואלו הן שמים וארץ וכו', (ועיין ירושלמי תנינה פ"ב ה"א דעת ר"ש וכו' ובב"ר פ' יב ב, תנינה יב א פדר"א ריש פ"ח):

[לז] הפסוק הזה הביאו חכמים רבים לדבריהם (תנינה יב א), ותכ"א" זה וזה באחת נבראו שניאמר, אף ידי וכו' קורא אני אליהם יעמדו יחדו, וכן כתב המורה בפ"ל מהת' השני, וכבר ידעת כי השמים והארץ נבראו יחד, לאומרו, קורא אני אליהם יעמדו יחדו, א"כ הכל נברא יחד ועבדלו הדברים כולם ראשון ראשון ודעתו שכל מע"כ בקומתן נבראו, בלתינוס נבראו, ר"ל בשלמותם ויפיים, ואמרם ג"כ שהשמים והארץ נבראו כאחד, ויחשוב שלא היו מלאכות נבדלות בששת הימים, כי כיום אחד נבשעה אחת נברא הכל אללו, אבל נזכרו אותם הימים במע"כ לרמוז על מדרגת הנמצאים שנעשו כפי הסדר הטבעי, ויעזר ממה שהמשילו חז"ל כזה הענין לזרע זרעים כבת אחת בארץ שיצאו אח"כ בימים מחולפים זה ליום אחד, ונס לימים, וכתב הרד"א זהו דעת המורה, והיה זה אללו סוד גדול מסודות מע"כ, והערים מאוד נהפלתו, והולך רכיל מגלה סוד הרלב"ג, ונס הנרבוני ושאר מפרשי ספרו, והמה פרסמו דעתו וגילו את סודו, וקודם באינד דעתי כזה אודיעך שנס בדברי חז"ל ימלאו מאמרים יותר גלוים בדעת הוה"מ, עיי"ש:

[לח] ובאמת מלינו הפעל, קרא"ג נס להוליא מן האין אל הים, וכמו, קורא הדורות מראש" (ישעי' תא ד) וזהו על לך שהעברה, שקורא אל האין, כאילו כבר ממלא לפשות את מאמר השם, ויתפרש קורא אני אליהם לשמים וארץ בלנו

יהל אור

כשהם מהוברות: (נה) וכן מלת להרים, לפי שהשמש בין שתי המעברות המכוונות בשני זמנים בקר וערב. והוא עת חצי היום כשהשמש באמצע העגולה שאינו נוטה לכאן ולכאן: (נט) דה' ז"ל קורא להיודעים הכמת לורת הגלגלים „אנשי המדות“: (ק) עיין בהקדמת דה' ז"ל בדרך הא', וכביאורי שם הערה יז) ולמטה א' סז בקרני אור הערה קז) (קה) הוא רבינו סעדיה גאון:

(קכ) ובס' (אגרת השבת שער ג') הביא הפי' הזה ולא הזכיר שם הגאון: (קג) וכן בשיטה ראשונה „בראשית בריאה ברא השם השמים שהם כמו הקו הסובב בעגול, והארץ שהיא הנקודה האמצעית, ואחר שהקו והמוצק נבראים, הגה האש והמים, שהם בין הקו ובין הנקודה נבראים על כן לא הזכירם הכתוב“, וברש"י וגם בשארי גדפכים הגי', „והמים כחוט הסובב“ וט"ס הוא: (קד) והזכיר זה להודיע מתי נבראו היסודות, כי לא נתפרשה בריאתה בפ' בראשית, והנה דעתו ששמים הם אש ומים, וכ"ל כי הרקיע שהוא שמים הוא כחוט סובב את הארץ שהיא כנקודה והרקיע נברא ביום שני זיהבשה היא הארץ ביום ג' ועלו בה למים בלוחו יום: (קה) וא"כ לדעת האחרים הוא ג"כ נכלל בפ' הראשון הד' יסודות: (קו) ולא כדברי הגאון ואחרים: (קז) הוא האור, ולדעת דה' ז"ל האור הוא ההוה הראשון, והשני הוא האור הממוזג שנתהווה ע"י יבשת המים, והראות היבשה, והתיבשות מיסוד העפר, והתלהטות האור הדק להרקיע היה מעשה אחד: (קח) הוא מזמור ברכי נפשי (תה"ק ד): (קט) פי', ולפי שלא יתכן להיות: (קי) זה אינו מדבריו, רק שז להזכיר דברי הגאון והאחרים שהזכיר עמו למעלה כדי שישיב על דבריהם: (קיח) לפי דעתם: (קיז) כי בטרם שנבראו למי יקרא, וע"כ הכתוב מדבר, כי אחר שכבר נבראו יקראם לפקודתו כעבדים נאמנים יעמדו יחדו לשמוע

היה הקב"ה בורא בכל יום ויום, בראשון שמים וארץ ואורה וכו', בורא שלש בריות בכל יום וכו' וכוהר שמות (דף יח ב) אמר ר' אלעזר עברה דברים נבראו כיום ראשון וכו', וכן בתיקונים ת' ע', ע"ס דמתלבשין בעברה דברים דאיתבריו ביומא קדמאה, ואינון שמים וארץ וכו', ובפדר"א פ"ג חשיב שמונה דברים נבראו כיום ראשון, ואלו הן שמים וארץ וכו', (ועיין ירושלמי תנינה פ"ב ה"א דעת ר"ש וכו' ובב"ר פ' יב ב, תנינה יב א פדר"א ריש פ"ח):

בראשית א' בראשית

אונקלוס

בְּוַהֲאָרֶץ הָיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ וְחִשְׁךְ אֶרְעָא : בְּוַהֲרְעָא הַוַּת צְדִיָּא וְרִיקְנִיָּא וְחִשׁוּכָא

אבן עזרא

פירושו אני בראתים, ובעת שאקראם יעמדו יחד / פני שניהם כעבדים לעשות רצוני (ק"ג), כשעם "דברך נצב בשמים" (תהי קיט פט), ואחר כן הזכיר הארץ (ק"ד) ולטו, ואמר אח"כ כי גם הם יעמדו לעשות משפט שיצום (קטו) [טו] : ב והארץ (קטו) [טו] , הסלה הזאת זרה (ק"ו)

קרני אור

כדכור אחד, מה שאין הפה של ב"ד יכול לדבר, ויחדו ילאו מן הסעדר אל הוויה (י"ט"ח) : [ל"ט] ובדרו"ל (תניג"ה יב א) "מאי יחדו דלא לבתלפי מהדדי", ס"י שכל הנמצאים שבעולם הם נקשרים זה בזה, וכבר נקרא האדם אלל חכמי המחקר עולם קטן, ונקרא העולם ג"כ אללל אדם גדול, לומר שהכל נקשר ומיוחד, וא"י אפשר שיהפסק מלוי אחד מהם, כי כלו נקשר זה בזה : [מ] ולפי פירושו (למטה א ט) כפ' "קווי המים" כהנה בחור מכברתו זאת, כי פ"י שם, והנה ביום אחד נעשו, ויבא שם עדות ברורה, וכן כתב שם בשיטה ראשונה, ולפי דעתי כי הרקיע והיבשה נבראו ביום אחד. או שדעתו כאן ג"כ שברא ביום אחד, ולא חולק כאן אלל על הראיה בהבואו, וכן כתב הח' ז"ל כפ' "שער השמים" כי גלוי וידוע אלל מאמיני תורתנו אמונה שלימה, כי הפולם בכללו כדכור אחד נברא, ואל תשים אל לבך בעברה מאמרות נברא הפולם, כי שפט המאמרים הנזכרים כפ' מע"ב הוא מונה, וגם סוד ששת ימי המעשה נרמז ביום הראשון בניאור קרוב ופתיק קלת הספיקות, וכן עברה מאמרות שבהם נברא הפולם יש בהם סוד אחר ובונה אהרת" עיי"ש, בניאור מלת "ארץ" רבו הביאורים ג"כ והגוי להביא קלתם, כפס"ו ברא' פ"י, ארץ שהכל רגין אליה, שנאמר, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר" (קהלת ג כ) ודעת המורה כפ"ל מהח' סכ' שהארץ הנכתב ככתוב הראשון הוא שם כללי לארבעת היסודות, אש, אויר, מים,

רש"י

(ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושמומון שאלם תוהו ומשתומם על זהו שבה : תהו. אשטורדרנו"ן בלעז (בעטייבענד) : ב והארץ (קטו) [טו] , הסלה הזאת זרה (ק"ו)

יהל אור

בקול ד' : (ק"ג) ובשיטה ראשונה, והכתוב, קורא אני אליהם יעמדו יהדו, ופשוטו כי אני יסדתי ארץ, כעבור כי היסוד למטה, והנה הארץ אש היא הנקודה, היא למטה מטה, וכל השמים מכלל לך עליה, ואל תחשוב הדבר כנגדך, כי יש שמים תחתך, והכמי האמה מורים כן, יאמר על השמים שהם נכבדים שגבראו בימין, ובעת שיקראם לעשות רגון שליחותו הם יעמדו יהדו כעבדים לפני השי"ת" : (ק"ד) ובשיטה ראשונה "וכמיהו" ל"עולם ד' דברך נצב בשמים", ודבר השם הם גזרותיו וכולם מהשמים, ואח"כ הזכיר הארץ, ואמר "כוננת ארץ ותעמוד", כי אין לה תנועה, והיא לעולם עומדת כנגד הדורות, כאשר אמר שלמה, ואח"כ כתוב "למשפטיו עמדו היום", והעד כי אין יקרא אליהם והנה אינם" : (קטו) ואמר אח"כ למשפטיו עמדו היום כי הכל עבדיך (תהי קיט לא) וכן הוא כונת הכתוב "קורא אני אליהם יעמדו יהדו" והבאר ילחק גורם "שתלוס" : (קטו) ובשיטה ראשונה, וטעם והארץ היתה תהו ובהו, כאשר בראה היתה ככה" : (ק"ו) כי היתה

עפר, אחר הם נתון הכדור השמימי, ושעיקר הנחת זה השם הוא על זה הכללות, שם היות שאת"כ קרא ית' ארץ ביחוד ליסוד העפר כמ"ש, ויקרא אליהם ליבשה ארץ", וכתיב בדרו"ל שזהו באמת הדעת האמיתית, לא שיהו היסודות נבדלים בעת הבריאה הראשונה, כי הנה אח"כ נבדלו בשאר הימים, אלל שגבראו יחד והי' כולם בערכוביא ויקרא כללותם ארץ, והארץ להביא ראיות ע"ו עיי"ש, והנה לדעת בדרו"ל ג"כ חכלול הארץ הגשם המוקף הכולל ד' היסודות הקלים והכבדים שכלם יכנה בשם ארץ, הרלב"ג במלחמותיו ח"ב פ"ג כתב ג"כ, ארץ שם משתתף יאמר כפרט על היסוד הארצי, וזה ימלא הרבה, ויאמר בכלל על כל היסודות, והיה זה כן מפני שהיה יסוד הארץ במקום השפל, והיו היסודות בכללם למטה מהשמים, לזה אמרם יהיה ברוב בהיותו אלל השמים, כאמרו "אמר מי אל בשמים ובארץ" (דבר' ג כד) "בראשית ברא אליהם את השמים ואת הארץ", ומזה הענין הי' אמרו, והארץ היתה תהו ובהו", כי זאת היא הארץ אשר זכר כפ' הקודם, ובפ"י על התורה כתב, והנראה בעיני בהכונה במלת תהו יהי' בזה המקום אשר איתנו בו היסוד הארצי, כי הוא בעלמנו תשון מאוד, ונעדר מהנורה, אשר הוא האור יותר מבאר היסודות וזאת הארץ, כי באר היסודות הם ספיריים וזאת הארץ, והארץ היא ג"כ הנשם אשר קנה מהנורה יותר מעט מכל הנשמים הנמצאים בזה העולם השפל עד שמדרגתו קרובה למדרגת החמר הראשון אחר, כי עפר אלה, ואל עפר תשוב" וכבר תמלא שייחוס החשך אל העדר הנורה והשלמות וכו', ולזאת הסבה ראוי שייחוס שם החשך לארץ, ולדעת בדר"ק הוא שם על תכל כולה או על קנהה, וכוח יותר כולל ממלת תכל כי תכל כולל כל אריות היישוב, והארץ כולל המדבר והיישוב, ואין כפשי כשרשיו אחר שהוא מערש, רל"ק מלבן משוק ורל"ק (דבר' כח לג) ונקראו כל היסודות "ארץ" מפני שהם דחוקים בתוך הגלגל רגילים ומתפוללים ומתערבים זה בזה בהנופותיהם, ובהאל"ף בשם "ארץ" הוא נוספת, ושמה הענין הוא, רון מלא נא את החל"ם (ש"א כ לו), כי לא לקיים המרוץ" (קהלת ט יא) ודומיהם, כי מי שיתטע במרוגם ותכיפת הוא רוןן וסוכר האויר בעברו בחוכו, והמדקדקים כתבו שנקראת ארץ מל' רון לפי שהגלגל רן וסוכר אותה והאל"ף נוסף, והח' יש"ר כמבוא שלו על התורה כתב, כי נגזר משרש רון כחוס' האל"ף להורות שכדור הארצי אינו יושב וזקוק ונת כדפת קלת הקדמונים, אלל הוא רן המיד סביבות השמש וסוכב יום יום על קוטבו, ובדרו"ל (ג"ר פה ח), ילקוט ברא' רמז ח) למה נקרא שמה ארץ בלתי לפנות רגון קונה (פ"י) במיעטה עלמה ועמדה רק כנקודה במרכז אויר השמים) ושם פ"י יג' (ברש"כ"ג ד' שמות נקראו לארץ כנגד ד' תקופותיה, ארץ, תכל, אדמה, ארקא, ארץ כנגד תקופת ניסן שהיא מריגה את פירותיה, וכו' יא) מונה שבעה שמות לארץ, וכן הוא בפרד"א פ"י יח, ובאדרש משלי פ"ח מונה שבעה שמות לארץ, והח' פינילים (דרכה של תורה לז' 209), יפרש כי השמים וכן הארץ יש להם שתי הוראות, האחת כללית, והשנית פרטית, ודבר הלמד מענינו הוא לאיזה הוראה יכוין הכתוב, והנה השמים בכלל הם פרוץ הפנוי מחוג הארץ ולמעלה עד אין סוף, ובפרט הם הרקיע או האויר הפב הסוכב את כדור הארץ, והארץ היתה וגי' וקחו כמו הוראתם הכללית, וינייר לנו את כדורנו הארץ בכלל הוא כדורנו וכל אשר בו, ובפרט הוא יבשה האדמה שנראתה ביום שלישי כמה שנאמר ויקרא אליהם ליבשה ארץ, ומעשה מ"ש בראשית ברא אליהם את השמים ואת הארץ, והארץ היתה וגי' וקחו כמו הוראתם הכללית, וינייר לנו את כדורנו ועירוב היסודות בו קודם בריאת האור, ובאמרו ויכדו בדגת הים ובעוף השמים וכל הארץ כי יצא הארץ, כיון להוראתם הפרטית, וכשהוא אומר אח"כ ויכלו השמים והארץ וכל לבאם וגי', אלה תולדות השמים והארץ בהנראה כיוון להוראתם הכללית, וא"כ כשם שאין לתמוה על אמרו בראשית ברא אליהם את השמים ואת "הארץ" אפ"י שקרא ביום השלישי ליבשה ארץ, ככה אין לתמוה באמרו בראשית ברא אליהם את השמים ואת הארץ, אע"פ שקרא ביום שני לרקיע שמים" :

[...] והארץ היתה הוא כלשון חו"ל, והעולם היה, שכן גם לדעת כל החכמים לא יתכן לפרש כאן, והארץ כששופם משמעה

אונקלוס

ה 15

בראשית א בראשית

עַל־פְּנֵי־תְהוֹמוֹת־אֱלֹהִים־תַּחֲתָהּ וְרוּחַ־אֱלֹהִים־מְנוּשָׁא

פְּרִשׁ עַל אֲפִי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן מְנִשְׁבָּא

רש"י

אֵבֶן עוֹרָא

בעבור קטצת האלף עם הה"א בכל מקום וכו', ואיננו כמו "האלף לך ילמה" (שה"ש ה יב) "והאבן הזאת" (למטה בה כב) (ק"ה) תהי' אטר הנאון תהו שהוא סתהוב (ק"ט) וכו', וזה לא יתכן כי ס"ם תהיב שרש כמו ס"ם "הדוב" (קכ), וכו' יצירה (קכ"ה) תהו זה ק' ירוק (קכ"ג) וכו' אלו אבנים ספולמיות (קכ"ג) וכו' וכו', ובתהו יליף ישימוץ (דברי לב יו"ד), וכן

בהו. לשון ריקות ולדו"ו (סא"ח): על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרהפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרהפת על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמחמרו כיונה הנורחפת על הקן י"ח) אקובטי"ר בלע"ז: והגבון כאשר אמר הסתרגס ארמית (קכ"ד) וכו',

יהל אור

ראויה לבוא בסגול: (ק"ח) וכן כתב הח' ז"ל (נחות שטר השמות) והנה מלת הארץ ורה בעבור קמולת האלף, והיה ראוי להיות" כמו הכיריו בעלי האלף, "האלף לך שלמה", והאבן הזאת, "מן הארז אשר בלבנון" ומ"א "ה יג): (ק"ט) "ושדה"ם בו נוספה כמו שאמר ריקס, הגס, ושהיה ענין הכתוב שבתהלת הבריאה היתה הארץ כולה מכוסה במים שהוא התהום: (קכ) וכן דעת ר"י גנאה והר"ק, וברש"ג הגי' "במ"ש המים" וט"ס הוא: (קכ"ה) עיין ראש הספר במערכת הספרים, וכן הוא בס' היצירה רמדוייק, ובס' יצירה שלנו הסר המאמר: (קכ"ג) ולזה לקה הירוק שהוא הממולע שבמראים, ובממולע יש בו חלק מכל אחד מההפכים: (קכ"ג) כמו פירי דפלימי, ודגים המפולמים (בינה כד כ) פי' שהאבנים של יסוד העפר היו לחות ומעורבות ביסוד המים: (קכ"ד) צדיא וריקניא:

קרני יזר

מחממה, שהרי לא נחלקו המים עד שני, ולא נראה הארץ עד שלישי, והא"ף יאמר נראה וכו' והוא לא נדעה ולא נראה עוד, ובהכרח מחממו והעולם היה, שכן מה שגלשון חכמים, פולס" קורא בכתוב ארץ הם אמרו, כבודו מלא עולם, והכתוב אומר, מלא כל הארץ כבודו, חסד ד' מלאה הארץ מלא העולם שגם על השמים כבודו (רו"ח). [מב] אמנם הקמץ ירה לכלול כל ד' יסודות עולם ומלואו עד גלגל בני, והארץ בסגול הורה על יסוד העפר והיא יבשה לבדה, ומה שביא"ה ה"א בתחלת תיבת שמים וארץ, הוא מסוג האמור על העמיד כי ה"א באה בתחלת תיבה להורות על האחד מד' פנים, (א) הוא הידוע, (ב) הוא המפורסם והמקובל, (ג) הוא הנגלה, (ד) הוא האמור למטה, וכן אמר יוס השבי ויוס השביעי, ולא אמר יוס התמישי וזולתם, כי יוס השבי ויוס השביעי נבנו ונאמר עוד בתורה, כמו, והיה ביום השבי והבינו" (שמות טו ה) ויהי ביום השביעי ילאו מן העם ללקוט" (שם שם, כו) אל ילא איש ממקומו ביום השביעי" (שם, שם כט) אבל באר ימי המעשה לא נשנו עוד בכל ספרי תנ"ך, לכן לא נכתב בס"א בתחלתם, וכן שמים וארץ נבנו ונאמרו פעמים שונות לכן

נכתב ה"א בתחלתם (הגר"א): [מג] וענין תחלת הפסוק והארץ היתה תהום, ויהיה ענין אמרו ותהי' על פני תהום, כאילו אמר, והיה חושך על פני תהום, אז והיה חושך על פניו, ופירשו בתלת תהום שתי מלות תהו ובהו, עד ביהיה ענין הפסוק אחר כן, והארץ היתה תהום והיה חושך על פניו (יקו המים) וחולי שלזה אמר בה תהו ובהו, שתהו נגזר מתהום, שהיה כל העולם כולו מים, ולא היה בה פדין איוות כלל, וגם לא היה בה אור מתפשט על פני אותו תהום, כי פדין לא נבראו המאורות, ולכן רוח אלהים, שהוא כיוני לרעו ולגזרת חכמתו היתה מרהפת ומשפעת על פני המים, אס המים העליונים, ואס המים התחתונים (ד"א) תהום נגזר ממלת תהו והמ"ס טפפת כמ"ס של ריקס (ריקאנט) תהום משרש, תהא" כמו תהו, לי שמחה וחמיהא, אלא שסווח כפרט על רכזי מים ועומקם שאין להם סוף, והכוונה כי כל הארץ היתה תהום, כי היו המים מכסים אותה ולא היתה נראית, ועל פני תהום הזה לא היה אור כי אס חושך (ש"ל) ועיין למטה: יא בקרני אור: [מד] וכן היא בג' (תגינה יב א) היא תהו זה ק' ירוק שמקיף את כל העולם כולו, שממנה ילא חושך שנאמר, ישת חשך סביבותיו" (תה"י יב) כהו אלו אבנים המפולמות המבוקעות בתהום, שמהן יולא מים שנאמר, ונטה עליו קו הכו ואבני כבו" (ישעי' לד יא) ופי' רש"י ז"ל מפולמות לשון לחות, והערוך ערך, מפלס" פי', גריאים לחים וחוקים", והוסיף ר"ב מוספיה כי תרגומו של "אבן אפל וללמות" (איו"ב כח ג), אבנין מפולמן דמתמן נפק חושך וטולי מותא", ועיין ערוך השלם מה שפי' כזה, והמקובל ר' אהרן צ"ס הפרדס פי' מפולמות נכתרות מלשון, פלוגי אלמוני" (רות ד א) שהמורכב בהם לפלמוני המדבר (דניאל ח יג), ור' משה בוטרילי כפי' לס' יצירה פי', מפולמות כמו מפולמות במילוף כומ"ס, והוא לשון בלוס פיך מלדבר", (ס' יצירה פא מח), אולר בלוס" (כ"ב כח א) וענינו אבנים סגורות, ר"ל שאיבי ההויה מורכבים מד' יסודות, וכל עת שיהיו סגורים בגופם יתקיימו אישי ההויה, אבל ההפך הוא שכל דבר ילא לחוץ וירלה לשוב ליסודו, ועיין (חולין פט א), שכולם עלמו" פי' שסוגר את פיו, (ובבבבבות מ, ב) מפולמות פי' רש"י ז"ל קלרות, "סו בלוס" (שם) ג"כ פי' רש"י ז"ל קלר, וענין קלר קלרות, כמו סגור סגורים, ועיין בבבבבות שם בלשון ב' דרש"י שפי' שם בלוס נפות, ועיין תוס' שם ד"ה, "פיו" שמקיים כלשון הראשון שפי' רש"י ז"ל בלוס קלר, ויתכן שהיה דעת בעל ס' יצירה ודעת רז"ל כאשר פי' הרמב"ן ז"ל, כי תהו רחז אל החומר הקדמון שנקרא פשוט כלי אור, ובלשון יוני, אז בלשון הפילוסופים היוני, והתלה נגזרת בתוהה על הראשונות, מפני שאס בה אדם לגזור בו שם, תוהה וגמלך לקוראיו בשם אחר, כי לא לבש אורה שיתפש בה השם כלל, והטורה הנלכשת לחומר הזה נקרא בלה"ק כהו, וע"כ נקרא כהו, שהן שתי מלות, ר"ל בו הוא, כלומר דבר שיש בו אורה, ומזה אמר הכתוב, ונטה עליו קו תהו ואבני כהו", ייחס הקו לתהו שהוא החומר שאין בו ממש, לפי שהקו היא שיראה האומן מחשבת הבנין שהוא מקוה לעשות, והמלה נגזרת מן קוה קויתי (תה"י מ, ב) וייחס האבנים לכהו שהוא הטורה לפי שהאבנים הם טורות הבנין, וגמלך אחריו כזה רבינו נסים ושאר האחרונים כולם, והרלב"ג כפי' על התורה וכן במלחמותיו ח"ב פ"ד, פי' בהיפך שתהו נאמר על הטורה, ונבנו על החומר עיי"ש, וכתב הרד"א כי בהם המלות האלה בעלמם, ומאמרי ס' הבהיר יכנימו לדעת הרב נחמני, וכן בזהר (דף עו ב), תהו אחר דלית בה גוון ולא דיוקנא, ולא אהכליל כרזא דדיוקנא וכו', כהו לבתי אית ליה לורא ודיוקנא וכו':

[מה] אעפ"י שנראה עם כל חלקיה, פפר, מים, רות, ואש, וכיוצא, וכן כל מיני אבנים ומחממים, לא היו מתוקנים, ולא דבר

תינו ת"א. יור) עיין חגיגה טו א, ב"ר פ"ב ד

אחרי התהו (שיא יב כא) שאין בו פמש, ובהו אחי תדו (קכה) [מזן], והוויין תהת היא (קכו), כויזי, וישתהו (למטה יח ב), ותרענה באחוי (למטה טא ב) (קכו), והשעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ (קכח) יישוב כי היתה מכוסה במים (קכט) וכן שם (קל) אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים (קלא) [מזן],

קרני אור

דבר דבר על מקומו, המים היו במים בתקומה, ולא הרים ובצפת, וחלוקי המדינות והימים וכיוצא חכו כהו (רנסי'ו): [מזן] וכן כדכ"ל נזרו ממש פפל והמרו (כ"ר פ"ב) ישבה הארץ תובה וצובה, ונראה שפירשבו ג"כ כמזון שממון וריקת: [מזן] וכן כתב בח' בן לני בספרו הגדול הנקרא (החאכ אל סיפי) כהלק, חכמת הטבע, שמהראוי לפי טבע המים והארץ, לביות המים על הארץ, והארץ נאלצת המים, ויביה המים מקיפין אותה מכל לדדיה, ואולם המליחות איט ק"י: [מח] ואפשר לפרש והארץ היתה, אפ"י שנקראת עם המים במאמר אחד, נכדלה מהן הארץ שהיתה בראשית תהו ובהו, כי המים נהנראש היו מיד בתכלית שלימותם וולתי המאורות, וזה פי' וי' כל והארץ שתמה עליו הראש פ' ז"ל, ואמר שהיא כפ"א רפה בל"י, ואין הדבר כן, וענינה אפ"י שהמים נבראו בלי חסרון לא קן הארץ, אלא והארץ היתה וגו' (רנסי'ו) לא נאמר לבון זה גבי המים אלא מפני כבוד שכונה שבורה בהם, ולפי פירוש התלמוד שם הם תהו ובהו נבראו (חוקיני): [מט] אם תבקש בראשית למלאכים שהיו גוף לא נחפרש בתורה, אבל אם תראה ותבין סוד בראשית, ולמה לא הקדים לומר, אלהים ברא בראשית, תדע כי על דרך האמת יגיד הכתוב בתחתונים ירמוז בפלונים, ומלת בראשית הרמוז בתחמה, שהיא ראשית בראשית (רמכ"ן) ודעתו שבראשית תורה על ספירת חכמה שהיא ביתה ראשית הנריאה, ויפרש מלת אלהים על המלאכים, ויהי פי' הכתוב, שבראשית וחכמה עליונה, ברא ר"ל הבו"ח שלא נזכר בכתוב הזה, ג' מדרגות מהנמלאים, שהם עולם המלאכים הנקראים בתחתונים אלהים, ועולם הגלגלים והם המים, והעולם השפל והיא הארץ, שהם שלשת חלקי הנמלא, השכלי, השמימי, והחמרי השפל הזה, ולכן לא אמר הכתוב אלהים ברא בראשית, לפי שהיה אלהים לפירוש זה נברא ולא צורא, וכן פי' רבינו בחיי, וכתב ע"ז בדרי"ח, וגם הדעת הוה איט נכון עיי"ש: [נ] והח' ר"ש'ן תבון כס' (יקון המים) אחר שהביא דעת המורה בכל התורה עיקר הכוונה בה היה לתוכותיה ולסודותיה לרמוז אל החכמים באמיתות המליחות כתב ואחי אומר כהיפך שלא נחזון בתורה רק להועיל אל ההמון, אך בלא ספק היה צמח כהולך להבישו לכחון מה שנסכטו מה שירחיקוהו החכמים יודעי האמיתות, ע"כ הולך משה פ"ה לכחון הדברים ההם דבורים על שני אופנים, כלומר שיחיה האופן האחד מכסה את חבירו, ושיחיה השליון לצורך הכחון, והשנימי להכמים, וכבר רמז שלמה ע"ה על איזה תכונה לדרך שיחיה בני האופנים היטון ופנימי" והחוקיני כתב, ר"ש כמה ענינים שלא נתפרסמה כאן יליריהם כגון מלאכים ומעסה מרכבה וגיבסם, אלא רק דברים שהיו רואים בעולם, ואפילו, ויטע גן בעדן" לא יכתב אלא מפני סכנתו של אדם שנתגרם משה, אך הכתוב כולל יליריהם בבת אחת כדכתיב, ויכולו המים והארץ וכל לבאם: [נא] כן הוא בג' (תגיגה יב א') א"ר יהודה בני רקיטים הם שגאמר (דבר' יו"ד י"ד) כן לד' אלהיך המים ושמי המים, ר"ל אמרו וכו', (ובדבר' פ"ב סי' ל"ב) רב ור' אליעזר, ובשח"ט מחזור קי"ד ב', בשם רבין ור' אליעזר (ובבב"א דר"י פל"ז ט') בשם ר' מאיר, (ועיין במד"ר פ' כ"ט, י"א) כל השביעין תביבין לעולם למשלן והשיב הם שבעה רקיטים, וכן בפסיקתא דרב כהנא פסקא בתודע השביעי סי' פה, ובפסקא וי"ב ציוס כלות משה סי' ועיין מורה נפ"ל מהחלק השני שאמר ג"כ שאין המים הנאמר במים, וחזק זה הענין באמרו על פני רקיט המים, לבאר שברקיע נלתי המים, ומפני זה השתוף בשם יקראו ג"כ במים האמיתיים רקיע, כמו שנקרא רקיע האמיתי שמים, וכוא

ואל תתמה על וי' והארץ (קלב) כי פירושד כפ"א רפה בלשון ישמעאל (קלג) [מחן], וכסוהו „ואר יעלה מן הארץ" (למטה ב ו) (קלד), כי לא דבר משה על העולם הבא, שהוא עולם המלאכים (קלה) [מטן] כי אם על עולם הדויה והשחתה (קלו) [נ], והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים (קלו) [נא] מה יעשו

יהל אור

(קכה) כלומר שגניהם מורים בדרך אחד על השממון, והם שני שמות נרדפים מורים כאחד על המליחות החמר הנכדל, וסוגם ההעדר: (קכו) ושרשם, תהה, בהה, וכן כתב הרד"י, והוי"ו תחת ה"י למ"ד פעל"י: (קכו) ששרשם שחה, אחה, וכן פי' הרד"ק בשרש „החה": (קכח) ערה חזר הח' ז"ל לזרש נלת בראשית ומלת ברא, ואמר בראשית בריאת הרקיע והיבשה היינו השמים והארץ שלא היתה הארץ ישוב וכו' ויפרש השמים הרקיע לח כדעת המפרשים שהיא עולם המלאכים וכו' שביאר: (קכט) פי' שהיתה רקנית מיושבה, לפי שלא נבראו עמה יושביה. ומלבד זה לא היתה מתוקנת להיות מיושבת לבע"ח, כי היתה כולה מכוסה במים וכן פי' הח' ז"ל (תה' קד ט) בפסוק „בל ישובון לכחות את הארץ" הזכיר „בל ישובון" לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים, ובחפץ השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה אחר שנברא האור שהיה עיקר": (קל) בשי"ן שמאלית: (קלא) כי הטבע נותן שהכבד יורד למטה, והקל עולה למעלה וע"כ ראוי היתה שתהיה שקוע במים, ובהשגחת השם יבשה המים ונראתה היבשה: (קלב) פי' אם נפרש בראשית בריאת וכו' איך יפול עליו וי"ו החבור, ויפרש הח' ז"ל ששמוש הוי"ו הזה אינו לחבור כי שמוש הוי"ו רבים, וכאן הוא להמשך המאמר, פתח כמה דמסיים, כאומר ואולם הארץ שאמרתי: (קלג) שדרבם לשומה בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין עטוף וחבור, ועיין (למטה כ טז, ובבב"א טס) ובפי' רד"ק יהושע א א, ש"א א א): (קלד) וגם שם לז בא הוי"ו לחבר מאומה רק להמשך המאמר ועיין בס' (אגרת השבת ע"ג) שהזר מפירושו זה:

(קלה) חה' ז"ל יכנה עולם הגלגלים כשב עולם הבא, ושם שכליים הנפרדים, והוא דעתו שאמר בפ"י לדניאל (דניאל י ב"א) שהשכליים הנפרדים בעולם הגלגלים וקורא אותן ככאן „עולם הבא": (קלו) והבריאה הכתובה בזאת הפרשה איננו כי אם בעולם היסודות הנחון לבני אדם הנקראת צפי החכם „עילט ההויה והשהתה", ופרט והתחיל מהארץ, ובצייטה ראשונה „ועתה כלל אתן לך כי משה אדונינו לא נתן התורה לחכמי לב לבדם, כ"א לכל, ולא לאנשי דורו לבדו כ"א לכל דור ודור, והוא לא דבר במע"ב כ"א על העולם השפל שנברא בעבור האדם, ע"כ לא הזכיר המלאכים הקדושים", ועיין למעלה וזערה כ"ה בקרני אור: (קלז) היינו הגלגלים וכל לבאם שהם הכוכבים ומם שקרא השם לרקיע שמים ציוס השני, הם שמים אחרים, והח' רי"ר רולה לגרוה התת „שמי" „שני" .

קכב חשיב שם רקיטים, (וכן הוא בפס"ז ברא' א ז) תחלה באמרו את השמים ואת הארץ, הם אלו אשר נקראו במים, וחזק זה הענין באמרו על פני רקיט המים, לבאר שברקיע נלתי המים, ומפני זה השתוף בשם יקראו ג"כ אמרו ויתן אותם אלהים ברקיע המים", (ועיין בפ"י קרבקש

שליח בחפץ השם (קמג) ונדר לייבש המים (קמד), והמים לשון רבים (קמה) גם לא יתפרדו, והם, על בנין שנים (קמו) ונהו, כי הם זברים ונקבות (קמז) ונצא על לשון יחיד, לא זורק עליו (בסד' יש יג) (קמה), ושעם מרחפת נושבת למעלה במים (קמט) וכן, על גזליו

קרני אור

שם שכתב וז"ל, אמנם דעת אבן עזרא שהרקיע הוא הארץ, ואמר ויתן לא שם מונחים נרקיע שהוא אור אלה בעבור שם יראו כמו שידאו (המון) והנה לפי דעת המורה שם שני מיני שמים נבראו אז, ולר"ך שיאמרו ככה על הארץ הנזכרת בפ' ראשון כי היא אחת והנזכרת בפ' יקווי שמים היא אחרת וזה לא יתכן: [גב] כן הוא בג' (תנינה י"ב כ'), במד' כ"ט י"א, פסיקתא דרב כהנא פסקא בחודש השביעי סי' ע"ה, מדרש מבלי פ"ט בפ', הלכה עמודים שבעה ילקוט משלי רמ"ז תקמ"ד, וזר ויקרא דף י"ד א', בפ' אם זכת שלמים קרבנו):

[גג] ועיין מדרש תה' (מוצור מ"ח ב'), וכתחומא קדושים סי' י"ד, הול' סח' רפ"ב) ככה שהטבור הוא נתון באמצע הארץ, כך א"י עיבורה של עולם, בגא', יושבי על טבור הארץ (יחו' למ' י"ב) א"י יושבת באמצעיותו של עולם, וירושלים באמצע א"י, וביהמ"ק באמצע ירושלים וההיכל באמצע ביהמ"ק, והארון באמצע ההיכל, והנה טבור הארץ אינו באמצע ארצו, אך המכוון צוה, כי הקדמונים חלקו את היישוב לשבעה אקלימים כמו שביארת למעלה, וחז"ל מלאו פיר ירושלים שהיא יושבת בתוך, ולעולם יושבת באמצע בין שני הקטוות, וא"י ממוצע בין הקור ובין הטוב, ואזירו כמוג הטוב ע"כ הוא מתכים וזה משאר אזירי עולם, וכן כתב הח' ז"ל שלא ימלא הכס בארץ כושי, מה שאין כן בא"י הממוצע בין שבעה אקלימים, ולזה כוונת חז"ל באגדה ירושלים באמצע העולם, ר"ל באמצע רוחב היישוב, וכן היתה כוונתם שהרי דימו אותו לטבור האדם, וכן חז"ל על טכריה שיושבת בטיבורה של א"י (מגילה ו' א'): [גד] וכן דעת המורה בפ' ארבעים מה' הראשון באמרו, רוחם הם משתתף, הוא שם האויר, כלומר יסוד א"י מד' היסודות ורוח אלהים מרחפת, והיא ג"כ שם הרוח המנושבת, ורוח הקדוש נשא את הארבעה, רוח ים' ולפי דעת המורה פה כי הרוח המנושבת אינו יסוד האויר, כי יסוד האויר פשוט, ורוח המנושבת הוא דבר מורכב, ועיין שם בפ"ל מה' הכ' ובפ' קרשקש שם, וכן כתב הרלב"ג במלחמותיו ח"ב פ' כ"ב, ויאמר רוח על האויר היסודי, ומזה הענין אמרו, ורוח אלהים מרחפת, והנה סמכו לאלהים להירות על גודל כמותו, כי הרוח המנושבת משפת הכמות, ולהיות הרוח משתתף לאויר היסודי, ולרוח המנושבת תארו בגודל להורות מאיזה רוח ידבר, ועיין בראי"ה מה שהשיג על המורה, ולדעת הרמב"ן ז"ל בעבור שהיא דקה מכלם, ולרוב דקותה יחס הרוח לבש אלהים פי"ב: [גה] הים מנושבת על משקל השמים כמו שמים, הים, רחיים, מאוונים, ושעם הדבר, לפי שיסוד הים מורכב משני מיני אויר, כאבר פמדו האחרונים על הנסיון הזה, וקראו למין האחד אוסיפיני ולמין השני אדריפיני ומינת הכרבים הכוונת ידע מאי כוד כל הכרבים ועלמותם החמית, ולכן נא שם מים על משקל זה, וכזה תקיש לשם חיים עיין ברבו (יש"ר): [גו] וכן בפדר"א (פ"ה ופ"ג) יונה את המים היורד מלמעלה בשם מים זכרים, ומי תהומות שלמטה בשם מים נקבות וע"כ יאמר שם בפ"ט, וכל הגשמים יורדים בים זרע הם לאבר בים, ומזה הדגים מוזוונים, ופי' הגרד"ל מפני שהמלותין משתתף כח הזרע וכמו שזנו (גיטין ע', א') בח' דברים שמתעטף הזרע, וא"כ הדגים וכל בריות שנים ששותין תמיד מים המלותין היה להם להתמעט זרעם לולי הגשמים, ועיין (ירושלמי) ברכות פ"ט ס"ב, ב"ר פי"ג יג) : [גז] והרלב"ג יפרש המלה מרחפת מעיין מטתה, רוחם לומר שהיא נוחה על שפת המים, וכן על גזליו ירחף הרטון בו יוט, והביאו לזה מעיין שפי' רוח אלהים על יסוד האויר, כדרך שפי' הרב המורה, ובעבור שהיה האויר נת על פני המים, לא מתנועע בחקותו הטבעי, הלאך לפרש מרחפת מלשון מטתה, והרד"א פי' מעיין, רחפו כל פלמותי (ירמי' כג ט') שפניו הרעם והסתנועטות הכלתי מבורר, וכן על גזליו ירחף הוא ענין תנועה ונדוד, וכלל הענין מרחפת מורה על התנועה או על ההנעה וההסתנועטות לתנועה, כן אמרו שהיה הרוח מרחפת על פני המים, פירוט שהיה מניע את המים ומעירם, ומכסים לזה מאמרם ז"ל (תנינה סו א', ב"ר פ' ב', ילקוט ברא' רמז ד') שמתען כן צומח דגש רוח אלהים מנושבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כ"יוה הוה סארפדף בכיפיו, טבעת ואינה טבעת, ועיין (ירושלמי) תנינה ג"ג: (פ"ה):

בארץ (קלח), והנה ראיות נמורות לאנשי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת ודרש שבע ארצות (קלט) [גב] הוא שהיישוב נחלק על שבעה (קמ) ובית המקדש היה באמצע היישוב (קמא) כירחוק הוא באמצע הארץ (קמב) [גג], ורוח אלהים, פסך הרוח אל השם בעבור היותו

יהל אור

כי אך שני השמים הוא מקביל אל ארץ אחת: (קלח) כי לפי דעתם בריאת הארץ ביום ראשון, ואשר קרא ליבשה ארץ ביום ג' היא אחרת, וזה אינו, וכמו שיבאר כי אין שם רק ארץ אחת: (קלט) במאמרם ז"ל שכל השביעים הציבון יביאו שאלות השביעית הציבה: (קמ) והח' ז"ל יפרש זה שהיישוב נחלק על שבעה חלקים וקראו לכל חלק והלקי' אל קי"ם, והוא לשון ערבי, ובלה"ק נקרא "גוף" מלשון הכתוב "שלשת הנופת" (יהושע יז יא) "יפה גוף" (תה' מח ג) ואלה שבעה האקלימים הנזכרים כל אחד ואחד מהם ימשך מקלה המערב עד קלה המזרח כפי אורך הלי כדור העליון והם באורך ק"פ מעלות: (קמא) לא באמצע העולט, והכמי המדות מלאו מתחלת גבול הראשון עד סוף גבול השביעי ס"ו מעלות ממעלות הנלגל, ותחת גבול הראשון הוא קו השוה, ומשם עד ביהמ"ק יש שלש מעלות מעלות ממעלות הנלגל שהם הלי ס"ו, וכן פי, הח' ז"ל (דניאל ח ט), ורוחב ירושלים שלשים ושש, ע"כ הוא בתוך היישוב, כי כלו עד ששים וששה מעלות מהקו השוה" וע"ז אמר פה שהוא באמצע היישוב:

(קמב) כי כן אמר הכתוב "הר ליון ירכתי לפון" (תה' מח ג) : (קמג) חפ"ץ השם הי' לעשות יישוב בארץ לנורך האדם: (קמד) פי' שרוח החוק היה נושג ע"פ המים, והיה מפזר האידים העבים: (קמה) מפני רבוי חלקיהם וטפותיהם ותנועותיהם בהגרה אלו עם אלו, ונקראו בלי שנים, לפי שהם שנים התחתוני והעליוני וכל אחד מהם לו שניות מפני חזירו: (קמו) פי' שנהלקו לשני מהלקות, ובעבור היות המים העליונים ככה, ומים התחתונים בפועל אי אפשר זה בלתי זה ילכן הם על בנין שנים: (קמז) פי' שימלאו על לשון זכר ועל לשון נקבה, (קמח) פי' העפ"י שמי הוא לשון רביה אמר, לא זורק" גון יחיד, ועיין "כפי' הה' ז"ל ובביאורי שם: (קמט) לוענינו נדנד ותנועה, ועיין בהבנת המקרא שכתב שרשי ז"ל לא רצה בפירוש הזה, עטמו עמו, כי הזרנו על כל המקרא ולא מלאנו שיהיה לשון רחיפה נופל על הרוח, כ"ה לשון נשיבה, כמו "ישב רוחו", נשפת ברוחך" ודומיהם כולם, ושכח אשר גם אונקלס יאמר על מרחפת, מנשכא", וכן המורה ז"ל הביא לדמיון ע"ז הכתוב (מורה ח"ב פ"ל) "נשפת

בראשית א בראשית

אננקלוס

על פני המים: ויאמר אלהים יהי על אפי מים: ויאמר יהי והא נהורא ונהה נהורא:

אין עזרא

נעשו (תהי לג ו) , כי הוא צוה ונבראו (שם קמח ה) והטעם כגוי על המעשה שלא היה ביגיעה (קנ) וסא, ועל דרך משל בלך ומשרתיו (קנ) וסב, וזה האור היה למעלה מן

יהל אור

ברוקד: (קנ) ובשיטה ראשונה, והנה הפי בתחלת בריאת השם השמים והארץ הימה תהו, ובהו, ורוח אלהים, בעבור שהפך ד' להיות אדם בארץ שהוא העיקר, סמך הרוח אל השם הנכבד, והטעם שהרוח רחפה ויבשה מכדור המים כמו ויולך ד' את היס כרוה קדים עזה כל הלילה (שמות יד כא) או סרה השכת מים ויהי האור: (קנא) הגאון פי' שלשון אמירה במעשה בראשית הושאלה לרצון אלהי שרצה זה, וכן כתב בשיטה ראשונה, "אמר הגאון ויאמר אלהים כמו וירצה, דעתו שמהשכת הקדושים היא כמעשה, ור' יהודה הלוי ז"ל אמר הטעם בלא עיכוב, ולא כלי, ולא זמן, ודברה תורה כלשון בני אדם, כי הדבור יותר קל מהמעשה, וכבר רמזתי לך האמת" (קנב) אם היה המכוון במלת ויאמר ענין הרצון כמו שפי' הגאון: (קנג) היה לו לציא אחריו במלת המקור, כלומר הי' לו לומר ויאמר אלהים להיות אור, לא יהי אור: (קנד) וז"ל הח' ז"ל גם', שער השמים, והתכוון כי ויאמר שם משותף, פעמים נופל על מאמר הפה, ופעמים על מחשבת הלב, כמו שנבאר במקומו, שברצונו בלבד נברא העולם, כי אין הבוי'ת בעל גוף כדי שנסמך לו כלי הדבור או עשיה יתעלה מדברי הכופרים, ואל תעלה על דעתך שאנו סומכין לו דברי תארי החפץ, ומסלקין ממנו תארי הדבור, ונהיה כאשר ינוס איש מפני הארי, ופגעו הדוב, כי אין הפרש ביניהם, ובין שאר כל תארי החיוב, כי כולם מחייבים גשמות עכ"פ, ועוד אבאר זה בספר הזה, ר"ל סוד החפץ שבו נברא העולם, ועל זה וכיוצא בו נאמר על דרך כלל דברה תורה כלשון בני אדם:

(קנה) במעשה פועל בלתי הכלית שלא היה בעמל יגיעה, (קנו) מלך המלוכה ומשרתיו

יהח"י (דברי לב יא), (קנ) ונדי' נ ויאמר אהר הגאון כי פירוש ויאמר כמו וירצה (קנא) ונסו, יאילו היה בן (קנב) היה ראוי להיות אור (קנ) וסו, רק הוא כששטעו (קנז), וכן "בדבר ד' שמים

קרני אור

[ח] המליצה המזוקק הוא הרעיה את המזכרים ז"ל, ולדעת המורה דבר המזכר על יסוד האור, ולדעת אחרים על רוח חזק וסמך על פני המים, ובתי הדעות האלו לא יתכנו, כי ערב נעשה הרקיע לא היה יסוד האור, לא רוח וסמך, כי בתוהו תהו כחך הדקיע המגדיל בין מים למים, גם יסוד האור לא יקרא רוח בלח"ק, ומה טעם לומר האור, או רוח המסמך במקום זה, והרעיה האלה חבבו כי הכתוב מוכיח פה הד' היותה המזכרית ותרגמו רוח אלהים יסוד האור שהיה על המים, ותפך כט' לאש היסודי, וכיוצא בדברי הפילוסופים כלם ענין כדו' ואתריו הפלוסופים והתכמים הכתיביו, גם לא נמצא רוחו ממנו בכל כתבי הקדש, ורש"י ז"ל אמר בפ"ו זה כפא עומד באור ומרחף על פני המים וכו', זה הפירוש לדרך פירוש, כי לפי הגדלה הדברים סתומים, ודברי רש"י ז"ל נסמך הדוח אל השם כפניו היותו בליה בחפצו ליישב המים וכו', ועל מלת מרחפת אמר טעם למעלה מים, כמו "על גוליו ירחף", וכבר אמרנו שפדין לא היה אור ולא רוח ספרה, ומה טעם השפחה והרוח החזק המייבש המים הדכים למרחפת שהיא הטעם קלה ומעטה, גם לא יבנו המים, כוף דבר בכל הפירושים האלה לא טענו (קנה"ו) עיי"ש במפרש כביאור רהב ומתקן עפ"י דעת רש"י ז"ל:

[גם] וכן דעת הרמב"ם (מורה ח"א פ' סה) וז"ל, וכל מה שבה כמע"כ ויאמר, ויאמר, ענינו רזה או חפץ, והמופת עליו ר"ל האלו המאמרות כולם אמנם הם רצוניים, לא מאמריים, כי מאמרי האלו אמנם יהיו למלא יקבל האו'י שהוא, ופי' הדו"ח שם, ויאמר שהעולם מתודם א"כ לא היה מי שיקבל שם האו'י, א"כ יהיה ויאמר, רזה ד' שיהיה אור ויהי אור, וכן כל ויאמר הנמצא כמע"כ", והרש"ט בפ"ו למורה ח"כ פ' כט כתב, "זה שרש גדול בענין הנובאה כי אם יהיה הנובאה ערבי, הנובאה הנובאה בלשון ערבי, ואם יהיה לועז הנובאה בלשון לועז, כי למעלה אין אומר ואין דברים, אבל ישפיעו הענינים, והנובאים מבימים המלות, או יחשבו כפי דמיונם, שהשם מדבר עמו באותו לבון, והבין זה כי הוא ענין גדול הערך", ובענין הדבור הנוקק למעשה היה כודתי קול נברא שנמצא מן הטבע, וכן כתב הרמב"ם ז"ל באגרתו לר' חסדאי הלוי הספרדי מזלרים לעיר אלכסנדריה, ועיין בס' אמרי

בינה להרב החסיד ר' דובער ז"ל מליובאוויץ שער הק"ש שכתב, ברוך שאמר והיה העולם, פי' שאמר שרצה, שהרצון הוא האמירה שבהעלם, וכן "כי הוא אמר ויהי", וכן "הוא אמר ולא יעשה" היינו שאמר לעצמו, וכמו "וד' פקד את שרה כאשר אמר" פי' כאשר אמר ברצונו לעצמו, והרמב"ם ז"ל כתב שהולאת הדברים לפועל תקרא אמירה, ופי' כתב הדו"ח שהוא בלתי נכון, כי אם היה ע"ד משל, ויאמר אלהים יהי אור", מורה על יציאת האור לפועל, מה יהיה ענין אמרו, ויהי אור" כי יהיו בני המאמרים מכת אחד עיי"ש ורש"י כתב ענין ויאמר כמו וגור כענין שואמר (איוב כח נח), ותגור אומר ויקם לך" ועיין רש"י בפ"ו לאגדות תענית פ"ג על מאמר ר"ח בר לוליאני, האת שמעוהו להך עני", וז"ל הכוה"ק, לשון דבור ואמירה שאלו ית' אינו כ"א המלאת, קול דברים הנשמע רק לנביא לא אל זולתו, ואנחנו לא נדע באיזה אופן נתגשם לנון הפ"י ונתהוה לדבור עד שיהא נשמע לאוזן, ורמזו ע"ז בזהר (דף עו ב), ויאמר אלהים מאן דאוליד ליה אוליד בתשאי דלא אשמע כלל כיון דנסק מניה מאן דנסיק אהעבד קול דמשתמע לבר", וגם דרך הדבור באדם אין אש מכינים אין הוסף פועלת בו, אעפ"י שהיא רוחנית והגוף גשמי, עכ"פ לא יצויר רק מגרון ולשון וכלי דבור, ואין מקום לכל אלה אלא ית' המרוחק מכל מקרי גשמיית חכלית הריחוק, ולזה כל אמירה ודבור הכוזבים בו ית' אין לתרגמם בפועל עמי (ער שפראך) רק כפעל מסבב, דוגמא לזה ויאמר ד' לה דרנקה שהיה ע"י אמרתי לרש"י, רש"י ורש"י, ויאמר אל משכ אני חותק יתרו (שמות יח ו), ויאמר אליו אדום" (במד' כא יח) שהיו המלאכים המלטים לאמירה, וגם פעלים אחרים הרבה לריבים להתבאר כפעל מסבב: [ס] עיין רלכ"ג בפ"ו על התורה בג' אור המלות, ופי' אור:

[סא] וכן הוא כדו"ל (כ"ר פ"ג כ, ילקוט רמז ד) ר' ברכיה בשם ר"י בר סימון פתח בדבר ד' שמים נשבי וגו' לא כפעל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר השם: [סב] נראה שלא הוליא הנה ענין הרצון בלשון אמירה רק לרמוז בזה שהמכוון בה הוא רצונו מוולתו לפנות הנעשה שהוא איש לפי מליאותו שהמליאו השם עליו, וכל זה לרמוז שמתאם השם בא לו לפנות הנעשה בו לא מפלגו ובאלו השם פשאו, כמו שיאמר האדון לפגדיו לפכותו ויעבדו, יתהם לחזקן ולא לעבד, וע"ז קראם הנובאים, עובדי דברו, עובדי רצונו" (יקו המים):

אור ויהי-אור: וירא אלהים את-
האור כי-טוב ויבדל אלהים בין
האור ובין החושך: ויקרא אלהים
לאור יום ולחושך קרא לילה ויהי-

וַיְהִי יוֹם וַיְהִי עֶרְבָא יְהִי
טַב וְאַפְרָשׁ יוֹם בֵּין גְּהוּרָא
וּבֵין חֲשׂוּכָא: הַ וְקָרָא יוֹם
לְגְהוּרָא יְמָמָא וְלְחֲשׂוּכָא
קָרָא לַיְלָא וַיְהִי רַמְשׁ

רש"י

אבן עזרא

הרוח (קט) [סג]: ד וירא כמו וראיתי אני (קהלת
ב יג, דניאל י"ד ז) והוא בפהיטבה (קת) [סד],
ושעם ויבדל (קט) בקריאת השמות (קס) [סה].
ה וירא הא' יורה נוסף (קסא) כי הוא
מלעיל (קסב), ופעולם לשון זכר הוא (קסג), ערב
קרוב מטעם השך, ונקרא כך שנתערבו בו הצורות (קסד) [סו] ובקר הפך ערב שיוכל אדם

(ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל.
אף בזה חזו לריכוס לדברי חגדה יש) ראהו
שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו
ללדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו
קרוב מטעם השך, ונקרא כך שנתערבו בו הצורות

יהל אור

קרני אור

[סג] פי' קודם הכריחה בלא הגיעו קרני השמש והמאורות עד
לשלת היסודות, היו פגוליהם חשוכים מפני
האידיש המצויים והלמים של אלו היסודות ולא נכנס אור השמש
כי אם לאור הנקי האיתורי המכונה אב היסודי וכשהתל
הרוח כחפץ השם ליישב את המים דחקו קרני האור ביות
היסודות הללו (כ"ק) ואתה תדע שהרע המורה והכח"ב"ג
וכל האומות דרכם חשבו שהאור הנזכר כאן הוא האור עלמו
מהמאורות שנבראו בשמים, ויקולא דלירא שפי' המורה
לאומות וכו' דעתו ג"ר, וגם הדמ"ק זכרו בשם י"מ, אולי
בלא ראה בדברי המורה ולכן לא ייחסו אליו, עוד תשוב
תראה שגם בחכמי הגמרא נמלאו איגוב חכמים מחזיקים
בדעת הנה, כי הנה בשם' (תנינה יב א) אמרו שביום הראשון
נבראו עשרה דברים, וצטו ככלל האור, והקפי שם, ואור
ביום ראשון איברי' והחתיב, ומן אותם אלהים נרקיע השמים,
וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי, ואמרו בסוף הסוגיא
כתנאי וכו', וחכמים אומרים הן הן מאורות שנבראו ביום
ראשון ולא תלאן עד יום רביעי (דד"א) ודעת הדד"א לא
יכביש לזה ש"ס: [סד] וכן כלשון מבנה רואה הני את דברי
אדמ"ן (כתובות קט א) והשיג עליו הרמב"ן ז"ל וכתיב שאין
דבריו נכונים, בל"כ יראה געטן המלכה ועלה חדשה שיאמר
כי אחר שאמר אלהים ימי איר, והיה אור, ראה אותו כי
טוב הוא, ולכן הבדיל ביום ובין החושך כענין באלים שלא ידע
טיבו של דבר עד היותו, אבל הסדר במע"ב כי הולאת הדברים
אל השועל יקרא אמירה, וקיומם נקרא ראה ש"ס שהביא
ראיות ע"ז, והשיג עליו הדד"א, באמרו כי אינו מולא בשום
מקום שחאמר לשון ראה על הקיום, והראיות שהביא י"מ
המה יהיו ראיות לסתור, ש"ס ועיין קרני אור הערה ט: [סה] פי' החושך הוא העדר ואינו יש בעלמו, אלא העדר האור
שהוא יש לפי דעת הה' ז"ל (למעלה א א) שכתב, ובורא חושך שהוא האור שהוא יב", א"כ אין טופלת ההבדלה ביניהם
בעלם, וולתי במקרה בקריאת השמות, ר"ל שהוא שם למה באיש יש, ורוב דעות הקדמונים שאין החשך העדר האור כלל,
אבל היה גם הוא יש כענין שחאמר, ואלו אור ובורא חושך" (יב"ע" מה ו) וכן דעת רוב האחרונים, וכן פי' החזקוני, וחשך על פי
תהום" אברא קאי, הקב"ה ברא חושך על פני תהום, שחושך בריאה היא כדכתיב, ואלו אור ובורא חושך" אבל קודם לכן לא
היה חושך ואור, וכן דעת הגר"א ז"ל באמרו שהחשך הוא בריאה, ולא כדעת האומרים שהחשך הוא העדר האור, וכן פי' בעל
הכוס"ק, וסיים כי על חדוש החשך לאמר בריאה, בורה חושך, כפבור שהוא חומר עלם שאין כח באלים לדעת תוארו, ועל זאת
האור הוגחה מלת יורה, כי גבול שם לו לדמות החושך כפי כח ממעלתו והפסקת נגהו", ובדר"ל (פסחים ב א) קריים רחמנא
לנבורא ופקדיה אמטתא דיממא, וקריים רחמנא לתשובא ופקדיה אמטתא דלילה", וכן (ב"ר פ' ג ו) "יום יהיה תחומך ולילה
יהיה תחומך": [סו] ולמטה (א יח) כתבית' ז"ל, ודע כי טת שחשך השמש יהיה ערב עד שפה ובלים שפה שיראה כמו
אור בעמים, וכן הבקר אור קודם ציחת השמש, ובספ"ז (ברא' א ה) הבקר הוא תחלת הכנסת האור, והערב הוא
תחלת הכנסת החשך, גם כל הלילה נקרא ערב על שם תחלתו, כמו שנקרא כל שלשים יום מהלכנה חודש על שם תחלתו שנקרא
חודש, כמו שאמר מהר חדש (ש"א כ יח) לפי שיחדש או אור הלכנה, וכן אמר על כל הלילה, ומדד ערב" (איוב ז ד) וכן
"ישבו לערב יהמו ככלב" (ה' ט ז) ואין הכלבים טעקים בתחלת הלילה, והמכורות, אומיא ורמסא בשלש נקודות, פירוב
מטוה בבתי נקודות (ובספ"ז שם) קרא לו שלש שעות לזה, ושלש שעות לזה, אור, יום, בקר, חושך, לילה, ערב, תחת יום

עושי הלינו: (קנו) פי' שהאור הזה הוא היסוד החושך
אשר מלא כל ההמרים, ואין זה גוף המאיר על הארץ,
כי המאורות נבראו ברביעי, אך הוא עלם יד ספוגי
קל התנועה סוכב את הארץ עד למעלה מן הרוח, ועיין
קרני אור (קה"ה) פי' ויהשב, כי ראה זו כלב היא,
כמו "ולבי ראה הרבה הכמה" (קהלת א טו) ואעפ"י
שהכל גלוי לפני מה שהיה והנה ויהיה, ודברה תורה
כלשון בני אדם שאין ידיעתם אלא על פי הנסיון,
ושעמים רבות אדם עושה דבר כחשבו שיהיה לטובה,
זאת"כ רואה שאינו כן לפיכך התורה מגידה כי בכל
מעשה הבורא ראה אלה"כ שהוא טוב: (קנט) ובשיטת
ראשונה, וזה ההבדלה היא בשם שקרא ליום, ואין יקרא
לילה יום, והוא הפוך היום": (קס) הקריאה בכלן
היא ההבדלה המוגבלת בהם, כשלבשו נורתם גזר שילכו
קרנות האור על קיום ישרים וישבו לאחור בפגשם
גוף עכור, וע"י זה הוגבל תהום האור והחשך ועיין
קרני אור: (קסא) כי שראו "ליל" וכסמוך "ליל שמורים"
(שמות יב מז), ובנפרד, שומר מה מליל" (ישעי' כא
יא), וא"כ הה"א נוסף: (קסב) לכן הוא מלעיל והם
לא היה נוסף היה מלרע: (קסג) הוא שם עלם כללי
יהוד זכר, כמו "בלילה ההוא" (למטה יט לה) "בלילה
אחד" (שם מא יא): (קסד) וכן פי' הה' ז"ל בס'
המה יהיו ראיות לסתור, ש"ס ועיין קרני אור הערה ט: [סה] פי' החושך הוא העדר ואינו יש בעלמו, אלא העדר האור
שהוא יש לפי דעת הה' ז"ל (למעלה א א) שכתב, ובורא חושך שהוא האור שהוא יב", א"כ אין טופלת ההבדלה ביניהם
בעלם, וולתי במקרה בקריאת השמות, ר"ל שהוא שם למה באיש יש, ורוב דעות הקדמונים שאין החשך העדר האור כלל,
אבל היה גם הוא יש כענין שחאמר, ואלו אור ובורא חושך" (יב"ע" מה ו) וכן דעת רוב האחרונים, וכן פי' החזקוני, וחשך על פי
תהום" אברא קאי, הקב"ה ברא חושך על פני תהום, שחושך בריאה היא כדכתיב, ואלו אור ובורא חושך" אבל קודם לכן לא
היה חושך ואור, וכן דעת הגר"א ז"ל באמרו שהחשך הוא בריאה, ולא כדעת האומרים שהחשך הוא העדר האור, וכן פי' בעל
הכוס"ק, וסיים כי על חדוש החשך לאמר בריאה, בורה חושך, כפבור שהוא חומר עלם שאין כח באלים לדעת תוארו, ועל זאת
האור הוגחה מלת יורה, כי גבול שם לו לדמות החושך כפי כח ממעלתו והפסקת נגהו", ובדר"ל (פסחים ב א) קריים רחמנא
לנבורא ופקדיה אמטתא דיממא, וקריים רחמנא לתשובא ופקדיה אמטתא דלילה", וכן (ב"ר פ' ג ו) "יום יהיה תחומך ולילה
יהיה תחומך": [סו] ולמטה (א יח) כתבית' ז"ל, ודע כי טת שחשך השמש יהיה ערב עד שפה ובלים שפה שיראה כמו
אור בעמים, וכן הבקר אור קודם ציחת השמש, ובספ"ז (ברא' א ה) הבקר הוא תחלת הכנסת האור, והערב הוא
תחלת הכנסת החשך, גם כל הלילה נקרא ערב על שם תחלתו, כמו שנקרא כל שלשים יום מהלכנה חודש על שם תחלתו שנקרא
חודש, כמו שאמר מהר חדש (ש"א כ יח) לפי שיחדש או אור הלכנה, וכן אמר על כל הלילה, ומדד ערב" (איוב ז ד) וכן
"ישבו לערב יהמו ככלב" (ה' ט ז) ואין הכלבים טעקים בתחלת הלילה, והמכורות, אומיא ורמסא בשלש נקודות, פירוב
מטוה בבתי נקודות (ובספ"ז שם) קרא לו שלש שעות לזה, ושלש שעות לזה, אור, יום, בקר, חושך, לילה, ערב, תחת יום

(יח) תנינה יב א. יובלמי ברכות פ"ח ה"ז. כ"ד פ"ג ו יא ב יב. ש"ס יח א לב א

לבקר בינות הצורות (קסו) (קסז) ושעם יום אחד (קסו) (קסח) הוא על תנועת הגלגל (קסו) (קסז) ויש עוד לדרש שית אלפי (קסט) (עו), ואחר שאמר

קרני אור

לילה, תחת אור מושך, תחת בקר ערב: [סז] ורו"ה השיג ע"ו וכתב שאין לזה יסוד, כי אין ביקור בעברי, כי אם בקשת מוס, ושיקרו כבהמה, והביא ראיות ע"ו עיי"ש שהאריך, וכד"ל ביאר שם, בקר"ן מן, בקע אור" כטעם או יבקע כפתר אורך (ישעיה נח ח): [סח] עיין יהל אור, מה שכתבתי שהוא ממאמר הנקרא אלל בעלי ההגיון, מאמר המזערף והגני לבאר זאת, כי המספר מתחלק לשני מינים, מין הראשון נקרא מספר נפרד, כמו אחד, שנים, שלשה, מפני שמלת אחד אין לו ה"י, לו ה"טרופות ושייכות עם השנים, ולא השנים עם השלשה, ומן השני נקרא מספר מזערף, כמו ראשון, שני, שלישי, כי לא יתכן לומר על " " " " כל אחד בפני עצמו, כי אם בהצטרפו לזולתו, כי לא טבל לומר ראשון, אם אין שני לו, וא"ת ג"כ, יומא חד" כבעברית, וכן תיזכ"ש, וד' משה'ן עזרא כתב, לפי שהאחד הוא סימן להתחלה אשר אין תחלה קודמת לה, וכן בפס"ו (ברא' א ה) ללמדך כי מיוחד היה היום שהוא ואין לפניו יום אחר וכו', והב"ל פי' ראשון יאמר על הראשון במספר כמו ראשון הוא לכס לתדשי הבניה" (שמות יב ב) וזה לא יתכן פה, כי אחד כריאת שמים וארץ הכוללים הכל כמו בדרכו חז"ל את לרבות תולדותיהם לא היתה כריאה שנית, ובד"ל פי' יום אחד" יום שלם, הערב והבקר זה אחר זה כס יום אחד, ואין הכוונה לומר יום ראשון אלא יום שלם, ועיין (סיר ז א): [סט] והזכיר הכתוב ערב ובקר כראשון ובשני ובשלישי, אף לא היו עוד מאורות שיהיו מתייבין הערב והבקר כי בקיעת האור הוא הערב, וזריחתו הוא הבקר, אמנם הזכיר בשבתם ערב ובקר, ולא כלפי האור אלא כלפי הגלגל, שהוא הזור ומתגלגל בו, כי כל חלק מחלקי ברקיע כשהוא עולה הוא לו בקר, וכשהוא יורד לו ערב, אך מיום רביעי וחילך שנגרלו המאורות הזכיר ערב ובקר כלפי האור, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ ככ"ד שעות, שכל רגע מהם בקר במקומות משתנים, וערב במקומות שנגדס, ועיין (עקרים מאמר שני פי"ה) שכתב ג"כ שהמונן מן הפסוקים הוא שלא היה סדר היום והלילה נמלא עד יום רביעי שנתלו בו המאורות, ומיום הראשון שנגרלו הגלגל, הגלגל היה מתנועע, וזהו נמלא סדר היום והלילה קודם יום רביעי, ולפי דעת המורה שנגרלו המאורות ביום ראשון לא נראה גוף השמש עד יום רביעי שאז נעשה האויר מהאידים כולם, ונראו גופי המאורות פזמם ברקיע השמיים, ורבינו עובדיה מנרטרורא פי', שזה שכתוב בהורה ויהי ערב ויהי בקר, נאמר למשה מפי הגבורה ביהו במעשה הזה משך זמן, כמו שיש עתה בערב אחת, בקר אחת, לפי שהיה אז בקר וערב: [עו] כן פי' רז"ל! (כנה' לו ב, ר"ה לא א) אמר רב קטיגא שיתא אלפי שני היה עלמא וחד חרוב, שנאמר, ויגשגש ד' לבדו ביום הזה (ישעי' כ יא), ועוד אמרו כי אין הקב"ה מתדש עולמו אלא לאחד ז' אלפי שנה, וכתב הא"י כי דעת הח' ז"ל בזה, כי יש מחממי הזולות שאמרו כי כל אחד משבעה משרתים ימשול על עולם השפל אלף שנים, ויהיה רוב המאורעות הבאים לארץ באותם האלף כתולדות המשרתים המושל עליו, והנה כאלף השביעי יראה פעולת שבתאי, בעבור היותו מושל, ואז יתרכבו מדינות רבות, וימעט הישוב, אבל לא יתרכבו העולם לגמרי. וע"ז הדרך יהיה תמיד בכל אלף השביעי, ודעת סדרש כאלו התכמים, ועיין (התירוש לבר העדולמי נח פי' לד אות ו) בהערה שם מה שכתב ע"ו: [עא] יום דמתרגמינן, ימא" וי"ו באוריתא ופי' יום ממש בלא לילה, וכמקום שמתורגם יום או יומין, פירושו יום ולילה, פ"כ תרגום אונקלוס ויקרא אלהים לאור יום, ימא" (יא"ר):

והלילה: (קע) בתחלת הכריאה והוא ליל ראשון: (קעא) אחר שעבר הערב שהוא הלילה היה בקר, וזה הבקר היה יום, והיינו יום אחד, (קעב) אלו היה הפסוק בא ללמדנו שהערב והבקר היו יום אחד, ר"ל כי שיעור היום הוא לילה ויום:

שהאור יקרא יום (קסז) לא יתכן שיקרא הערב יום, ועא"ו רק פי' היה ערב (קע) גם היה בקר של יום אחד (קעא), ואילו היה הערב והבקר יום אחד (קעב)

יהל אור

מאזניים, ערב עיקר המלה מן, ויתערבו בגוים" (תה' קו לה) ונקרא ערב בעבור שיתערב האויר, וכן יכולת להבדיל הצורות והעינים": (קסה) וכן יאמר כס' מאזניים, ובקר הפך ערב מן לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כו לג) ומלת ערב את הנער" (למטה מד לב) קרובה, והענין שיתערב עמו בדבר, וכן כתב הח' ז"ל (אגרת השבת שער השלישי) "והנה בעבור שהזכיר ויקרא אלהים לאור יום", הולך הכתוב לומר, איך תספור יום התורה, כי פי' יום על שני דרכים, פ"כ אמר, כי אלה שתי הראשיות, שהם ערב ובקר כולל אותם יום התורה, כי פירוש ערב, הזמן שהצורות מתערבות, ואינם נפרשות למראה העין, כמו, ויתערבו בגוים" (תה' קו לה) ובקר זמן שהצורות נבדלות ונכרות ומבוקרות, כמו "לא יבקר הכהן" (ויקרא יג לו) כבקרת רועה עדרו" (יחז' לד יב) והנה מלת "יום" כוללת אלו השנים הזמנים, שתנועה אחת כוללת שניהם, וכמוהו "זכר ונקבה בראש ויקרא את שמש אדס" (למטה ה ב) וכתוב, ויטע " לאדס ולאשתו כתנות עור וילבישם" (למע' נ כא), (ר"ל בפסוק הראשון שם אדס כולל זכר ונקבה, ובפי' השני איננו כולל רק הזכר, וכן שם "יום" לפעמים כולל יום ולילה, ולפעמים נאמר ביהוד על זמן האור): (קסו) ואמר יום אחד ולא יום ראשון, לפי שאין ראשון בלי שני, ועדיין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה, אבל שניהם נמלאים, והוא ממאמר הנקרא אלל בעלי ההגיון מאמר המזערף, אבל האחד לא יורה על שני (ועיין קרני אור) ובשיטה ראשונה, והמשיב למה לא אמר ראשון בעבור השם שהוא אחד (והוא רמז לב"ר פמ"ג יום של אחד שהיה הקב"ה יהיד בעולמו, ואמרו זה לדעת האומרים שנגרלו המלאכים ביום שני) ולהיות אחד יותר נכון ההל לספור ימי השבוע" (קסז) הקפה אחת, וכן פי' הח' ז"ל (אגרת השבת שער השלישי) "בי נקרא אחד בעבור כי הגלגל סובב פעם אחת ושב אל מקומו, ולא אמר הראשון, כי עוד לא היו ימים אחרים שתקראו ראשון כנגדס". ובשיטה ראשונה, ולפי דעתי כי הכתוב דבר כנגד כל היישוב, כי הישוב ממזרח למערב י"ב שעות, וממערב למזרח ג"כ י"ב שעות, ובהיות ערב לסוף ההוה בתחלת מזרח, אז הוא בקר להוה בסוף הישוב שהוא סוף המערב והנה (גי' המוטוט והוא) יום אחד":

(קסה) ובשיטה ראשונה, אם מלאנו סודות בדברי קדמונינו ז"ל שהם טובים לסודות דברי הכמי המחקר אז נשמה, ומלאנו בדהז"ל כי שמונה עשר אלף עולמות ברה הש"י גם זה נכון, רק איננו כמשמעו, והמשכיל יבין, וככה שית אלפי שני הוה עלמא וחד חרוב, רק זה אחר הכריאה" (ועיין רבינו ביהי פי' בהר על הפ' "שבע שנים שבע פעמים" ובעקרים מאמר שני פי"ח בעגפים שם) ועיין למטה) ח כב ובביאורי שם): (קסט) בס"ש, ויקרא אלהים לאור יום, ובאמת נמלא מלת יום על דרכים רבים, רק עיקר שם זה הוה רק על זמן האור ואח"כ קראו יום, גם לזמן כולל היום

והלילה: (קע) בתחלת הכריאה והוא ליל ראשון: (קעא) אחר שעבר הערב שהוא הלילה היה בקר, וזה הבקר היה יום, והיינו יום אחד, (קעב) אלו היה הפסוק בא ללמדנו שהערב והבקר היו יום אחד, ר"ל כי שיעור היום הוא לילה ויום:

וַיְהִי עֶרְבַּי וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פִּי וַיֹּאמֶר
י וַיֹּאמֶר יי יהי רקיעא
בְּמִצִּיעֵית מִיָּא וַיְהִי אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי

אבן עזרא

רש"י

בַּח טַעַם יוֹם שְׁנַי (קַעַג) [עַב] וַיֹּאמֶר, אִמַר
הַגֵּא'ן עַל הַרְקִיעַ דְּבָרִים שְׁלֵא הִיוּ (קַעַד) [עַג],
רַק פִּירוּשׁוֹ דְּבַר נִסְוִי (קַעַה) כַּסּוּ, וַיִּרְקַעוּ
(שְׁמוֹת לֹט ג) (קַעַי) [עַד], "אַרְקַעִים" (ש"ב כב
סג) (קַעַו) וּבִן, "וַיִּמְתַּחַם בְּאֵהֶל לַשַּׁבָּת" (ישעי'
ס כב) (קַעַה) [עַה], וְמָה נִבְבַּד דְּבַר הָאוֹמֵר
שְׁקִצוֹת הַשָּׁמַשׁ (צ"ל הַשָּׁמַיִם) עִם קִצּוֹת מִיָּמֵי

רָאָהוּ כִי טוֹב וְחַיִן כָּאֵה לֹו וּלְחַשֵּׁךְ שִׁיָּהוּ
מִשְׁתַּחֲסִין בְּעַרְבּוּצִיָּא ב' וְקִבַּע לֹזָה תַחֲמוֹ בְיוֹם
וּלְזָה תַחֲמוֹ בְלִילָה: (ה) יוֹם אֶחָד. לְפִי סֵדֶר
לְשׁוֹן הַפְּרָשָׁה הִיָּה לֹו לְכַתּוּב יוֹם רָאִשׁוֹן כַּמֶּשֶׁ
בְּשֹׂאֵר הַיָּמִים שְׁנַי שְׁלִישִׁי רְבִיעִי. לְמָה כַּתּוּב
אֶחָד לְפִי שֶׁהִיָּה הַקְּבָ"ה יַחֲדָה בְּעוֹלָמּוֹ שְׁלֵא נִבְרָאוּ.

הַמַּלְאָכִים עַד יוֹם שְׁנַי כֶּךָ מְפֹרָשׁ בְּצַ"ר ב"א: (ו) יְהִי רָקִיעַ. יְתַחַזַּק הַרְקִיעַ ב"ב) שֹׁאֲע"פ
שֶׁנִּבְרָאוּ שָׁמַיִם בְּיוֹם ה' עַדִּין לְחַיִם הִיוּ וְקִרְסוּ בְּשְׁנַי מִגְּעַרְתַּת הַקְּבָ"ה בְּחֹמְרוֹ יְהִי
רָקִיעַ. (וּז"ש ב"ג) (אִיוֹב כ"ו) עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יִרְפְּפוּ כֹל יוֹם רָאִשׁוֹן וּבְשְׁנַי יִתְמָהוּ מִגְּעַרְתּוֹ
כְּאִדָּם שִׁמְשֹׁתוֹמָה וְעוֹמֵד מִגְּעַרְתַּת הַמַּאֲיִים עֲלוּ: בְּתוֹךְ הַמַּיִם. בְּחֹמְלַע הַמַּיִם ב"ד) שִׁישׁ
הַפְּרָשׁ בִּין מַיִם הַעֲלוּיָנִים לְרָקִיעַ כְּמוֹ בִּין הַרְקִיעַ לְמַיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ הֵא לְמַדַּת שְׁהִם

יהל אור

קרני אור

[עַב] וּבְשִׁמּוֹת (טו כה) עַל הַפ', אֲכַלּוּהוּ הַיּוֹם, כִּי שַׁבַּת הַיּוֹם
לְד"י בִּיָּאֵר הַח' ז"ל כְּחֹרֶכָה וּז"ל רָבִים חֲסֵדֵי
אֲמוּנָה הַשְּׁתַּכְּסוּ בְּעַבּוֹד זֶה הַפְּסוּק, וְחֹמְרוֹ כִּי חִיִּב אֲדָם לְבַחֵר
יוֹם הַשַּׁבָּת וְהַלִּילָה הַבָּא אַחֲרָיו, כִּי מִשָּׁה אִמַר, כִּי שַׁבַּת הַיּוֹם
לְד"י וְלֹא הַלִּילָה שְׁעֵבֶר, גַּם אִמַר, מִחֲרָ" (כס פ' כ"ג), וְפִי'
וַיְהִי עֶרְבַּי וַיְהִי בֹקֶר" כְּרֹאשׁוֹן כִּי יוֹם רָאִשׁוֹן לֹא הַבְּלִים עַד
בְּקֶר יוֹם שְׁנַי וְלֹא דְבָרוּ נְכוּנָה וְכו', וְעַתָּה שִׁים לְבָךְ לְהַבִּין
טַעֲמוֹת הַמְּפֹרָשִׁים וַיְהִי עֶרְבַּי וַיְהִי בֹקֶר אֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי, כִּי הַכַּתּוּב
אִמַר וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם, וְהוּא מַעַת זְרוּחַ הַשָּׁמַשׁ עַד
שְׁקַעוֹ, וּלְחַשֵּׁךְ קִרָּא לַיְלָה, מַעַת שְׁקוּעַ הַשָּׁמַשׁ עַד זְרוּחַ, וְהִנֵּה
הַלִּילָה הַיּוֹם, כְּמוֹ שְׂחֹבֵךְ הַיּוֹם הָאוֹר חֹבֵךְ הַיּוֹם יִקְרָא
מַעַת עֶרְבַּי שְׂחֹבֵךְ הַשָּׁמַשׁ עַד בְּקֶר יוֹם, וְהִנֵּה הוּא לַיְלָה,
וְהִנֵּה כַּתּוּב עַל אֱלֹהֵי לַיְלָה לַיּוֹם יִשְׁמֹ" וְעִיִן בִּיָּאֵרֵי שֶׁס, וְמָה
שְׁחַרְדַּת הַח' ז"ל עַל הַפ', וַיְהִי עֶרְבַּי וַיְהִי בֹקֶר", כִּי בִּימֵי הַח'
ז"ל הִיָּה מִי בְּרָאָה לְפָרֶשׁ שֶׁהַלִּילָה הוֹלֵךְ אַחֲרַי הַיּוֹם וּשְׁהַשַּׁבָּת
מִתְחִיל בְּבֹקֶר, וְפִי', וַיְהִי עֶרְבַּי וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד" כְּשֶׁהִיָּה
בְּקֶר יוֹם שְׁנַי אִזּוּ נִשְׁלַם יוֹם אֶחָד, וְהַח' ז"ל בְּקִיָּאָה עַל הַדְּבַר
הַזֶּה כַּתּוּב נִגְדַּל הַסְּפָרָה הַזֹּאת ס', אֲבָרְתַת הַשַּׁבָּת" לְבִאֵר תְּכוּנַת
הַשָּׁנָה וְהַחֲדָשׁ וְהַיּוֹם הַנּוֹכְרִים בַּתּוֹרָה, וְכו' יֵלֵךְ לְהוֹכִיחַ בְּרֵאשִׁית
רְבוֹת אֲפִיטַת הַקְּבָלָה בְּדַבַּר הַשַּׁבָּת, וַיִּקְלַל בְּקַלְלוֹת נִמְרָטוֹת לְמִי
שִׁיִּקְרָא אֵת הַסִּי' הַזֶּה בְּקוֹל גְּדוֹל, וְגַם הַסּוֹפֵר הַכּוֹתֵב אוֹתוֹ
בְּפִירוּשׁוֹ הַתּוֹרָה יִדּוּ יָטוֹשׁ תִּיבוֹשׁ, וּבְחֹמְתָהּ אֵין לֹו לְהַבִּיאַת רֵאשִׁית
אֲחֵרוֹת, כִּי הַפְּסוּק, מִעֶרְבַּי עַד עֶרְבַּי" (וַיִּקְרָא כג ל) הוּא רֵאשִׁית
בְּרוּרָה, וְאֵין לְאֹכֵל לְרֵאשִׁית אֲחֵרוֹת: [עַג] וּבִן הַדְּדִי"א יִבִּיג עַל
הַגֵּא'וֹן ז"ל וְכַתּוּב, כִּי הַדַּעַת הַזֶּה אֵין רֵאשִׁית לְהַשְׁבִּיחַ כּו', בִּין
שְׁאֵין הַמַּלְאָכוֹת מֵאֲמַת אוֹתוֹ, וְלֹא כֹּה עֲלוּ מוֹפֵת, וְהַס בְּחֹמְתָהּ
דְּמִיּוֹת בְּנֵי אָדָם, שְׂכֹאֲבֵר יִקְבֵּה עֲלֵיהֶם לְדַעַת הַדְּבַר יַעֲשׂוּ לְהַס

(קַעַג) מָה טַעַם יוֹם שְׁנַי וּבִן יוֹם שְׁלִישִׁי, וּבִן יוֹם רְבִיעִי,
אֲחֵר שְׁאִינוּ בָּא לְהוֹדִיעַנו סֵדֶר הַיָּמִים רַק שִׁיעוּרָה וּמַדְתָּהּ,
וְחַיִן טַעַם שִׁזְכִּיר הַכַּתּוּב שִׁיעוּר יוֹם הַבְּרִיאָה, מֵאֲחֵר שְׁאֵין
זֶה יוֹם הַתּוֹרָה, וְלֹא נִאֲמַר יוֹם רַק כְּנִגְדַּד הַבְּקֶר לְכַדּוֹ כְּמוֹ
שְׁכַתּוּב וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם, ע"כ אִמַר שְׁנַי, כְּאִלּוּ
אִמַר שֶׁב הָאוֹר לְזְרוּחַ פַּעַם שְׁנִית אֶחָד שְׁנַעֲלַם וְנַעֲדַר:
(קַעַד) כִּי אִמַר שֶׁהַרְקִיעַ נִהְלַךְ לְגַלְגָּלִים, וְחִיָּךְ יְהִי
הַמַּיִם עַל הַגַּלְגָּלִים? גַּם אִמַר שֶׁהַרְקִיעַ הוּא
גּוֹף כְּדוּרֵי חוֹק נַעֲשֶׂה מֵהַמַּיִם בְּיוֹם שְׁנַי, וְהוּא קְבוּעַ
מִמוֹנַע בְּחַלְלֵי אוֹיֵר הַעוֹלָם, וְהַיִּם קְבוּעִים עֲלוּ, וְהַיִּם
אֲחֵרִים מִתְחַתּוּ, אֵלֶּה שְׁנַי אֲדָם אֵינֶם מִרְגִּישִׁים בְּזֶה,
וְכוּהַ דַּעַת הַכַּמִּי הָאוֹמוֹת, וּבְשִׁיטָה רֵאשׁוֹנָה "אִמַר הַגֵּא'וֹן
כִּי הַמַּיִם עַל הַרְקִיעַ כְּדַמּוֹת הַמַּיִם שִׁימְלֵאוּ תַּחַת קְלִיפַת
הַבְּיָלָה": (קַעַה) פִּי' גּוֹף מִתּוֹחַ כְּמִין טַס, וּבְשִׁיטָה
רֵאשׁוֹנָה "וְהֵאֲמַת כִּי פִי' רָקִיעַ כְּמוֹ, וַיִּרְקַעוּ אֵת פְּתִי
הַזֶּהב" (שְׁמוֹת לט ג) הֵלֵא תִרְאֶה כַּתּוּב, הַגּוֹטָה כְּדוּק
שָׁמַיִם (ישעי' מ כב) וְהוּא הַרְקִיעַ, גַּם יִקְרָא שְׂחַק, וְהִנֵּה
כּוֹלֵם קְרוּבִים בְּטַעַם, כְּמוֹ, וְהַשְּׂחַקִּים כְּטִיעַ חוֹלוֹת אֲדַקְרָה
אַרְקַעִים" (ש"ב כב מג), בְּעַבּוֹר הַיּוֹת גּוֹפּוֹת דְּקוֹת
וְחַלְקִיהֶם שׁוּים, עַל כֵּן וְהַעִיף יַעוֹפֵף עַל פְּנֵי רָקִיעַ
הַשָּׁמַיִם, כִּי פְנֵי הוּא לֹד הַמַּעֲלָה": (קַעַו) שְׁפִירוּשׁוֹ
פְּרִישָׁה וְשִׁטְיָה (קַעַו) וְהוּא ג"כ מַעֲנִין שְׁטִיחָה:
(קַעַה) שְׁפִירוּשׁוֹ מַשִּׁיכָה וּפְרִישָׁה,

דְּמִיּוֹת כּוֹזְנִים לְשַׁךְ אֵת הָאוֹזֵן לְהַסִּיר מַעֲלִיהֶם תְּלוּת הַסְּפָקוֹת": [עַד] וּבִן אוֹ"ל (ב"ר פ"ד כ) ר' יְהוּדָה ב"ר כִּימוֹן
אִמַר, יַעֲשֶׂה מַטְלִית לְרָקִיעַ כְּד"א, וַיִּרְקַעוּ אֵת פְּתִי הַזֶּהב":

[עַה] בְּאֵן לִיָּר אֵת הָאוֹיֵר שְׁבִין הָאָרֶץ וְהַעֲנַנִּים כְּגוֹף מְרוּקַע הַמַּגְדִּיל בִּין הַמַּיִם שְׂבֹאֲרָן וְהַמַּיִם שְׂבַעֲנִים, וְהוּא סוֹכֵל הַמַּיִם
עֲלוּ, וְכַרְטוֹן הַסַּס הַס יוֹרְדִים מִכַּס נֵל הָאָרֶץ, וְהוּא שְׂהַל גַּתֵן בְּטַעַם הַמַּיִם לְהַנְשִׂא לְמַעֲלָה וּלְרַדַּת אֲחִי"כ
לְמַטָּה לְאָרֶץ, וּבְחֹרְגוֹם הַיּוֹם הַמִּיּוֹחַם לְשַׁבְּעִים זָקִים מִתּוֹרַת רָקִיעַ עִיִן חוֹזֵק, וּכֵן תִּרְגַּמוּ אֲחִי"כ בְּלִשׁוֹן רוֹמִי, וְזֶה נִמְשַׁךְ
לְהַס מִתּוֹרַת שְׂרַשׁ, רָקַע" בְּלִשׁוֹן סוּרִי שֶׁהוּא מוֹרָה חוֹזֵק, וּכֵן רָקִיעַ" בְּלִשׁוֹן סוּרִי חוֹזֵק וְקַעַה, וְלְדַעַת קֵלֶת רָקִיעַ, לְשׁוֹן הַבְּאֵה
וְדַחִיפָה, כְּמוֹ, הַכֵּה נִכְסָף וְרָקַע בְּרַגְלָךְ (יחז' ו יא) ע"כ שֶׁהַמַּיִם וְהָאוֹיֵר הַמְּקִיפִים אֵת הָאָרֶץ מִכֹּל לֹד, וְכְמוֹ הַס
דוֹרְכִים עַל הָאָרֶץ וְשׁוֹלְרִים תְּלָקִיה מִתְּפֹרֵד, וְכֹל זֶה רַחוּק מִפְּשַׁע הַכַּתּוּבִים, וּמִכֹּל מְקוֹם עֲרִיִן הַדְּכָרִים שֶׁתַּחֲלַת הַתּוֹרַת שְׂרַשׁ
רָקַע הוּא עִיִן דְּרִיכָה וְהַבְּאֵה, וּמַפְסִי שֶׁהַדְּבַר שְׁמַיִם עֲלוּ הוּא נִשְׁטַת וּנְמַתַח הַשְּׂהַל שְׂרַשׁ רָקַע לְכוֹרוֹת עַל הַמַּתִּיחָה וְהַשְּׁטִיחָה
(ש"ד"ל) רָקִיעַ לֹא נִמְלָא בְּכַטִּי, כְּמוֹ שְׁמִי, שְׁמִיךְ, שְׁכֹל דְּבַר מְרוֹדֵד קְרוּי רָקִיעַ, וְהָאוֹמֵר רָקִיעַ, לֹא נִדַּע כְּמָה מְדַבֵּר (רו"ס):
עִיִן

ב) יְרוּבְלָמִי בְּרַכּוֹת פ"ח ה"ו . ב"ר פג ו . בא) ב"ר פ"ג ח . כב) יְרוּבְלָמִי בְּרַכּוֹת פ"א ב"א ב"ר פ"ד כ . יִלְקוּשׁ
רַחוּ כ', כג) אִיוֹב ט יא, בד) וְכֵן ק"א,

אוקיינוס (קפט) [עו], וזה הרקיע הוא האויר (קפ) [עו], כי כאשר התהזק האור על הארץ (קפת) [עח] ורוח יבש מהארץ (קפט) נהפך הלהט ונעשה הרקיע (קפט) [עט], וכן אמר במזמור (תהי קד

קרני אור

[עו] עיין יהל אור, וכו' ברא' (דף טו א), אר"א אלמלי דמי שמשא בימא דלוקיינוס כו' שרף וחקיד לכ"ט, סליק מתחות ארעא דיבוכא ונגע להבוא דרגא דאיקרי קרטבא בלשון יו"ן, ופי' הגרדל, שמשע שהוא קו האופק של קלס השמים בנגד אוקיינוס שבאמצע כדור הארץ שמשא מתחיל השמש לעלות לת"י כדור שלט, וא"כ אולי הוא קרטבא" ככ"ף והיינו קרקוסי דכחא, ויהי' זה השם ללירי הלפנוי והדרומי בשם המושאל שבהן הארץ עומדת על בלימה כמרכו אויר שתחת השמים, כאלו אחוזה בקורקוסי שמים בזרים הג"ל, ומפני שהאביל השמים כאלה פרום על הארץ קרא חיבורו לארץ בלשון ווין וטכנות המתכרים האהל ביתדותיו ומתרו"ו, ועיין פרוך השלם סרך, קרקס"ט שפי' מלבד יין טכנת או וי"ו פגול, וכן פי' המוספי, " (ובכ"ר פי"ח א) אפי' קורקוסי של זבז עשה לו, וכן (בכמד"ר פ"ד) ופורקין את הקורקובין, ופי' המפרשים שהוא מלשון קרסוס וטכנות: [עו] ובוה יאמרו הזכמים שהאויר הוא בלבה חלקים, החלק שיסיה בו הנשם והמטע ואלה הדברים הנוגפים מנהגם, וחלק האמצעי והוא חס ולת, והחלק העליון הוא חס ויבש, כי הרוח המושכת הוא מורכבת לא פשוטה (רלב"ג) וכן מבואר גם' האותות הניאש כרד"א והארץ, כהם, וכפרדס רמונים לרש"ע שפרוט, שהעליון הקרוב לאש חס ולת, ומה שלמטה ממנו חס ככפת קורבתו מן האידים העולים מן המים ומרוחק מהניע אליו ההתפכות הניטון, ומה שלמטה מזה קרוב לארץ חס ויבש לסכת קורבתו מהתפכות הניטון, ועיין אהל יוסף ששם יבאר, שהאחד חס גם יבש מעט, בעבור היותו דטוק אל גלגל האש, והשני קר ולת, והשלישי שהוא השפל היה ראוי שיסיה קר ולת יותר מהשנים הראשונים, ואיננו כן רק הוא חס ולת יותר מהם עי"ש. ודעת המ' ז"ל כי הרקיע הוא דבר נטוי על ראשיתו, ולא יקיף כגלגל הסובב, וזהו שאמר שקלות השמים עם קלות אוקיינוס, כלומר שקלות הרקיע מגיע עם מי אוקיינוס, אבל לא מקיפין אותו, והוא כמו האהל שהוא מתוח ונשוי כדמות פגג זהו שאמר, וימתחם כאלה לשבת" (ישעי"מ כב) ועיין יסוד פולס לר"י הישראלי מאמר ב"א סתם דבריו עי"ש: [עח] פעולת ההארה אשר האיר ד' עש"ו המים היא סבת היות הרקיע, וזהו דבורו, וזה כי מבואר הוא בטכניות שהאידים העולים מן הארץ הם חלקים מימיים דקים מן הדקים העולים מן המים כהתייבש כחום היום, והאדים באויר לקלותם עד הגיעם אל מקום עופפות העבים ששם האויר קר, וכפרד' החום ומתחברים חלקי המים, ונעשים רסיסי גשם ויורדים על הארץ, והנה ערה האיר ד' ע"פ תבוס היו אלה האידים ממלאים מקום האויר שמשני המים ומעלה עד קצה מקום עליית העבים, כי כלש משקה מפני קריכות האויר כלו, יפן לא תוחם האויר שלמטה באור, אולם אחרי האיר ד' ע"פ תבוס, בוחם זה האויר הפתוח מהאור הזוכר בו, פעמים כביאה ממעלה למטה, ובצורה אחת בפעולה ממטה למעלה, אז נעבר זה האויר וזדקך מהאידים, כי עלו למעלה אל מקום העבים ששם האויר קר, בעבור ששם פסק כח נפילת האור: [עט] ואפשר לדעת זה נתכוון ר' עקיבא (חגיגה דף יד ב) ולכן אמר בלא יאמרו מים מים, כי אינם כפוטל מים, רק ככח, וקרא לרקיע אבני שיש טהור, כסברת רבינו סעדיה, ועיין פרדס רמונים להרש"ט שפרוט על המחבר ד' נכנסו לפרדס (חגיגה שס), ובכ"ר (פ"ד א) ר' חנינא אומר יאהב אש מלמעלה ולמטה את פני הרקיע" ופי' המקו"ח שכוונת זה הכתם כמה שאמר יאהב אש מלמעלה, ר"ל הצתהפכת ניטון שמש לחכה כרטיכות שטו, ר"ל הקיטור הלה העולה והתחזק, וזה הוא שאמרו בחדש (שם ס"ט) שהשמים נבראו מאש ובמים, ר"ל מהתפכת הניטון, והמים הוא הקיטור הלה העולה, ומאוחזן שני דברים נבדא הרקיע שנקרא אש ומים, והבד"ק כתב וביאר כוונת המ' ז"ל, שכל זמן שהיתה הארץ מטופה במים לא היתה עלם מוקפה, כ"א מתפרד כמו החול, וקרוב לזו ונגר כמו המים, וקרני האור לא חזרו, כ"א עברו בחוכה, והיה כח האור חלב, אולם כאשר ע"י כח מאמר יקונו המים מעל הארצה, ונתייבשה הארץ בעלותה למעלה מן המים, והנה הכו קרני האור ביבשה וחזרו לאחור כמו שהוא עד היום, ורבה האור ונתחזק, אז עבר האויר בעלמו מן האידים המימיים ונעשה העיגול האוירי הסובב כל הארץ, שבו ומתוכו יראו לנו השמים, ויתבאר בו המטע והסלג והכרס, ושאר אותות האויר, וע"כ יקרא התכס לתק האויר הזה שחשב ג"כ המשכו עד לאיזה פרסאות מן הארץ כמו האחרונים וקרא לו כפי' (לתהי קמח ב) כדור הסגר"ר, ויחשוב שרק עד גבולו יגיע ערוב היסודות האש, והמים, והנפרית, ושאר חלקי עפר שמהם התבאו אח"כ כל יליר מורכב: [ע] וכן אמר החכר (כוזרי מאמר ה' כ"ו יו"ד), התחיל, עוטה אור כשלמה" רומז על מאמרו, יהי אור", וטעה במים כיריפה" רומז אל "יהי רקיע" עי"ש כל המאמר הבאחי למעלה קרני אור (הערה כד): [פא] עיין יהל אור מה שביארתו

ב"י (קפד) נוטה שמים כיריעה (קפט), והקד"ה במים (קפו) והזכיר העבים והרוח (קפו) ויסד ארץ (קפת); והיא נבזה על המים (קפט) [פ], וכן כתב "כי הוא על ימים יסדה", (תהי כד ב) (ק) [פא]

יהל אור

(קפט) והוא (כפרד"א פי"ג) קורקוסי (מלשון קרסוס) השמים כמימי אוקיינוס הם אחוים, שמימי אוקיינוס בין קלות הארץ לבין קלות השמים, וקלות השמי' על מימי אוקיינוס הם פרושים שנאמר "המקרה במים עליותיו (תהי קד ג)", ועיין קרני אור: (קפ) וכן תרגם ירושלמי רקיע השמים "אוירא דשמיא": (קפח) הוא אור המאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד', ועיין קרני אור: (קפט) ובשייפה ראשונה, והגבון כעיני כי הארץ היתה מכוסה במים, והרוח יבש המים מעל הארץ, כדרך, ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים" אז נראה (נרא' שהסר תיבת "היבשה" או "הארץ") ובעבור האור היה הרקיע והוא האויר ההוא על הארץ, כמעשה אור השמש כאשר יגיע על הארץ יתהפך למעלה בעבור עובי הארץ ויתחמם האויר (הסובך אל הארץ, וע"ז הדרך אמרו דמונינו ז"ל מולאיס את האויר מן המים, והנה הרקיע הוא זה האויר, כפי' המוטיע חסר זאת) והעוף מתעופף עליו, ועליו (על רקיע זה) כתוב זממתהים כאלהל לשבת. האדם תחתיו כמשפט האלילים (גוי' המוטיע האוהלים) ונקרא שמים בעבור היותו עליון על כל הארץ", והנה גילה המ' ז"ל בזה דעתו שזו פעולת האור ביסודות נעשה בזמן והתחיל בו: (קפט) והוא האויר הוך הסובב כל כדור הארצי הנקרא (אטמאספירה) המכדיל בין מי העקן למים שעל הארץ:

(קפד) והביא ראיה לשיטתו ממזמור קד: (קפה) אחר שיאמר "עוטה אור כשלמה", וזה האור הוא הנזכה פה במע"כ הנברא ביום ראשון, ונוטה שמים ביום השני כדרך, וימתחם כאלה לשבת" (קפו) ויאמר "המקרה במים עליותיו", הם העבים, והם כדבור הסגריר: (קפו) השם עבים רכזו המהלך על כנפי רוח". והכוונה על פעולת הרוח במים: (קפת) "יסד ארץ על מכוניה כל תמוט עולם ועד", והנה הזכיר הרקיע העבים והרוח, ועתה הזכיר הארץ: (קפט) ופי' יסד גובהה על המים, בעבור כי שאר היסודות יש להם תנועה. רק הארץ לעולם עומדת במקום המולק על כן לא תמוט, כי אין לה תנועה, כי היא כולה קטנה נגד השמים כנקודה בעגולה (קל) רעת המ' ז"ל שהל' דעת

הוא הנזכה פה במע"כ הנברא ביום ראשון, ונוטה שמים ביום השני כדרך, וימתחם כאלה לשבת" (קפו) ויאמר "המקרה במים עליותיו", הם העבים, והם כדבור הסגריר: (קפו) השם עבים רכזו המהלך על כנפי רוח". והכוונה על פעולת הרוח במים: (קפת) "יסד ארץ על מכוניה כל תמוט עולם ועד", והנה הזכיר הרקיע העבים והרוח, ועתה הזכיר הארץ: (קפט) ופי' יסד גובהה על המים, בעבור כי שאר היסודות יש להם תנועה. רק הארץ לעולם עומדת במקום המולק על כן לא תמוט, כי אין לה תנועה, כי היא כולה קטנה נגד השמים כנקודה בעגולה (קל) רעת המ' ז"ל שהל' דעת

אונקלוס

בראשית א בראשית יב 23

מבדיל בין מים למים : ויעש
 אלהים את הרקיע ויבדל בין
 המים אשר מתחת לרקיע ובין
 המים אשר מעל לרקיע ויהי כן :

מפריש בין מים למים :
 ויעבד יי את רקיעא
 ואפריש בין מים די
 מלכע לרקיעא ובין מים
 די מעל לרקיעא ויהוה

רש"י

אבן עזרא

"לרוקע הארץ על המים" (שם קלו ו) (קלז) (פב)
 וכן כל הולך אל הים יורד יקרא (קלז), וטעם
 "הקורא למי הים" (עמוס ה ח, ט, ו) שיעלו (קלז)
 והם העננים (קלז), ואח"כ וישפכם (קלז) :
 ויעש (קלז), יש הבדלה בבין עם לש"ד, במי
 בין מים למים (למעלה פ ו) "בין קדש להיל
 (יהו' מד כג), ויש עם בין ובין, כמו פה,
 ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע, ובין המים
 וגו', (קלז) ויש עם שניהם כמו "ביניכם לבין
 אלהיכם" (ישעי' נט ב) (קלח), וטעם "ויהי כן" דבק
 עם הבא אחריו (קלט) באשר היה כן קראו שמים (ה) (פג) :

תלויים במאמרו של מלך (ה) : (ז) ויעש אלהים
 את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו
 כמו (ו) ועשתה את לפרניה : מעל לרקיע.
 על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע
 לפי שהן תלויים באויר. ומפני מה לא
 נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה
 נגמר מלאכת המים עד יום השלישי והרי
 התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו
 במילואו וטובו ובג' נגמרה מלאכת המים
 והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל זו

כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת קיום (ז) :

יהל אור

קרני אור

דעת ה' ז"ל, וכן הוא דעת הרד"ק, וכן דעת החכ"ן הגדול
 ר' אברהם ב"ר חייא בעל "לורת הארץ" וכו' כן תמלא לבח'
 ישראלי כפ' ראשון ממאמר שני מספרו "כודי עולם" וכפ' אר'
 מקומות רבות שם בספרו אשר על סבולו זו היתה כמה יסודות
 וזכה עליו כמה בנינים, וכן הוא דעת כל הקדמונים, הן
 מבני ישראל והן מאו"ס, וכתב ע"ז החכ"ן הגדול בעל ס'
 "נחמד ונעים" שכולם כאחד נמלאו בזה שוגגים ומוטעים,
 כאשר נתוודע ונתברר היום האמת לאמתו, שכל ששה קלות
 של כדור העולם, המה מגולים ונראים, ואם נמלאו לרז"ל
 שדעתם ג"כ נוטה להדעת הראשונה, כמו שמל"ט (פדר"א פ"ה)
 שאמרו שם שהארץ על התהומות נרקעת כאניה שהיא לפה
 בלב ים, כך הארץ מרוקעת על המים, (עיי"ש בפ' הגרד"ל)
 וכן בכמה מקומות, ובמד"ר אמרו שהעולם ככדור והים
 כקערה, אשר כפי הנראה מדבריהם ז"ל שדעתם שה' כדור
 העולם שקוע במים, אין לתמוה, כי במקומות רבים
 בעניני התכונה ומדת הארץ, דבריהם ז"ל חתומים וסתומים,
 והרבה דברו דרך משל ומחזה וכו' לפרש הספוק כפי' ה' ז"ל
 (תה' כד ז) שהביא בשם ר' משה שיפרש "על" כמו "עם"
 וכדעתו פי' בעל ס' הברית (ח"א מאמר ע פ"ו) ופי' כי הוא
 עם ימים יסדה לתכל, וכן ועל הנהרות יכוננה, : פ"ו עם
 נהרות יסד ארץ והכל עיי"ש : [פב] ובס' מטעם הבס' להח'
 ר"א אשכנזי בפ"ג מספרו בפ' "יהי רקיע" כתב שקודם מאמר
 יהי רקיע היתה הארץ נוף מקשיי עד שאם האדס היה חופר
 עד המרכז לא ה' שם מים, אבל כאשר גזר הכורא יחי
 רקיע בתוך המים, הנה הם תחפור תמלא מים, ואם תוליא
 המים תמלא יבשה, ואם תוסיף לחפור בלוחה היבשה תמלא
 עוד מים, בלופן שזה היה אמרו יהי רקיע שכ' אל הארץ
 האמורה שיבא ממנה רקיע תוך המים, וכן יאמר שם בפ"ד
 ובפ"ו, ועיין בס' "נחמד ונעים ס' סה) : [פג] (וככ"ר פ' ד
 ו) זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ופי'
 ועיין ברמב"ן ובהתייבש לשר העדולמי מה שפי' ע"ז :

כדור הארץ מגולה, והזי השני שקוע וטבוע במים,
 וכן פי' ה' ז"ל (תה' כד ז) כי בדרך התולדות נבראה
 להיותה תחת המים, וכחפץ השם יבש קלתה והיא המהנה
 אשר היא מגולה ע"כ כתוב כי הוא "על", וכן פי' (שם
 קד ו) ע"פ "תהום כלבוש כסיתו" : (קלח) רקע הארץ
 ותקן שעה להיות האנאים עליה והמים תחת לארץ
 בהלי הכדור : (קלז) וכן כתוב "יורדי הים באניות"
 (תה' קז כג) : (קלג) באד כמו שכתוב "ואד יעלה מן
 הארץ" (למטה ז ו) : (קלד) ויעלו עד גבול הרקיע שהם
 העננים : (קלה) ובין יסיים הפסוק שם "וישפכם על פני
 הארץ", כי משם הם נשפכים ארצה, והם מי המטר
 גם הטל : (קלו) לשון עשיה בכל מקום תיקון הדבר
 על מתכונתו, ומפני שפשיה תכשר בכל מה שנהיה אחר
 שלא היה אמרו ז"ל תקנו על עמדו :
 (קלז) ובין האור ובין החושך" (למטה פ יח) בין
 מהנה מזרים ובין מהנה ישראל" (שמות יד
 ז) (קלח) ובא עם למ"ד ועם בין, ומל"טו קירוב בשלשה
 לשונות, כמו "תהי נא אלה בינותינו בינינו וביקך"
 (מטה כו כח). (קלט) ואינו נקשר לאשר לפניו, כי
 אחר שאמר ויעש אלהים את הרקיע מה טעם לכתוב
 ויהי כן : (ר) ופי' כאשר היה כן עתה קרא שמים,
 והרמב"ן השיג ע"ז עיי"ש, והנכון לפרש שמוסב "ויהי
 כן" שהיה כן אחר שאמר השם "יקוו המים" וכמו שאומר
 בסמוך, ויאמר אלהים יקוו המים, כפי דעתי שזו הפרשה
 דבקה עם אשר עליה, כי הרקיע לא נעשה עד אשר
 יבשה הארץ, והעד ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים
 רש"י ז"ל שהרעיש את עולמו בהלך לו מן העולם.

בת) חגיגה י. א, כ"ד פ"ד ג ילקוט רמז ס. ב) דברי כא יב. ב) כ"ד פ"ד ו.

בראשית א בראשית

אונקלוס

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְרִקְיעַ שְׁמַיִם וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבֵּשֶׁת וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבֵּשֶׁת אֶרֶץ וְלַמַּקְוֹת הַמַּיִם יַמִּים וַיִּבְרָא

כֹּן: וַיִּקְרָא לְרִקְיעַ שְׁמַיִם וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשֵּׁנִי: וַיֹּאמֶר יְיָ יִתְבַּנְּשׁוּן מֵאֶת מִתְחַת הַשָּׁמַיִם לְאֶתֶר חֵד וְתִתְחַזֵּי יַבֵּשֶׁת וַיְהִי כֵן: וַיִּקְרָא לַיַּבֵּשֶׁת אֶרֶץ וְלַבַּיִת כְּנִישֵׁת מֵאֶת קֶרָא יַמִּי וַיִּבְרָא

רשי

(ח) ויקרא אלהים לרקיע השמים. שם מים שם מים אש ומים סערבן זה בזה ועשה מהם שמים כח. (ס"א שמים שם מים ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ והקווס באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים צעכו לדג העולה מן הים

ויש כמותו בתורה למאות, והנה בפי בראשית אתן לך עדים שנים (י"ח), האחד, וישם שם את האדם אשר יצר" (למטה ב ח) ואחרי כן, ויצמח ד' אלהים" (שם שם ט) וקודם האדם הצמיחה, והעד הישני, שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת, ואחריו כתיב, וייער ד' אלהים מן האדמה" (שם

יהל אור

והנה ביום אחד נעשו" (ר"א) ודברה תורה כלשון בני אדם כפי הנראה לעינים, ואין זה השמים בעלם הנזכרים צפ"י הראשון, והעד "יהי מאורות ברקיע השמים" (למטה פ' יד) וקרא"י האל לרקיע שמים, לפי שגם הם נמתחים כאלה; וקרא"י בדרך השאלה ע"ש השמים העליונים, וכן, וזרקו משה השמימה" (שמות ט ט) פ"י לאויר: (ר"ב) כי עדיין לא נברא אדם: (ר"ג) ויקרא אלהים לאור יום (למעלה פ ה):

(ר"ד) ולחשך קרא לילה, (שם): (ר"ה) ויקרא אלהים (למטה פ יו"ד): (ר"ו) ולמקוה המים קרא ימים את שם אדם (למטה ה ב) וקאי על השם, ולפי"ז הם ששה דברים, וכן הוא בהזקוני א' ה', ואולי ע"ש הוא בדברי הח' ז"ל וז"ל ששה דברים, וע"ז העירני ידו"ג הר"ג מ' יוסף פיימער מסלולק: (ר"ט) ובכ"י ישיר הגי' עם אשר פנייה", פ"י קודם פ' יהי רקיע ור"י) כי שהתגלות הארץ נעשה הרקיע ונתחזק בעבור להיטת השמש: (ר"י) והראיה שהרקיע שהוא השמים לא נעשה עד שיבשה הארץ וגם נעשו ביום אחד: (ר"יב) והנה נאמר ביום משמע ביום אחד וגם כתוב בתהלה ארץ ואהר כן שמים, ובשיטה ראשונה, ולפי דעתי כי הרקיע והיבשה נבראו ביום אחד כי כן כתוב, ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים" והקדים ארץ על שמים, בעבור שהקדים בתהלה שמים על ארץ", ועיין (קרני איר למעלה א א הערה מ): (ר"יג) ר"ל הוא הארץ שנתהווה בהראות ליבשה (ר"ד) המים שהיו מפוזרים עד לגבול חלק העליין מהאוויר שהוא הרוח: (ר"טו) ע"ב אמר בהם ששון עשיה, לפי שהוא לשון תיקון שגא על המים, שיקוו אל תחת השמים אל מקום שפלות, ולשון בריאה נופל בתחילת נתינת הכה בעלם: (ר"טז) וכן פירושו: (ר"יז) ובשיטה ראשונה, ויאמר אלהים יקוו המים, וכבר אמר אלהים, וככה הרבה, כמו, וימטר עליהם מן האכול" (תה' עח כד) וכבר המטיר: (ר"יח) עתה יביא ראיות ממקראות שכן דרך הדבור העברי, שהי' טעם, ויאמר אלהים יקוו המים", וכבר אמר אלהים (ביום השני) ובשלישי הוא רק כמו הקדמה לבריאת יום שלישי המתהיל במורכב הלאה: (ר"יט)

אין עזרא

ח ויקרא (ר"א) המש דברים קראן השם כי אין אדם (ר"ב), והם אור (ר"ג) וחשך (ר"ד) ושמים (ר"ה) וארץ (ר"ו) וימים (ר"ז) ואדם בן (ר"ח) ופרו': ט ויאמר, כפי דעתי שזו הפרשה דבקה עם אשר עליה (ר"ט) כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ (ר"י) והעד (ר"יב) "ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים" (למטה ב ד), והנה ביום אחד נעשו (ר"יג), והראות דבר נפתר (ר"יג) והקווס ספוזר (ר"יד) איננה בריאה (ר"טו) ופה), וכן טעמו (ר"טו) וכבר אמר אלהים יקוו המים (ר"יז) ויש כמותו בתורה למאות, והנה בפי בראשית אתן לך עדים שנים (י"ח), האחד, וישם שם את האדם אשר יצר" (למטה ב ח) ואחרי כן, ויצמח ד' אלהים" (שם שם ט) וקודם האדם הצמיחה, והעד הישני, שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת, ואחריו כתיב, וייער ד' אלהים מן האדמה" (שם

קרני אור

[עד] ובכ"ר (פ' יו"ד) האל הקב"ה לאלה"ר מה שמו יקרא לו, ואמר לו אני נאה להקרא אדם שנתחתי מן האדמה: [פה] פ"י שהקווס המים והראות היבשה לא היה בריאה, ולא נחשבה בפני עצמה, שאין המעשה נקרא אלא על הויות ובריות שנתחדשו, לא על הפעולות ביכולות, כי לא נתהוו כזו הפעולה לבד ענין ודבר הדש כשדה הכריאה היו שהוא עיגול המים והעפר, והמקום הפניי שנתהווה בו ע"י יצבות הארץ, ואין בו עתה בריאה חמרת זולתי האור הכה מלאעלה, והרקיע שהוא אהר חדש למטה מן הרוח (ר"י"ק):

לרקיע שמים": (ר"ו) ויקרא אלהים ליבשה ארץ (שם): (ר"ח) ר"ל שם אדם קראו השם ג"כ ויקרא"י הם ששה דברים, וכן הוא בהזקוני א' ה', ואולי ע"ש הוא בדברי הח' ז"ל וז"ל ששה דברים, וע"ז העירני ידו"ג הר"ג מ' יוסף פיימער מסלולק: (ר"ט) ובכ"י ישיר הגי' עם אשר פנייה", פ"י קודם פ' יהי רקיע ור"י) כי שהתגלות הארץ נעשה הרקיע ונתחזק בעבור להיטת השמש: (ר"י) והראיה שהרקיע שהוא השמים לא נעשה עד שיבשה הארץ וגם נעשו ביום אחד: (ר"יב) והנה נאמר ביום משמע ביום אחד וגם כתוב בתהלה ארץ ואהר כן שמים, ובשיטה ראשונה, ולפי דעתי כי הרקיע והיבשה נבראו ביום אחד כי כן כתוב, ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים" והקדים ארץ על שמים, בעבור שהקדים בתהלה שמים על ארץ", ועיין (קרני איר למעלה א א הערה מ): (ר"יג) ר"ל הוא הארץ שנתהווה בהראות ליבשה (ר"ד) המים שהיו מפוזרים עד לגבול חלק העליין מהאוויר שהוא הרוח: (ר"טו) ע"ב אמר בהם ששון עשיה, לפי שהוא לשון תיקון שגא על המים, שיקוו אל תחת השמים אל מקום שפלות, ולשון בריאה נופל בתחילת נתינת הכה בעלם: (ר"טז) וכן פירושו: (ר"יז) ובשיטה ראשונה, ויאמר אלהים יקוו המים, וכבר אמר אלהים, וככה הרבה, כמו, וימטר עליהם מן האכול" (תה' עח כד) וכבר המטיר: (ר"יח) עתה יביא ראיות ממקראות שכן דרך הדבור העברי, שהי' טעם, ויאמר אלהים יקוו המים", וכבר אמר אלהים (ביום השני) ובשלישי הוא רק כמו הקדמה לבריאת יום שלישי המתהיל במורכב הלאה: (ר"יט)

וכן

אלהים כי טוב: ויאמר אלהים
תדשא הארץ דשא עשב מזריע
זרע עין פרי עשה פרי למינו אשר

ויאמר יי
תדאית ארעא דיתאה
עסבא דבר זרעיה
מזרע אילן פרוין עבד
פרין לזניה די בר זרעיה
רשיי

אבן עזרא

שם יש רק פירושו ובבר יצר (יש), ועל זה
הפירוש יהיה, וירא אלהיב כי טוב" (כג), דבק
עם בריאת יום שני (כג) ותדשא הארץ תחלת
יום שלישי (כג) ופ"י יקוו יתחברו (כג) [פז],
וכן ונקוו אליה (ירמיה ג יז) (כג) [פז], ואמר
ימים (כג) [פח] בעבור שאין שם ים שיקוף כל
הארץ (כג) [פט]: יא ויאמר, אמר הבהוב תדשא

באספמיא כ"ב): (יא) תדשא הארץ דשא עשב.
לא דשא ל' עשב ולא עשב לסון דשא ולא
היה לסון המקרא לומר תעטיב הארץ שמיני
דשאים מחולקין כל אחד לעלמו נקרא עשב
פלוגי ואין לסון למדבר לומר דשא פלוגי
סלסון דשא היא לבישת הארץ בעשבים כשהיא
מתמלחת בדשאים. תדשא הארץ. תתמלא
דשא ארצאז"י (גראזיכט) כולן בערבוביא
זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום

יהל אור

קרני אור

[פז] לשון קווי הונח על המים לפי עומדים בקו וכשעל ישר,
מה שאין כן הגופים הכלתי נגרים שנופלים אלו
על אלו נעשים גל, ולא נמלא לסון זה בלא על המים,
אלא כפי, ונקוו אליה כל הגוים" וכס היא מליצה שריית
מושאלת מן המים, כמו, ונהרו אליו כל הגוים" (ישעיה כ ב)
שהוא מושאל ממנולת המים בנהר, ומלשון מקוה, נראה
בנגוד מלשון רומי שענינו ישר (בד"ל): [פז] הראב"ע ז"ל
כשנתעורר בענין הרקיע כתב שהגלות היבשה היתה סנה להיות
הרקיע, לפי שבכמה התהפך בהלון השמש לקשות הארץ,
ויבשותה בהגלות נעשה האור הבין אלינו דיקום ספירי,
ולדעתו זה קודם ילון השמש והארתו, והוא היה סנה
ליבשות הארץ, והגלות היבשה קודם להיות הרקיע, וקשה
הלא השמש והירח והכוכבים נבראו ועשו ביום ד', והיבשה
נגלית בג' קודם לכן עוד שהרקיע נעשה בשני קודם הגלות
היבשה, ואין יהיה מה שנעשה בד' סנה אל מה שנעשה בג',
ומה שה' בג' סנה למה שנעשה בשני, ומשכ לתקן כ"ו
באמרו ש"ויאמר אלהים יקוו המים", וכן, ויאמר אלהים יבי
מאורות", ענינם וכבר, והשתדל להביא עדים, שהו"ו תבוא
בכתוב פעמים במקום, וכבר, אבל לא הביט דבר לענין
המים, וסדר המלאכות, כי למה יזכר הכתוב הויות
המסוככות קודם להויות הסכה, ואין לומר שהיו הדברים כלם
נעשים יחד, כי הנה החירה האלהית במה ביניהם הגדלי
הפרשיות ויחוס המלאכה לימים נפרדים והוא המורה בלנים
אחת, גם אין לומר כי לא מלאנו בריאה בג' כי הקוות המים
אינם בריאה כמ"ש הת' ז"ל, שהיו מלאנו בג' בריאה,
הדשאים והאילנות (כד"ה) עיי"ש מה שביאר דעתו בזה:

(ריט) וכן פירשיי ז"ל מדרז"ל (חולין כו ב) היא
יורה היא עשיה האמורה למעלה וכו':
(כג) ובשיטה ראשונה, ע"כ כתוב עם היבשה, וירא
אלהים כי טוב" ואין טעם מיום הששי (ג"ל) מיום
השני" ופירושו שאין לומר, וירא אלהים כי טוב" דבק
עם בריאת יום שני, ובשיטה השניה הסכים לפירוש
הזה) כי במעשה היום כתיב, כי טוב" כמשפט, ופעם
בנית על הכלל": (כג) שחמר בו, וכמו שפי' למעלה
שהרקיע שהוא השמים לא נעשה עד שיבשה הארץ וגם
נעשו ביום אחד וגם כתוב בתהלה ארץ ואח"כ שמים:
(כג) שחתם בו ג"כ כ"י טוב": (כג) שרש
"קוה" נגזר מן קו, שהרבה קוים דקים
מגדלים יחד, יעשו קו גם, ויתכן בדבר שהלקו
ידבקו והיו לגוף אחד כמים שטפותיהם תדבקנה זו לזו
ויעשו מקוה: (כג) ונקוו אליה כל הגוים, פי' כל
הגוים יבואו אחד אחד לירושלים, ויהיו שם לאגודה
אחת לעבוד את ד', ויאמר ונקוו, ולא נאספו, נקבלו,
נקהלו, כי הם מורים נ"כ לרעה והתנגדות, אבל ונקוו
הוא התאחדות והתחברות עם הדבר שנקוו אליו:
(כג) למקוה המים קרא ימים, ימים כלסון רבים,
עם היות שמלאנו ים כלסון יהוד, ובשיטה ראשונה
וטעם אל מקום אחד בפאת מערב, גם בפאת מזרח
וכלסון ובדרום (פי' ר"ל בכל הפאות, יקוו המים בכל
פאה אל מקום אחד) ע"כ קרא ימים ולא ים אחד":
(כג) כי בגילוי הגבנונית שנתחדש בארץ נחלקו המים
להיות ימים, ואין ים שיקוף את כל הארץ,
העפ"י שים אוקיינוס מקיף מקום רב מן הארץ, ע"כ

[פח] ולרו"ה שם מים, ושם ים, עיקר ברשם, הס' מענין
ההמיון וכ"א (זהר כרא' קיג ב), מילא חולין
וגחתין ומשמעין קליהון, ועד כאן קליהון לא שכיך וקרא לס'
ימים", ודע כי אין שם הים נקרא על המים כ"א על החפירה,
וקרקע המקוה נקרא ים" כדכתיב, כמים לים מכסים" (ישעי'
הים הוריד מעל הנקרא" (מ"כ עו יז), כי מפני שהוא מקוה
כלומר החפירה שהוא בית המקוה שהמים נקיים שם, וכן
בברכת הדגים או התנינים ביום החמישי אמר, ומלאו את המים עומדים בימים:
[פט] אמנם אמר ימים, ולא אבר ים, לפי שטעם הים מתחלף, להחלף טעם מקומות הארץ אשר יעברו מימיו
בהם, כמו שהתבאר בס' האותות (רלב"ג) (וכבר פ"ה ה) והלא ים אחד הוא ומה ת"ל ימים, אלא
אינו דומה טעם דג הצולה מעט, לטולה מלידון, ולטולה מאספמיא" וכן הביא רש"י ז"ל המדרש הזה, ועיין ברא"ש ז"ל
בטען על הגדה הזאת, ועיין בס' מהרז"ל, וכן בעל פ' מעשה הבס הביא פירושים נכונים ע"ו עיי"ש:

יא ט) כי המים מכסים את החפירה הנקרא ים", וכן, ואת
מים גדול יקרא כן, וזה הוא בת"א, ולכית כניכות מילא",
בברכת הדגים או התנינים ביום החמישי אמר, ומלאו את המים עומדים בימים:
[פט] אמנם אמר ימים, ולא אבר ים, לפי שטעם הים מתחלף, להחלף טעם מקומות הארץ אשר יעברו מימיו
בהם, כמו שהתבאר בס' האותות (רלב"ג) (וכבר פ"ה ה) והלא ים אחד הוא ומה ת"ל ימים, אלא
אינו דומה טעם דג הצולה מעט, לטולה מלידון, ולטולה מאספמיא" וכן הביא רש"י ז"ל המדרש הזה, ועיין ברא"ש ז"ל
בטען על הגדה הזאת, ועיין בס' מהרז"ל, וכן בעל פ' מעשה הבס הביא פירושים נכונים ע"ו עיי"ש:

בט) בר פ"ה ה, ברייתא כפרי פי עקב. ל) ר"ה יא א

בראשית א בראשית

אונקלוס

זָרְעוּ-בוּ עַל-הָאָרֶץ וַיְהִי-כֵן :
 יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשֵׁא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ
 זָרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֲשֵׂה-פְרִי אֲשֶׁר
 זָרְעוּ-בוּ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-
 טוֹב : יי וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם

בִּיהַ עַל אֲרֻעָא וַהֲוָה כֵּן :
 יב וַאֲפַקַת אֲרֻעָא דִּיתְתָא
 עִסְבָּא דְבַר זָרְעָה מִזְרִיעַ
 (עַל אֲרֻעָא) לְזִנְוֵיהִי וְאִילָן
 עֶבֶד פִּירִין דְּבַר זָרְעָה
 בִּיהַ לְזִנְוֵיהִי וַהֲוָה יי אֲרִי
 טָב : יי וַהֲוָה רַמְשׁ וַהֲוָה

רשי

אבן עזרא

הפרי והיא לא עשה כן הלח ותולח הארץ ונו' ועץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה לא) ונתקללה (ס"א אינו ודו"ק): אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן לומח כשנוטעים אותו: (יב) ותוצא הארץ ונו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאים בלוייהן שמעו שגלטו האילנות על כך ונשאו ק"ו בעלמן כדמפרש באגדה בשחיבת חולין לב).

הארץ (רכז) וצו "ישרצו" (למטה פי כ) "תצא" (שם פי כד), והנה שם כה בארץ ובמים לעשות במצות השם (רכח) וזו היא התולדות (רכט), וטעם תדשא כמו תצמיח (רל) וצא: אשר זרעו בו, שהזרע בפרי (רלא) וצב) וכ"א אחד שומר מינו (רלכ) וצב): האילן לומח כשנוטעים אותו: (יב) ותוצא הארץ ונו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאים בלוייהן שמעו שגלטו האילנות על כך ונשאו ק"ו בעלמן כדמפרש באגדה בשחיבת חולין לב).

יהל אור

קרני אור

קרא ימים ולא ים אחד: (רכז) והנה לא נתיחד יום למאמר הוה לבדו, מפני שאינו מעשה מיוחד, כי הארץ כאשר תלמיח או שתהיה ארץ מלחה אחת היא (רמב"ן): (רכח) פי' כה הטבעי: (רכט) ר"ל הטבע שנתן בהם השם: (רל) שאין ענינו חשביב כמשמעות מלת תדשא, אלא עניני כמו תלמיח כמו שאמר עץ פרי, וכשיטה ראשונה. תדשא כמו תלמיח, והנה למדנו ממלת תדשא כי השם הנכבד שם כה בארץ להלמיח, וככה ישרלו המים, תולא הארץ, ותבואות השמש וגרש ירחים וקשור מעדנות לכימה (איוב לה לא) ופי' הח' ז"ל שם כימה תקשר הפירות שהם מעדנות: (רלא) הן גרעיני כל פרי שמהן האילן לומח כשזרעין אותו, כי כל האילנות ילמחו מזרעם, אף שהמנהג במקלתם ליטע מהם הענף: (רלכ) וטעם למינו על העשב כמו על העץ, כי באהרונה זכר למינו, וכן פי' הרשב"ם, לפי הפסג נאמר למינו בדשאים, שלמינו הכתוב בעץ עושה פרי מוסב גם על עשב מזריע זרע:

צו] כאשר נראתה היבשה לוח השם שיפלו בה כל דשא ועשב ועץ פרי ולא נתיחד יום ללמחים, ונראה לי לפי שהן דבקים ומוחברים ליבשה, והן חלק מן הארץ ולכאשר ויפיה, וכדרך, ועמקים יעטפו כ"א (תה"א סה יד) על כן נעשו עם היבשה כיום אחד, הכל מעשה אחד לתקן היבשה (רנה"ו): [צא] דשא הוא שם עלם כללי בו נכללו כל מיני הלמיחה, דכתחילת למיחזן עדין אינן נכרים מלחה מין המה, ומלת עשב שם עלם פרטי הוא, ולא יתכן ושייך לדבר רק עד אחר בגדל קלה ויכיר מלחה מין היא, ע"כ לא נכלל לאמר תעביב הארץ כי מלת עשב, לא שייך לומר רק עד אחר בגדל קלה ולא כתחילת למיחזן, ע"כ אמר תדשא הארץ דשא עשב, ואחר הלמיחה ניכר עשב פלוגי, ודשא הוא תחלת הפעולה בעשב, לפיכך בא ממנו פעולה, כמו מן למח, ולא בא כן מן עשב, ומלת תדשא כולל גם העלים, כי גם העלים כתחלת למיחזן הם קטנים ורכים כדשאים, לכן מלת תדשא מושך עלמו ואחר עמו, וכן הוא פירושו, תדשא הארץ דשא ותדשא עץ פרי, ורנה"ו פי' כי דשא כולל כל ירק שאינו מזריע זרע ולומח מאליו, ועשב הוא הלמחים, שזריכין נטיעה והן למאכל, ושעור הכתוב כך הוא, תדשא הארץ דשא החליר, וכל מיני למחים היוצאים מאליהן (ויולדע נעוועכסע) וכן עשב מזריע זרע זרעונים וירקות שהן למאכל, והוא מזריע זרע שנוטעין ע"י זרע היוצא מהן, והירקות יניחו לזרע זרע, ומאותו הזרע ילמיחו לשנה האחרת פי"ש שהארץ להביא ראיות ע"ו, ובמשנה התיחד למיני הירקות, ובה גם בלבן רבים, ועל הירקות אומר פרי האדמה, ר"י אומר בורא מיני דשאים" (ברכות ו, א):

[צב] זכר תחלה הלומח החסר, והוא עשב המזריע, ואח"כ זכר השלם, והוא האילן העושה פרי אשר בפרי הסוף זרע יתהוה ממנו מינו, לפי שזה הוא הסדור האלות לפי הטבע, וכבר יתבאר לך שהעשב הוא חסר בהקש אל האילן. לפי שבו ימלאו רבים היום מהכפוש מה שאין בו באילן (רלב"ג) פתח בדשא המרובה בלמחים, ואינו זרע, ואחריו העשב שהם זרעוני שדה וגנה הנזרעים ופתוחים מדשא, ואחריו האילנות הפתוחים משניהם (רנו"ה): [צג] שומר מינו כסדר המערכת הפליונה, ומה שלא נאמר בדשא למינהו, לפי שאינו זרע, גם לא יבא פרי מאכל אלא חצר ואילני סרק, ודעת רז"ל (חולין ס) בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות נשאו דשאים ק"ו בעלמן, וברמב"ן ד"ל תמה, איך לא הזכיר הכתוב אילני סרק, ואיך זה בעץ פרי לבדו, וכתב, ואולי בזה נתעוררו רז"ל ואמרו שאף אילני סרק עשו פירות, ומקללת האדמה היו סרק, ואולם האמת שגם עץ השדה יתן פרוי אשר בו גרעיני הזרע, והראוי למאכל יקרא עץ מאכל, אבל עץ פרי הוא שם כולל לאילני סרק ולאילני מאכל, וכן כתב הרד"א שאין עץ בעולם שלא יעשה פרי, וגם אילני סרק פרי יש להם, והם העפלים, אבל יש מהעלים שיש להם פרי נאכל, ויש מהם שכרים איש נאכל, והוא טוב ומועיל לדכרים אחרים ולחרופות, אבל עכ"פ פרי יש לכל פרי.

הוא מזריע זרע זרעונים וירקות שהן למאכל, והוא מזריע זרע שנוטעין ע"י זרע היוצא מהן, והירקות יניחו לזרע זרע, ומאותו הזרע ילמיחו לשנה האחרת פי"ש שהארץ להביא ראיות ע"ו, ובמשנה התיחד למיני הירקות, ובה גם בלבן רבים, ועל הירקות אומר פרי האדמה, ר"י אומר בורא מיני דשאים" (ברכות ו, א): [צב] זכר תחלה הלומח החסר, והוא עשב המזריע, ואח"כ זכר השלם, והוא האילן העושה פרי אשר בפרי הסוף זרע יתהוה ממנו מינו, לפי שזה הוא הסדור האלות לפי הטבע, וכבר יתבאר לך שהעשב הוא חסר בהקש אל האילן. לפי שבו ימלאו רבים היום מהכפוש מה שאין בו באילן (רלב"ג) פתח בדשא המרובה בלמחים, ואינו זרע, ואחריו העשב שהם זרעוני שדה וגנה הנזרעים ופתוחים מדשא, ואחריו האילנות הפתוחים משניהם (רנו"ה): [צג] שומר מינו כסדר המערכת הפליונה, ומה שלא נאמר בדשא למינהו, לפי שאינו זרע, גם לא יבא פרי מאכל אלא חצר ואילני סרק, ודעת רז"ל (חולין ס) בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות נשאו דשאים ק"ו בעלמן, וברמב"ן ד"ל תמה, איך לא הזכיר הכתוב אילני סרק, ואיך זה בעץ פרי לבדו, וכתב, ואולי בזה נתעוררו רז"ל ואמרו שאף אילני סרק עשו פירות, ומקללת האדמה היו סרק, ואולם האמת שגם עץ השדה יתן פרוי אשר בו גרעיני הזרע, והראוי למאכל יקרא עץ מאכל, אבל עץ פרי הוא שם כולל לאילני סרק ולאילני מאכל, וכן כתב הרד"א שאין עץ בעולם שלא יעשה פרי, וגם אילני סרק פרי יש להם, והם העפלים, אבל יש מהעלים שיש להם פרי נאכל, ויש מהם שכרים איש נאכל, והוא טוב ומועיל לדכרים אחרים ולחרופות, אבל עכ"פ פרי יש לכל פרי.

(לא) כ"ד פ"ה ע, ילקוט רמז ת. לב) חולין ס. א.

אונקלוס

בראשית א בראשית יד 27

שְׁלִישִׁי : פ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהוֹ
מֵאֲרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל
בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וַהֲיוּ לְאֹתוֹת

צִפְר יוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר
יִי יְהוֹן נְהוֹרִין בְּרָקִיעָא
דְּשָׁמַיָא לְאַפְרָשָׁא בֵּין
יַמְכָּא וּבֵין לַיְלָא וַיְהוֹן
לְאֹתֵין וּלְזַמְנִין וּלְמִימְנֵי
רִשׁ"י

אבן עזרא

יד ויאמר (לג) וצדו, מלת יהו (לג) יהיה (לג) וצהו, בעבור שידברו בה הרבה (לג) וצו הוא ליחיד (לג) ולרבים (לג), גם לנקבה, כי יהיה נערה בתולה (דבר'בב כג) (לג), לאותיות רגעים (מ) ילמועדים, שעות (מ) וצו ויתכן להיות לאותות על קדרות הלבנה והשמש (מ) וצהו, ודלוג דמית

(יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי לוח עליהם להתלות ברקיע (לג) וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו. הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה (לד): יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא ששנינו בד' היו מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות (לה): להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגזר האור הראשון הבל בשבעה (כ"ח כג') ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים שניהם יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם (לז) שנאמר (ירמיה י) מאורות השמים אל תחתו וגו' (לז)

קרני אור

[צד] השם ברא מאורות, שהן כלים שהאור מתקן בהן, אז הכל האור לפעול פעולתו בתחתונים, ואע"פ שגדמו המאורות למאור הטבע, הנה נבדלו הבדל רב, והוא ההבדל המבדיל בין הנבראים העליונים לנבראים התחתונים, בהתחונים כלים ופסדים, הכל האור השמימי כשיתקן במאור שלו, לא יכלה המאור שלו, כי המאור עלמו מעשה אלהים הוא (רנ"ו) המאורות לא נראו היטיב בעולם השפל עד שהתקן האור בנקיונו, והאין ביסודו, ובהתלבשה במעשה הזומת (רנ"ק): [צה] וע"ד הפשט מלת יהי בלבון ימיר, ע"כ שאין אור שניהם אלא אחד, וכן הוכיח מיד והיו למאורות, למארת כתב, כי אור הלבנה, הוא האור הנאלץ מן החמה, וכן בפסיקתא דר"ב הול' באבער פ' 'החודש' א"ל יומן לא נברא להאיר אלא ללל חמה בלבד, יהי מאורות, מארת כתיב, פ' שבה לרמו שאינו רק מאור אחד, והוא קטנו הלבנה שאחמה, אי אפשר לשני מלכים שיסתמכו בכתר אחד, ועיין ירושלמי תענית פ"ד ה"ג ברביעי היו מתענין על התנוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם, יהי מאורות, מארת כתיב, והוכיח (מס' סופרים פי"ז ה"ה) וכן ברש"י על התורה:

יהל אור (רלג) עתה ברביעי גזר שיהי ברקיע גופים מאירים מעוררים את זוהר האור ללאת אל הפועל, ע"י תנועת הרעדה שיולידו בו, וע"י זה יוצאו את קרנותיו להאיר על הארץ, וכשיטה ראשונה וטעם יהי מאורות שיראו ברקיע להבדיל בין היום ובין הלילה, כי כשקוע השמש וסר ללה מעל פני האדמה, והראות אל הלבנה, ושלה כוכבים, אז יהי לילה, והנה טעם יהי מאורות שיהיו נראים שיספור אדם בהם, ועיין למטה פ' יה וצביאורי שם: (רלד) בלשון יהוד, ולא אמר מלת יהיה: (רלה) כמו שהיה כתוב מלת יהיה: (רלו) ובהקדים הפעל על הפועל נושא המאמר, לא ישמור בלה"ק לא את המין ולא את המוספר (רלז) כמו יהי אור (למעלי פסוק ג): (רלח) כמו פה, 'יהי מאורות', 'ויהי האנשים' (במד' ט, ו) וכן פ' יהי מעשה, ומהו מאורות: (רלט) בי 'יהיה' הוא לשון זכר, והיה ראוי להיות 'כי תהיה' אך מלת יהיה גם לנקבה: (רמ) רנח"ו ישיג על הת' ז"ל בזה וכתב, כי מדרך הסברא דבר, ואין לו ראיה מכל המקרא שיסנה אותות על רגעים (רמא) והרד"ק פ' לאותות הם השעות ולמועדים הם מועדי השנה ותקופותיה: (רמב) ויכלול לאותות לקיות המאורות ודלוג הכוכבים, שהם אותות עליונות כמ"ס ומאורות השמים אל תחתו וקדרות הוא לשון מקרא אלביש שמים קדרות (ישעי' כ, ג) שמש וירח קדרו (יואל, ב, י):

[צו] ובפסיקתא זוטרתא (ברא' א יד) לא אמר יהיו מאורות, אלא ללמדך, כי האור שבד' ביום ראשון ממנה נהיו המאורות, ע"כ כתיב יהי, ועיין (תנינה יב א') ותכ"א הן הן מאורות שנגרלו ביום ראשון, ולא נמלו עד יום רביעי: [צז] אפשר כי למועדים שב לביהם, ר"ל לשני המאורות הגדולים, אל השמש והלבנה תקופותיה, והל הירח ותדשים שבהם ימנו מועדים, והנה אמר, ממגד תבואות שמש, וממגד גרם ירחים" (דברי' לג יד) כיאר שיש מהם מיוחס אל השמש ותקופותיה, ומהם מיוחס אל הירח ותדשים, והנה ולמועדים" וצ"ל רגעים ושעות ותקופות קץ ותורף ולא תרגם, למועדיה" כמו שתרגם מועדי השם, כי דחוק מאד לומר על" שם העתיד, ולכן תרגם כפשוטו לזמנין, ורנ"ו כתב שרשו, יעד" כי על ידי המאורות נדע כל המקומות, וכל הזמנים, הם המועדים זמן התריב והזריעה והקליטה, וזמן הקור והחום וזמן הקיץ והחורף בכל גבולות הארץ, ובה נכלל פ' הת' ז"ל באמר, לשעות, כי לפעמים טעם על זמן שעה, ויראה ע"י המאורות: [צה] וכן פ' רש"י ז"ל על לקוי המאורות, וכיאר כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם, ותמה עליו בעל מעשה ד' שדבר הידוע עפ"י חשבון אין יתכן שיהיה סימן טוב או רע לעולם, וכתב, אם הם דברי אגדה בקשתי ולא מלאתי בכל ספרי האגדות אשר אתי, ובמהכ"ת האגדה מסורבת (סוכה כט א'), וכתב רש"י, עיקר משמעות אות, סימן והאיה וזכרון לדבר, אף שהוא מנהג עולם ורובו לעולם במקרא, חוץ מבניס ובלש, ואותות בלשון רבים, רובן לרעה, ויוצאין ממנהג עולם, כמופת ומופתים שכולן לרעה, ושלא כמנהג, ואפשר שמשמע זה דרשו באין

לג) תנינה יב א. לר) עיין תנינה יב ב בתוס' ד"ס, ואת" (לה) תענית כו ב, ירושלמי תענית פ"ד ה"ג, מס' סופרים פי"ז ה"ה ועיין פסיקתא דר"ב פסקא החודש ושה בערה ג. לו) סוכה כט א, מכלתא פ' בא, פדר"א פ"ו ועיין כביאור הגדה"ל אות סד

הכוכבים (רמז) כי הכוכבים סבת דמות הנראה (רמז), כטעם סאותות השמים אל תחתו (ירמי' יד ב) (צטו), והאומר כי לסיד לאותות נוסף (כמה) לא אמר כלום: והיו לאותות, אשר חכם גדול ספרדי (רמז) כי הרקיע נחלק על שמונה חלקים (רמז) לשבעה הכוכבים (רמז) וכן

קרני אור

לאותות על סלקוין, ואין זה מדרך פשוטו: [צט] וטעם אותות סימנים, ולאומות העולם קראום כן, מפני שהיו מאמינים שהם סימנים על מה שעתיד לבוא וכמו באמר ירמיה, כי יחתו בנימי מהמה' (ירמיה י ב) והנה ראוי היה שיאמר תחלה, והיו לימים ובנים ולמועדים, ולכסוף יזכיר האותות שאינם אלא לפרכים, אלא כלה להחל בגדול, מפני שהאותות הם עיקר המזיון בחיי הפסוק הזה, כי למה הפסוק להודיע את ישראל, כי גם אותות השמים אינם אלא כמו הימים והשנים כולם מסודרים ברטוט כאשר תקות הטבע, וכמו ביום והלילה, ודע וקיר, וקור וחום, וכמו שהיום והלילה וקור וחום, אין להם הלוה מיוחד, ואינם מודיעים העתיד לבוא, כן גם האותות השמים, ומאחר שהאמונה באותות השמים וכלקיות תמה ולכנה ללמוד ממנו העתיד היתה מפורסמת אצל האומות ומשה מחזיק הטעות הזאת, ומודיע שהן דבר טבעי כמו הימים והשנים (בר"ל), אלא הרב ר' שלמה נעטעער נמלא כ"י מפני הח' ז"ל על התורה והכתב יבן טבין על קלף, ושם, והיו לאותות" ור"י בן זלפס אחר, כי טעם והיו לאותות על חכמת המזלות כמו ומאותות השמים אל תחתו" ואחד מן הגאונים אמר, כי טעם לאיתות על קדמות הלכנה בכל הארץ, והשמש במחשך הלכנה, ור' אברהם סבגלי אחר כי לאותות קעמידת הכתם וטוב הלא אחורנית יזה גם הוא, או כי למועדים, על מועדי השם המקודשים: [ק] טעם השמות ל"א ח' מ"א, גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח, ונקרא גם סהר ולכנה, ירח הוא שמו סקקרי וז"ל סנקרא ירח, לפי שאורו מתחדש בכל חדש, ותרגום, ח'ל"ב" ירחא, וסהר, תרגום, ירח, סיהרא, ולכנה לפי שפניו לבן, והפניו שלמלה ממנו, הוא גלגל שבו הכוכב, הנקרא כוכב" אשפי" בזה הם כולל לכל הכוכבים, וגלגל שלישי של מעלה ממנו שבו, טגס", ונקרא טגס" ט"ס סוהר, שנאמר, וטגס כלור חסיה" (חכוק ג ג) ולפי שזה הכוכב מזהיר הרבה, קרוב מזהיר הירח נקרא טגס, וגלגל רביעי שבו, תמה", שמה סקקרי, שמש" ונקראת, תמה" שממנה תהיה התמימות בפולס, ונקראת, חרס", שנאמר, כטרס יבא חכמה" (שופ' יד יח) ואפשר שנקראה כך לפי שאדומה כהרס, קצת שתזרח, ובעת שתערב, וראיה לזה שלא מליט שנקראה בזה השם אלא בשני עתים אלו, שנאמר, האומר לחרס ולא יזרח" (איוב ט ז) כטרס יבא חכמה" (שופ' יד יח), וגלגל חמישי שבו מאדים, ונקרא מאדים לפי שהוא אדום כמראו, ואומרים שהוא מושל על ששית דמים ועל האלחמות, וגלגל ששי שבו כוכב, לדק" ונקרא לדק, לפי שהוא דן הסופטים וסדייעים, וכיוצא בהם, וממנו תבוא הרעה למי שאינו שופט מהם בלדק, וגלגל שביעי שבו, ששתי" ונקרא כן לפי שתועתו כבדה, והוא נראה כסוכת ונת יותר מכל השבעה (פירוש הרמב"ם פ"ג מה' יסוה"ת): [קא] וכן פי' הח' ז"ל (תה' ת, ב), ודוע כי שבעה מענות למאורות ולחמשה כוכבי לכת, והאופון השמיני לנבא גדול, והתשיעי לגלגל המזלות הסולך מאזרח למערב" וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' יסוה"ת שכתב, וגלגל שמיני שבו שאר כל הכוכבים שנראים ברקיע, וגלגל התשיעי הוא גלגל החורב בכל יום מן המזרח למערב, והוא סמקוף ומסבב את הכל", ואומרים שסכחו הגדול שמיים לו סאל ית' מושך עמו כל השמונה גלגלים עם כוכביהם, ומכריע אותם במרוצתו העומה, ומקיף את העולם פעם אח' בכל יום, וסכוב זה נקרא צפי סתמיים התנועה העליונה, גם נקראת התנועה היומי, והח' ר' יהודה ח' מלכה ז"ל כתב בס' יצירה בסדר הגלגלים שהם עשרה, וסראשון גלגל הסכל, והשני גלגל הנפש, והשלישי גלגל המזלות, ואחריו על הסדר שבעה כוכבי לכת, ואחר כביאור כי גלגל הנפש, הוא אשר היומית אשר נסכחו הוא קיום המליחות: [קב] דעת הגר"א

וגלגל המזלות (רמז) וזה לא יתכן, כי אין נוף למעלה מגלגל המזלות (רז) וקאן והנה הבתוב אומר ברקיע השמים (רנא) שיורה שיש שמים למעלה ממנו (רנג) וכן, שמי השמים" (נחמיה ט, ו) (רנג), "לרובב בשמי שמי קדם" (תהי סח לד (רנד) וקב), וקדם במקום הזה איננו

יהל אור

(רמג) בפ"י המשניות להרמב"ם (ברכות פ"ט ד"ה "על הזיקים") זיקים הם נוללים, והם התצניות הנראין בשמים כדמות כוכבים, יש להם זנבות" ולזה כוון גם הח' ז"ל: (רמד) שההמון חושבים שהם כוכבים ממש כאור הנראה כוכב רז, והוא שקראו רז"ל. כוכבא דשביטא" מפני שהמון חושבים שהם כוכבים, ויש מזה המין דבר נראה כשלהבת, ודבר שקראו פתילות, ודבר שנקראו עזים, להתדמות דמיון האור ההוא ללשונות אש לורות כדמות שער העזים, וגם העגולה הנראית סביב הירח, וסביב השמש והקשת, וי"ג סבת דמות המראות ולד"ק "הג" המאורות" וכתב הח' רש"י פין (הכרמל שנה ראשונה נומער 48 שכן היה הנוסחא בכ"י שיש לו ובמקו"מ "סבת הדלוג הנראה" וכ"ה בכ"י יש"ר: (רמה) ודעתו לפרש והיו אותות למועדים, ויהיה ויין ולמועדים ג"כ נוסף, וכן כתב הח' ז"ל בהקדמתו לפי התורה בדרך הב' וז"ל. והאומר כי ויין ולמועדים נוסף, כי לאות עם מועד כאסף, יבקש אדם שהוא אוהבו אולי יאמין בו, ואם מלאנו שנים וכלכה וי"ס נוספים, מי יודיענו כי זה הוי"ו מהעודפים, והנה פה כתב כי הלמ"ד נוסף ושם לא הזכירו, ושם כתב כי הוי"ו נוסף ופה לא הזכירו, ואחת היא, כי דעתם על הוי"ו והלמ"ד שהם נוספים, ועיין בביאורי שם מה שהעירוני ע"ז: (רמו) הוא ר' יונה ח' נגאה, הנקרא לפעמים בשם ר' מרינוס, ועיין פרכו בראש הספר: (רמז) דעת החכם כי הרקיע הוא שמי השמים והוא גדול מהלק לשמונה חלקים: (רמה) וזה סדרן, לכנה, כוכב, טגס, חמה, מאדים, לדק, ששתי, וטעם השמות, עיין קרני אור: (רמט) ויהיה גלגל המזלות לדברי החכם הספרדי (ח' נגאה) גלגל השמיני: (רנ) ובשיטה ראשונה, ולא אמר נכונה כלל, כי איך יהיה מים על מקיף כנ הגופות" ויש מחלוקת בין התוכנים במליחות גלגל התשיעי, מקלת אמרו שאינו, ומקלת אמרו שיסנו, והוא דעת כל האילטונגונים והאחרונים מצעלי התכונה, וכן דעת הח' ז"ל, כי הגלגל התשיעי נקרא גלגל המזלות, לא כדעת החכם הספרדי שגלגל השמיני הוא גלגל המזלות, ועיין בפ"י הח' ז"ל (שמות כ יד) ובביאורו שם: (רנא) כי מלה ברקיע היא סמוכה למלת השמים, כמו "בבית המלך" (ירמי' לח, ו) שפי' רש"י ז"ל בביתו של מלך, וככה זה פירושו הוא ברקיע של השמים, וזה י"א שהשמים אינה הרקיע, רק גבוה מן הרקיע, היסך שמי השמים, כי שמי השמים רמו לשמים שעל השמים, ורקיע השמים רמו לשמים שתחת השמים: (רנב) ודעת הח' ז"ל כי הרקיע הוא השמים שהוא האויר ויש שמים למעלה ממנו: (רנג) ופי' שם הח' ז"ל, השמים הוא הרקיע ושמי השמים הם הגלגלים העליונים", (ובתה' קמח, ב) פי' "שמי השמים כדור אש שהוא סמוך אל כדור הלכנה": (רנד) ושם פי' הח' ז"ל, הטעם שמי

יקראו חכמי התכונה, הגלגל החלק, והוא הפושט התעטם כי שבעה רקיעים, הם נחלקים לבנים ממש בפני עמון ושנים

אונקלוס

בראשית א בראשית

פ"ט 29

וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים : מו וְהָיוּ
 לְמֵאֹרֹת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר
 עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן : מו וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
 אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־
 הַמְּאֹרֶה הַגָּדֹל לְמַמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־
 הַמְּאֹרֶה הַקָּטָן לְמַמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה

בְּהוֹן יוֹמִין וְשָׁנִין : מו וַיְהוֹן
 לְנְהוֹרִין בְּרִקְיעַ דְּשָׁמַיָא
 לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וְהָנָה
 כּוֹן : מו נַעֲבַד יְיָ יַת הַרִין
 נְהוֹרָא רַבְרָבָא יַת
 נְהוֹרָא רַבָּא לְמַשְׁלַט
 בְּיַמְמָא וְיַת נְהוֹרָא זַעֲרָא
 לְמַשְׁלַט בְּלַיְלָא וְיַת

רשי

אבן עזרא

סודח (נה) והגאון ר' סעדיה ז"ל ברח מזה
 המקום (נו), והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל
 הכוכבים הם מאורות ברקיע (נז) כי שם
 יראו (נה) וקנו : מו ויעש, נקראו השנים הגדולים
 כנגד הכוכבים (נע) וקדו וכן נקראו שלשה בני
 ישי הגדולים כנגד האחרים (נד), ואלויאב היה
 הבכור גדול מכולם (נח) וקהו ולא זה גדול
 יום) יגמרו מהלכן בי"ב מזלות המשרתים אותה והוא שנה. (ס"א והוא שס"ה יום
 ורביע יום) וחוזרים ומתחילים פעם שניה לכבד בגלגל כמהלכן הראשון לה'. (טו) והיו
 למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם : (טז) המאורות הגדולים. שוים נבראו
 ונתמטטה הלבנה על סקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שיסתמשו בכתר אחד לט):

בעשותכם רצון הקב"ה אין אחס לריכין לדאוג
 מן הפורענות : ולמועדים. על שם העמיד
 סעתידיס ישראל להלטוות על המועדות והם
 נמנים למולד הלבנה : ולימים. שמוש החמה
 חלי יום ושמוש הלבנה חליו הרי יום שלם :
 ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע
 יום) יגמרו מהלכן בי"ב מזלות המשרתים אותה והוא שנה. (ס"א והוא שס"ה יום
 ורביע יום) וחוזרים ומתחילים פעם שניה לכבד בגלגל כמהלכן הראשון לה'. (טו) והיו
 למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם : (טז) המאורות הגדולים. שוים נבראו
 ונתמטטה הלבנה על סקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שיסתמשו בכתר אחד לט):

יהל אור

קרני אור

כפ"ט, ור' יהודה שאמר (חגיגה יב ב) שני רקיעים הם, ור"ל
 שאמר שבעה לא עליגי בתליאות אלא שזה חשב בכללות, והם
 נחלקים לשנים, שמים ושמי השמים, וזה חשב בפרטות, והם
 שבעה, ותמשה רקיעים העליונים, הם נבראו ביום ראשון,
 ועליהם אמר, ברא את השמים" ואלה נקראו שמי שמים,
 ורקיע התחתון, שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות נבראו ביום
 שני, ועליהם אמר יהי רקיע, ונקרא ג"כ שמים, כל הרקיעים
 יחד נקראו שמים, והוא שם הכולל, וכל אחד לבדו יש לו שם
 פרטי, וע"ז התחתון אמר יהי מאורות ברקיע השמים, ועוף
 יעופף ע"פ רקיע השמים, כדי שלא לעשות שהוא השמים
 שנקראו ביום ראשון, השמים העליונים נקראו שמי שמים,
 לפי שהם רחוקים מאוד בגבהם, כי מלת שמים נגזר ממלת
 שם, המורה על דבר המוביל ערחוק, והוא לשון גובה, (ועיין
 מורה ח"א פ' סס, ונח"ב פ' ס, ועיין בפירוש סדמ"כ פ'
 כפ"ג מה' יסוה"ת ה"א :

השמים וטעם קדם יש לו סוד" (נה) כי לא נוכל לפרש
 שקדם במקום הזה הוא מזרח, רק קדם במקום הזה
 הוא קדימת סבה ומעלה (נו) בעבור שראה לשון
 קדמות, ולא ידע לפרש, או ידע לפרש והעלם הסוד :
 (נז) אבל לא קבועים זו : (נח) שרק בשביל זה
 יקראו מאורות ברקיע, בעבור שיתראו לנו רק מהוכו,
 והוא לבדו הנודע והנראה לנו :
 (נע) וקרא שניהם גדולים כנגד שאר הכוכבים, כי
 שניהם מאירים לארץ יותר משאר הכוכבים,
 אבל משניהם השמש גדול, כמו שאמר, המאור הגדול"
 וכן הוא למראית העין : (ס) בש"א (יז, יג) כתיב
 וילכו שלשת בני ישי הגדולים, הלכו אחרי שאול
 למלחמה, ושם שלשת בניו אשר הלכו במלחמה,
 אליאב הבכור, ומשנהו אבינדב, והשלישי שמה" וקרא
 לכולם גדולים : (סא) ואלויאב לבדו היה הבכור,
 כשמים, ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, והוא המורה שהם נתונים לו, לא שיראו באמלטותו, כי הגם האמלטי עם היותו
 המוביל הקרוב לחוש, אינו טמא המוחש, כ"א הדבר הנראה אף כי בכל חלקי האויר שכן השמים והארץ נראים המאורות,
 ולמה יוחכו א"כ לרקיע שהוא חלק התחתון בלבד, ויארץ להביא ראיות ע"ז עי"ש : [קד] מתחלה כשכולל את שני המאורות
 יחד קורא אותם גדולים, ולפי שהם גדולים לגבי הכוכבים, אבל כפיפה דקרא, לאינו כוללם יחד כתב, ואת המאור
 סקטון" (בכור שור) מלת גדול בלש"ק כוללת כל הדברים, גדול בחכמה, גדול בטושר, גדול בגבורה וכן בכל דבר
 יש גדולה, ופס על הגדולה באור כי השמש והירח מאירים בארץ יותר מכל הכוכבים, אבל במדת גופם יש כוכבים
 גדולים מהן הרבה (נה"ו) : [קה] וכן השיב הח' ז"ל לרבינו דוד נרבוני פל סג' שאלות ששאלוהו וז"ל, דע כי על דרך
 פשוטו של מקרא אין מלת הגדולים, שזה גדול מזה, רק נקראו גדולים, בעבור שאורם גדול מאור כוכבים, ואור
 השמש גדול מהכל, והנה אור הלבנה גדול כנגד אור הכוכבים, וקטן כנגד השמש, וכמוהו וילכו שלשת בני ישי הגדולים
 (ש"א יז יג) והנה אליאב גדול מכולם. ואבינדב קטן כנגדו, וגדול כנגד אחיו הרקיעים ממנו" וכן כתב הח' ז"ל בס'
 סעבור וז"ל, ודע כי חז"ל אמרו אין מקרא יולא מידי פשוטו, והנה כן פי' הפסוק, הכתוב אמר הגדולים על המאורות

[קג] והרד"א יתמרמר ע"ז וכחכ שהוא הפעלים, לפי
 שהכתוב אומר בכיאר, יהי מאורות ברקיע
 כשמים, ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, והוא המורה שהם נתונים לו, לא שיראו באמלטותו, כי הגם האמלטי עם היותו
 המוביל הקרוב לחוש, אינו טמא המוחש, כ"א הדבר הנראה אף כי בכל חלקי האויר שכן השמים והארץ נראים המאורות,
 ולמה יוחכו א"כ לרקיע שהוא חלק התחתון בלבד, ויארץ להביא ראיות ע"ז עי"ש : [קד] מתחלה כשכולל את שני המאורות
 יחד קורא אותם גדולים, ולפי שהם גדולים לגבי הכוכבים, אבל כפיפה דקרא, לאינו כוללם יחד כתב, ואת המאור
 סקטון" (בכור שור) מלת גדול בלש"ק כוללת כל הדברים, גדול בחכמה, גדול בטושר, גדול בגבורה וכן בכל דבר
 יש גדולה, ופס על הגדולה באור כי השמש והירח מאירים בארץ יותר מכל הכוכבים, אבל במדת גופם יש כוכבים
 גדולים מהן הרבה (נה"ו) : [קה] וכן השיב הח' ז"ל לרבינו דוד נרבוני פל סג' שאלות ששאלוהו וז"ל, דע כי על דרך
 פשוטו של מקרא אין מלת הגדולים, שזה גדול מזה, רק נקראו גדולים, בעבור שאורם גדול מאור כוכבים, ואור
 השמש גדול מהכל, והנה אור הלבנה גדול כנגד אור הכוכבים, וקטן כנגד השמש, וכמוהו וילכו שלשת בני ישי הגדולים
 (ש"א יז יג) והנה אליאב גדול מכולם. ואבינדב קטן כנגדו, וגדול כנגד אחיו הרקיעים ממנו" וכן כתב הח' ז"ל בס'
 סעבור וז"ל, ודע כי חז"ל אמרו אין מקרא יולא מידי פשוטו, והנה כן פי' הפסוק, הכתוב אמר הגדולים על המאורות

שייבס

מזה (רסב) יש לו סוד (רסג) וקון, לממשלת היום, במשלת השמש ביום (רסד) ולא בלילה כי אין לה אור (רסה) גם ללבנה וכוכבים (רסו) לא יראה אורם ביום (רסז), ואם ישאל שואר, הלא

קרני אור

בניהם כנגד הכוכבים, רק האחד גדול מחבירו, וכמוהו שלשת בני ישי הגדולים, ואליהם לבדו סיה הנכור, רק נקראו שלשתם גדולים כנגד דוד, ור' אברהם הנביא הספרדי ב"ר חייה ב"ר הסבור שחבר כתב, כי הירח נקרא גדול וקטן כנגד אורו, כי נכרא ואורו יחבר, אה"כ ילך הלך וגדול: [קן] עיין יהל אור, ולפירוש הרשב"א בפ"י האגדות שהולך (בט"י חולין פ', א) כהא דבניהם שין, דהיינו שנכראה הלכנו בקומתה השלמה, שעת מילואה, כמו שהיא בניגוד החמה, ועיין ביאור הגר"ל בפ"י לג' הספרים, חובר"י יהיה ביאורו לשון חברים על שהיו שניהם שקולים יחד, ובהגהות המיוחסות להגר"א הגי' ברא"ה שני המאורות, ופיין במעשה אפוד באגרות ר' פריפוט דוראן, בשלש תשובות בהשיב לר"מ קרשקש כתב שם וז"ל, אהב עוד בקשה נפשו התשובה ביאור למאמר רז"ל (חולין ס, ב) הביאו עלי כפרה, לפי דעת הא"ע נ"ע, דע כי כיוצא באלה המאמרים לא"ע נ"ע, אי אפשר לבטוח כס באין ספק מהגרלה אליו, ואשר יאמר בו הוא על ג' עשות הליור לדרש, ואולי ליון בו אלל הא"ע מה שיאמר בו, ואולי לא, ודומה לזה אמרו בס' נח, והדרש ביום שוטטו שמה מיינו ויש לו סוד, וכן אמרו בפ' תולדות יתק, ואל ידחוני בקנה של דרש כי יש לו סוד, אלה המאמרים ממנו, ודומה להם הוא בלתי אפשר לבטוח כס מבטוח מוחלט על דעתו בהם, כי המאמר להם הוא על דרך הביאור, ונתינת הפנים למפרשים, וזה יאמר בכה, וזה יאמר בכה, ואולי ליון אללו לא כאחד מהם, כי אין אללו הקדמות מבוארות מדברי הח' א"ע ז"ל בספריו, וכל לעמוד בהם על אמיתת המכוון אללו, כמו שנהלא אללנו ברוב סודותיו ורמזותיו, ובהיות הענין כן, לא תקוה ממני, שיסיה מה שאמר אותו הוא המחוייב על כל פנים מכברת הח' ז"ל, וגרף לידע כבודך, כי מה שיראה שתהיה כונת הח' ז"ל בזה הוא מכלל הענינים שהסתרתם מחוייבת, והם הם הדברים הנקראו סודות ד', ולא הותר הדבור בהם כביאור אף לתכמים, פן ישובו מערה לכל סכל מה, ומה שלא לאמר לא הגיעו למעלת החכמה כמוני, ועיין אבודרהם בפ"י יולר לשחרית של שבת, ומה שמביא בשם הח' ז"ל, ועיין עקידה פ' בא שער לו, וברבינו בחיי פ' פנחס על הפסוק, ובעיר עוים אחד לחטאת, ובעובד"ק לר"מ נ' גבאי חלק פתרי תורה פ"ז, ובס' מעשה ה' פ"ח, ובס' אמונת חכמים פ' ששי, ובס' באר הגולה להג' מהר"ל מפראג ד"ה, בפ"ק דשבתות:

[קן] ור"ש נכיס בספרו, אדרת אליהו רואה לפרש שדעת הח' ז"ל על המקובלים, ולא על החוכמים, וכתב שהח' ז"ל היה מקובל, והיה יודע שלחוכמים אין להם ידיעה בנסתרות, וראיה שלו שצמטשה העגל שראה לדבר על חכמי התכונה קראם חכמי המחקר, וחכמי המולות, וכן במגלה בפ' יודעי העתים" אכל כל מי שיש לו מות בקדקדו, וראה את ספריו הדבים, יודע שהח' ז"ל, לא היה מכת המקובלים, ונימיו לא נתפשטה עוד, ולא ידע ממנה, ועיין בס' מטפת סופרים להג' מ' יעבן ז"ל פ' תשיעי שתפס לבטל ס' אמונת חכמים, וכתב עליו ז"ל, "מה שחשב בא"ח מ"ש אכן עזרא בהקדמתו לפי התורה ברס"ג פ' ב"י יהי אור (ז"ל יהי מאורות) כפי דעת המדות הנזכרות לחכמי הספירות, שכוונתו על יו"ד ספירות הידועות בתכמת האמת, לא עמד על דעת אכן עזרא בכלן, כי לא נתכוין לתלמי הקבלה העוסקים במדות אלהיות והפירות הקדושות, אך כוונתו ידוע בזה על חכמי הכוכבים והאיסטרוולוגיא, שהם נקראים אללו חכמי המדות והספירות, כמ"ש בפ' יהי מאורות". עכ"ל, וכמו כן טעה בעל ההגות על ס' ויכות הקבלה, בכתבו בספרו (ענה כסיל דף יד) שהראב"ע ז"ל היה מקובל, וספר לחות שלו על האותיות מעיד לזה, והיה יודע שדווקא חכמי הספירות, שהם המקובלים יודעים כודן של הגלגלים, לפיכך קראם בשמם, לאפוקי החוכמים שחסרה להם הידיעה, וכן כתב הח' ישר (אב"י ישר אגרת שביעית), כי מה שהראב"ע כינה לפעמים ספרותיו בשם סוד, כי ידוע כבר מה שהוכיחו רבים, שאין הכוונה בו אל אחד מסודות הקבלה, רק ירמוז בזה על הרכיב אל חכמת התכונה, ואל שפת המערכות, ואל סגולת המספרים ואל מלכי השמש במולות ציפור או ברבוע, וכדומה, ששל ענינים כאלה חשקה מאוד נפש הדאב"ע והתעסק הרבה באסטרוולוגיא כנראה מתוך ספריו הרבים, ובפרט מס' הגורלות, ומס' המספר אשר ביד, ואין להאמינו על ככה בסיות הזמן שבו היה חי הסכה בזה, ועיין בהקדמת התורה להח' ז"ל בדרך הח' הערה 17 מה שפעירותי שמה, והריב"ל (בית יהודה פ' יח בהערה) יאמר הטעם מה שמכנה הראב"ע את החכמים בחכמת הכוכבים בשם, חכמי הספירות מפני שכלבון רומית נקרא ככה בשם, הספרע"ר ר"ל כדור או גלגל, או פ"י מלשון מספר כמו שנקראת חכמה זו בשם, תכונה" בעבור מספר הגלגלים ר"ל סך ידוע פ. לגלים (לפי הביטה הקדמונית) מה שאי אפשר שיהיה" פחות: [קח] וכן כתב הח' ז"ל בס' העבור, ואם יטען שישן והלא חכמי הדורות אמרו, כי כוכב לדק גדול מהארץ חשעים פעמים, והלכנה היא חלק חל"ע מלהים מהארץ, הגם התשובה הנכונה, כי הכתוב לא דבר על מדת המאורות כגופם, רק משאלת אורם לכד, ע"כ קראם, המאורות בגדולים

אמרו חכמי הספירות (רסח) וקון שכוכב צדק וכל הכוכבים הוין שכוכב ונונה גדולים מהלבנה (רסט) ואיך כתוב הגדולים, התשובה אין פ"י הגדולים על מדתם בנופם רק אל אורם (רע) [קח] ואור

יהל אור

רק נקראו שלשתם גדולים כנגד דוד: (רסב) בן הוא הלשון כפדר"א פ' וי"ו "ברביעי חיבר שני המאורות הגדולים, ולא זה גדול מזה, ולא זה גדול מזה", ועיין קרני אור: (רסג) ובתשובה שהשיב הח' ז"ל לרבינו דוד נרבוני גילה קלת הסוד, וז"ל שם, והגני מפרש קלת סיד הדרש שלאמר בזה הענין שטעם הדרש וסודו יציגוהו המשכילים, והריקים והפוחזים יקהוהו על פשוטו", עיי"ש שביאר כל הענין בסודות חכמת המולות וכן כתב בס' (יסוד מורה שער א) "ודבר הלכנה שהלשינה על החמה מחכמת המולות": (רסד) בן הוא הגי' הנכונה, ובשלה דפוכים שראיתי הגי' יש לו סוד ממשלת היום ולא בלילה", ואין לו המשך כלל, והעיקר כנוסה הכ"י מרש"ד שהיה חסר בזה ליון אחר המלות "יש לו סוד" והוא סוף הענין, ואה"כ מתהיל ליון אחר "לממשלת היום, ממשלת השמש ביום", והח' ז"ל יפרש את הפסוק, את המאור הגדול לממשלת היום, ממשלת השמש ביום, ממשלת היא האורה והפעולה, ובשיטה ראשונה יטעם לממשלת היום כי התבואה והדשאים תלוים בשמש, וככה הבדיל והנהיגה, גם החיים, גם הנולדים, וכלילה הלכנה מושלת ואלה הדברים ידועים להכמי הנכונים:

(רסה) מלות, כי אין לה אור" ז"ל אחרי מלות יש לו סוד" (רי"ר): (רסו) ובמקח"מ גם הלכנה והכוכבים": (רסז) הלבנה והכוכבים לא יאירו ביום, כי אור השמש שהוא גדול ימנע אורם: (רסח) הם התוכנים: (רסט) ובשיטה ראשונה, וחכמי המדות מורים (גי' המוטוט, מודים") כי השמש היא הצריאה הגדולה רק (המוטוט לא גרם, רק") הלכנה קטנה מכל הכוכבים, שהם לבא השמים והמשרתים, חוץ מכוכב חמה, ונונה, א"כ איך יקרא הכתוב הירח מאור הגדול, והתשובה כי הכתוב לא דבר רק כנגד האור ההוא בארץ, ע"כ לא הזכיר שם ירח, רק מאור, והיה אורה גדול בעבור היותה קרובה אל הארץ": (רע) לא אמר גדולים בנופם, רק גדולים באורם, כי אין זה בכמות גשמותם, כ"א בענין האור

ז"ל היה מקובל, והיה יודע שלחוכמים אין להם ידיעה בנסתרות, וראיה שלו שצמטשה העגל שראה לדבר על חכמי התכונה קראם חכמי המחקר, וחכמי המולות, וכן במגלה בפ' יודעי העתים" אכל כל מי שיש לו מות בקדקדו, וראה את ספריו הדבים, יודע שהח' ז"ל, לא היה מכת המקובלים, ונימיו לא נתפשטה עוד, ולא ידע ממנה, ועיין בס' מטפת סופרים להג' מ' יעבן ז"ל פ' תשיעי שתפס לבטל ס' אמונת חכמים, וכתב עליו ז"ל, "מה שחשב בא"ח מ"ש אכן עזרא בהקדמתו לפי התורה ברס"ג פ' ב"י יהי אור (ז"ל יהי מאורות) כפי דעת המדות הנזכרות לחכמי הספירות, שכוונתו על יו"ד ספירות הידועות בתכמת האמת, לא עמד על דעת אכן עזרא בכלן, כי לא נתכוין לתלמי הקבלה העוסקים במדות אלהיות והפירות הקדושות, אך כוונתו ידוע בזה על חכמי הכוכבים והאיסטרוולוגיא, שהם נקראים אללו חכמי המדות והספירות, כמ"ש בפ' יהי מאורות". עכ"ל, וכמו כן טעה בעל ההגות על ס' ויכות הקבלה, בכתבו בספרו (ענה כסיל דף יד) שהראב"ע ז"ל היה מקובל, וספר לחות שלו על האותיות מעיד לזה, והיה יודע שדווקא חכמי הספירות, שהם המקובלים יודעים כודן של הגלגלים, לפיכך קראם בשמם, לאפוקי החוכמים שחסרה להם הידיעה, וכן כתב הח' ישר (אב"י ישר אגרת שביעית), כי מה שהראב"ע כינה לפעמים ספרותיו בשם סוד, כי ידוע כבר מה שהוכיחו רבים, שאין הכוונה בו אל אחד מסודות הקבלה, רק ירמוז בזה על הרכיב אל חכמת התכונה, ואל שפת המערכות, ואל סגולת המספרים ואל מלכי השמש במולות ציפור או ברבוע, וכדומה, ששל ענינים כאלה חשקה מאוד נפש הדאב"ע והתעסק הרבה באסטרוולוגיא כנראה מתוך ספריו הרבים, ובפרט מס' הגורלות, ומס' המספר אשר ביד, ואין להאמינו על ככה בסיות הזמן שבו היה חי הסכה בזה, ועיין בהקדמת התורה להח' ז"ל בדרך הח' הערה 17 מה שפעירותי שמה, והריב"ל (בית יהודה פ' יח בהערה) יאמר הטעם מה שמכנה הראב"ע את החכמים בחכמת הכוכבים בשם, חכמי הספירות מפני שכלבון רומית נקרא ככה בשם, הספרע"ר ר"ל כדור או גלגל, או פ"י מלשון מספר כמו שנקראת חכמה זו בשם, תכונה" בעבור מספר הגלגלים ר"ל סך ידוע פ. לגלים (לפי הביטה הקדמונית) מה שאי אפשר שיהיה" פחות: [קח] וכן כתב הח' ז"ל בס' העבור, ואם יטען שישן והלא חכמי הדורות אמרו, כי כוכב לדק גדול מהארץ חשעים פעמים, והלכנה היא חלק חל"ע מלהים מהארץ, הגם התשובה הנכונה, כי הכתוב לא דבר על מדת המאורות כגופם, רק משאלת אורם לכד, ע"כ קראם, המאורות בגדולים

אונקלוס

בראשית א בראשית 31

**וְאֵת הַכּוֹכָבִים יִיתֵן אֲתָם אֱלֹהִים
 בְּרַקִּיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאֵיר עַל־הָאָרֶץ׃
 י' וְלַמָּשָׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל
 בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא אֱלֹהִים**

**כּוֹכְבֵיָא׃ י' וַיְהִי יְתְהוֹן
 בְּרַקִּיעַ דְּשָׁמַיָא
 לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא׃
 י' וְלַמְשַׁלְט בַּיּוֹמָא
 וּבַלַּיְלָא וּלְאַפְרִישָׁא בֵּין
 גְהוּרָא וּבֵין חֹשְׁכָא וַחֲזָא**

רש"י

אבן עזרא

הלבנה כפלו בפלים בעבור היותה קרובה
 מהארץ (רע"א). וכן כתוב מאור (רע"ב) וקטן׃
 יז ויתן (רע"ג), אל תתמה על סלת ויתן (רע"ד)
 (רע"ה) וקטן׃ יח ולמשול, וקטן יום התנויה
 מעת ראות הכוכבים וצדקו האומרים עפ"י שלשה

ואת הכוכבים. על ידי שמיטת את
 הלבנה הרבה לזאה להפיק דעתה (ס):

כי כן כתוב את קשתי נהתי בענן (למש"ה ט יע) ויהי
 ששעת צאת השמש עד בואה, והלילה מעת

קרני אור

הגדולים, וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' יסו"ת, כל הכוכבים
 הנראים, יש מהן כוכבים קטנים שהארץ גדולה מאד מהן, ויש
 מהן כוכבים גדולים, שכל אחד מהן גדול מן הארץ כמה פעמים,
 והארץ גדולה מן הירח כמו ארבעים פעמים, והשמש גדולה מן
 הארץ כמו ק"ט פעמים, ומאז הירח אחד ממש אלפים ובמדינה
 מאלות מן השמש בקירוב, ואין בכל הכוכבים כוכב גדול מן השמש,
 ולא קטן מכוכב שבגלגל השמי, וכן כתב הרמב"ם ז"ל במאמר
 היחוד בפ"ג ט"ז: [קטן] שם "אור" (ליכ"ט) ע"פ שיורה כחן
 זקיס ונילוות, בהן סבות הרמות, והן הולכים ג"כ על קו ישר,
 ומצדו שם "נר" בט"ז נפעל הנאמר על אותו הדבר שיש לאור
 אחיזה בו, כמו שכן שמש, וחלב, כל שיוצק בו האור
 יקרא "נר" שהוא מה שנפעל מן האור, ואמר נאור אתה אדיר
 (תה"ו ע"ה) כלומר מבוטא באור וע"מ קדוש ונר, וכמ"ס מפעל
 ש"מן למאור" (במות כה, ו). המאורות הגדולים והוא מה שנוטה
 לתת אור על מה שחן ממנו, ולפיכך אין זרות כמה שקרא ללבנה
 "מאור" כי אעפ"י שאין לה אור מלד עצמה, כ"א אמנם מה שמקבלה
 מן השמש, מ"מ מה שהיא שלית להולכה ולתת אור השמש על
 הארץ, כבר יצדק בה שם "מאור" כשהיא עושה פעולת האור
 שמאירה על הארץ (רש"י) והנה הכלים או האמצעים המקבלים
 את האור, כדי שיוכל להאיר נקראים "מאור", וכן כאלו גור
 השם שיתהוו כלים מוכנים בטבעם לקבל את האור הנכבד
 ביום א', באופן שיוכל האור להתדבק בהם ולא יתפרד עוד
 מהם, והם השמש והירח שיהם נקראו מאורות, לפי ששניהם קבלו את האור,
 בתחלת הנריאה והתחילו בו האור להתקיים לעולם, כי אין שמש כלל אור,
 אלא שמש כלל אור, אבל הירח הוא גוף עכור בעצמו, ואינו מקבל
 אור השמש כ"א, כהיותה מנגד לו, לכן נקראת המאור הקטן לערך השמש
 שהוא המאור הגדול, (ובס' תה"ו ע"ה) כתוב "לך
 יום אף לך לילה אתה הכיטות מאור ובמש" קרא לירח לבדו "מאור"
 לפי שהיה לקבל אור השמש, ועל ידו יצא כחוק: [קטן] דעת
 הרמב"ן ז"ל שלא נהיו אלו המאורות מנוף הרקיע, אבל גופם נקבעים בו,
 והנה"ו כתב שאין רקיע שמים, ע"כ לא אמר ויתן
 אותם בשמים, כי אין קבועים בשמים, ולא הולכין על ידיהן,
 אבל כוכבים ברקיע, וזה היה דעת חז"ל, בגלגל קבוע ומזלות
 חוזרין" (פסחים לד, ג) והמורה (ת"כ פ"ח) כתב שהוא דעת בעל,
 ובמנהגו נאמר דעת חז"ל ושהדק אתם, ויפה אמר הגאון
 החכם יס"ד מקאנדיה (אליה) שלא יפה עשו שהוודו לדברי חכמי או"ה
 שאמרו מזל קבוע, כי החוקרים האחרונים מתחמין או"ה
 מאלו כי יאון הדעת הראשון, ועיין גליון הש"ס (פסחים לד, ג)
 כד"ה "וגראין דנריהם" שכתב לעיין בשיטה מקובלת (כתובות יג),
 שהביא משמו של ר"ת, דאע"ג דנאחו חכמי או"ה לחכמי ישראל,
 היינו נלחן בטענות, אבל האמת היא בחכמי ישראל, ועיין
 עקידה פ' בא שער ל"ז, וכן כתב בעל פ' נחמד ונעים שער א'
 פ"י כ"ה שהתכן הגדול טי"ח ברא"ה. אמר לו שלא יפה עשו
 החכמים שהודו לחכמי האומות על דבר שקר, והדין עם חכמי ישראל,
 והרמ"א כתב (תורת הטולה ח"א פ"ג) וז"ל, שאין דעתם
 לומר שתורו בהן חכמי ישראל, רק שבסבת הגלות נשכח מהן
 אותו הדרך, ולא ידעו לכונן כל דרכי התוכנה, עפ"י התוכנה
 שהיא, והולכנו עפ"י ללמוד תכונה הנשים, וזהו ענין הכוונה:
 [קטן] ענין הממשלה, דבר אחר מבלי האורה בהוכיח, כי
 יכול מה שאמר תחלה, והיו לאותות ולמועדים כי יש להם
 ממשלה בארץ בשיטת אשר יולידו בה, וממשלה כהויה ובהפסד,
 וכל הפלים, כי השמש בממשלתו ביום, ילמית ויוליד ויגדל
 בכל החמים והיבשים, והירח בממשלתו יפרה במעטות ובימים,
 וכל הלחים והקרים, וע"כ אמר סתם ולמשול ביום ובלילה,
 כי ממשלת הפלים להם (רמב"ן) וכבר נזכר זה בחכמת משפטי
 הכוכבים, אופן מה מהממשלה לשמש ביום, ולירח בלילה,
 כמשפטי מולדות בני האדם, אלא ששם כל זה הוא מבואר
 שיש לבאר הכוכבים ממשלה מה, ובולטת מה ביום ובלילה
 (רלב"ג) כל החמים והאילנים אשר על הארץ נבראים
 מחוץ ומתנועת הכוכבים, וכל

יהל אור

שהשמש והירח הם היותר מאירים משאר הכוכבים
 כולם: (רע"א) והלבנה גדולה באורה משאר הכוכבים
 הוץ מהשמש מפני שהיא קרובה לארץ: (רע"ב) ולא ירח,
 לבאר כי לא נקראו גדולים רק על אורם ההוא על
 הארץ, ומאור לשון זכר, אף שהמקובץ נומנו מאורות,
 והכתוב יכנה גם השמש מאור, "המאור הגדול":
 (רע"ג) ובשיטת ראב"ה, ויהן אותם וגו' ביום הראשון
 היה זכה, וביום הרביעי במעשה": (רע"ד) בעבור
 שכתב "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" ואח"כ
 "ויתן אותן אלהים ברקיע השמים" שנראה כאלו עשאו
 במקום אחר הוץ מן השמים, ואח"כ נתנם בשמים, גם
 שלא יוקשה לפי פירושו שפ"י למעלה (פ' יד) שדמות
 מראיתם לבד ברקיע לא הם עצמם, למה אמר ויתן
 אותם ברקיע: (רע"ה) וידוע שהענין אינו דבר עומד
 שיותן בו הקשת וגם הקשת אינה נתינה ממש כ"א נראית
 בו בלבד וכן "ראה נתתיך אלהים לפרעה" (שמות ז, א)
 "ונתון אותו על כל ארץ מצרים" (למטה מה מג) שכולם
 לשון מנות שררות, כי היו במקומם, וכן פ"י הכתוב,
 שאחר שעשה המאורות נתן אותם נפועלים ברקיע השמים:

מהם, והם השמש והירח שיהם נקראו מאורות, לפי ששניהם קבלו את האור,
 בתחלת הנריאה והתחילו בו האור להתקיים לעולם, כי אין שמש כלל אור,
 אלא שמש כלל אור, אבל הירח הוא גוף עכור בעצמו, ואינו מקבל
 אור השמש כ"א, כהיותה מנגד לו, לכן נקראת המאור הקטן לערך השמש
 שהוא המאור הגדול, (ובס' תה"ו ע"ה) כתוב "לך
 יום אף לך לילה אתה הכיטות מאור ובמש" קרא לירח לבדו "מאור"
 לפי שהיה לקבל אור השמש, ועל ידו יצא כחוק: [קטן] דעת
 הרמב"ן ז"ל שלא נהיו אלו המאורות מנוף הרקיע, אבל גופם נקבעים בו,
 והנה"ו כתב שאין רקיע שמים, ע"כ לא אמר ויתן
 אותם בשמים, כי אין קבועים בשמים, ולא הולכין על ידיהן,
 אבל כוכבים ברקיע, וזה היה דעת חז"ל, בגלגל קבוע ומזלות
 חוזרין" (פסחים לד, ג) והמורה (ת"כ פ"ח) כתב שהוא דעת בעל,
 ובמנהגו נאמר דעת חז"ל ושהדק אתם, ויפה אמר הגאון
 החכם יס"ד מקאנדיה (אליה) שלא יפה עשו שהוודו לדברי חכמי או"ה
 שאמרו מזל קבוע, כי החוקרים האחרונים מתחמין או"ה
 מאלו כי יאון הדעת הראשון, ועיין גליון הש"ס (פסחים לד, ג)
 כד"ה "וגראין דנריהם" שכתב לעיין בשיטה מקובלת (כתובות יג),
 שהביא משמו של ר"ת, דאע"ג דנאחו חכמי או"ה לחכמי ישראל,
 היינו נלחן בטענות, אבל האמת היא בחכמי ישראל, ועיין
 עקידה פ' בא שער ל"ז, וכן כתב בעל פ' נחמד ונעים שער א'
 פ"י כ"ה שהתכן הגדול טי"ח ברא"ה. אמר לו שלא יפה עשו
 החכמים שהודו לחכמי האומות על דבר שקר, והדין עם חכמי ישראל,
 והרמ"א כתב (תורת הטולה ח"א פ"ג) וז"ל, שאין דעתם
 לומר שתורו בהן חכמי ישראל, רק שבסבת הגלות נשכח מהן
 אותו הדרך, ולא ידעו לכונן כל דרכי התוכנה, עפ"י התוכנה
 שהיא, והולכנו עפ"י ללמוד תכונה הנשים, וזהו ענין הכוונה:
 [קטן] ענין הממשלה, דבר אחר מבלי האורה בהוכיח, כי
 יכול מה שאמר תחלה, והיו לאותות ולמועדים כי יש להם
 ממשלה בארץ בשיטת אשר יולידו בה, וממשלה כהויה ובהפסד,
 וכל הפלים, כי השמש בממשלתו ביום, ילמית ויוליד ויגדל
 בכל החמים והיבשים, והירח בממשלתו יפרה במעטות ובימים,
 וכל הלחים והקרים, וע"כ אמר סתם ולמשול ביום ובלילה,
 כי ממשלת הפלים להם (רמב"ן) וכבר נזכר זה בחכמת משפטי
 הכוכבים, אופן מה מהממשלה לשמש ביום, ולירח בלילה,
 כמשפטי מולדות בני האדם, אלא ששם כל זה הוא מבואר
 שיש לבאר הכוכבים ממשלה מה, ובולטת מה ביום ובלילה
 (רלב"ג) כל החמים והאילנים אשר על הארץ נבראים
 מחוץ ומתנועת הכוכבים, וכל

(ס) כ"ד פ"ז ד, ילקוט רמז ט מדרש הגדה ברא'

בראשית א בראשית

אונקלוס

כִּי־טוֹב: יִשְׁנֶיהִי־עֶרְבַב־וַיְהִי־בֶקֶר יוֹם רְבִיעִי: פ= וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רִקִיעַ הַשָּׁמַיִם:

וַיֹּאמֶר יְיָ: יִשְׁנֶיהִי טוֹב: יִשְׁנֶיהִי עֶרְבַב יוֹם רְבִיעִי: פ= וַיֹּאמֶר יְיָ: יִשְׂרָצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹפֵף יִפְרַח עַל אֲרֶעָא עַל אֲפִי

אבן עזרא

עדים (רעו), ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים, וכן הבקר אור קודם זריחת השמש (רעו), ובצאת אור השמש ביום, ואור הלבנה בלילה, יבדילו בין האור ובין החשך (רעז): כ ויאמר (רעז) ישרצו פועל יוצא (רפ) וכמוהו „ושרץ היאור

קרני אור

וכל בני העולם והדיוטות וכל מקרים בעולם הם מפאת הכוכבים (כראשׁוׁע בםׁ למשאלה בקדרות) כן האמת כי השׁוׁי נתן להם הכח בעת יצירתם להוטיל ולהזיק, אבל הוא יתׁ, עם היות שמסר להם הכח לפעול בשפלים, הנה כמו יתׁ על הכל, לא הושלל ממנו, ובידו להשפיל הנבוה ולהנכיח השפל, לקיים הנגזר, ולהוסיף על הנגזר ולגרוע ממנו (ככׁת פׁ וילך) אמר שיהיה השמש המאור הגדול לממשלת היום, רׁל שתייה ממסלחו ביום, ופעולתו יתיר נראית כתולדות ולמיחת הדברים החמים והיבשים, ופירח המאור הקטן להיות ממשלתה בלילה, וזה במציאות ובגדרים, ותוספות הלחיות וכוׁל הפירות הלחים, וזה ענין הממשלה שוכר הכתוב כאן (רדׁיׁא) אין ממשלה שאינה סמוכה לבׁיׁת, ימשל כך (ולמטה ג, טו) תמשול בו (למטה ד, ז) וכן כולם, וכראה שכן משמעו כאן, ולמשול על היום, ועל הלילה, שאליכ לא פורש על מה ימשלו (רזׁוׁה) לא שהגדול לא ימשול קטנה או גדולה בלילה, והקטן והכוכבים לא יעשו דבר ביום, אלא עיקר המעשה ביום יעשה המאור הגדול, ועיקר הממשלה בלילה, יעשה הקטן והכוכבים, ואולם כולם מושלים רב או מעט ביום ובלילה כידוע לחוקרים בטבעיות (רנבׁוׁז) הכוונה שהיום והלילה הם תחת ממשלת המאורות, ולא שהמאורות ימשלו בתחתונים זה ביום וזה בלילה כדעת הרמבׁן, ודבר זה לריך עיון הרבה, ואולי הדין עמו (שדׁל):

[קרב] ביאור מלת „שרץ“ ההולדה ברבוי עם התטפה התמידית הקרא שרילה, ונקראו השרצים כן בעבור שהם מהרבים מאוד ומתטפים בתטפה תמידית, וכן דעת התרגום שענין שרילה כטעם תטפה אמר בשרץ, וכרמש, „ריחשא דרחיב“, וכן כתב הרדׁיׁא „שרץ הוא שם להולדה רבה, מלשון „ושרץ היאור“ (שמות ז כח) וכי ישראל פרו ויברכו (שם א ז) ונקראו שרצי הים שרצים, שהם הקטנים המתנועעים ההולכים בקרקע הים מסני פחיתותם, ורבוים בהולדה אחת, שלכן אין להם שם אחר אלא שרץ, כלומר דבר נולד ברבוי גדול“, ועיין רמבׁן, וכתב בדׁל, כי השרצים אפילו אחד או שנים כשהם שרצים

ואפל ולא נגה לוׁי (עמוס ה, כ) והנגה הוא הלבנה, אספו נגהם (יואל ז י), ולא תמצא זו אלל השמש, וכן „קוינו לאור והנה ת“, לנגהות באפלות נהלך“ (ישעיׁ נט ע) למדנו שנקרא השך גם בעת הנגה, אבל לדעתי ולהבדיל בין האור הוא כמו שאמר בלואה להבדיל בין היום ובין הלילה, וכן דעת הרמבׁן זׁל: (רעט) אחר שתקן השם ארץ ושמים, תחלה הקטן שהוא הארץ, שהיתה יבישה ונתכסה בדשאים ובעשבים, ואהׁכ השמים לתת בהם המאורות, ברא השם הבעׁה למויניהם מן הקטן אל הגדול. תחלה אותן שינועו צמים ובאור, ואהׁכ אותן שילכו על הארץ, ובאהרונה האדם הנכבה מכלם, ועׁי כן נתקן התהו כי לשכת יצרה (רנׁוׁז):

(רפ) והוא כמו ישרינו, ובשיטה ראשונה „ישראל המים יולידו ויפרו, והטעם שהמים יבינו הגוף לדירת הגפסׁ:“ (רפא) הוא גׁכ פועל יוצא ושלל כתב, כי שרץ בכל מקום הוא פועל עומד, ועקר הנהגתו על תנועת ומרוגת בעׁה שאינם גבוהים הרבה מן הארץ, עם שאין להם רגלים ואין טעם ישראל המים

רשׁי

(כ) גפש חיה. שיהא צה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ. בעוף כגון זבובים. בשקלים כגון נמלים וחיפושין ותולעים וצבניות כגון צפרדעים (שמות ז כח) (רעז) וקבו וטעם ישרצו

יהל אור

(רעו) בגׁ (שבת לה, ז) „אמר רׁ יהודה אמר שמואל, אם נראה כוכב אחד וודאי יום, שנים היא בין השמשות שלשה וודאי לילה“, ועיין (למעלה פסוק יד, יהל אור הערה רלג): (רעז) לא השפה לדקדק, כי ידוע בהכמת הכוכבים, כי קשת השעה טׁו מעלות, והנה קשת שעה ושליש הם עשרים מעלות, וכסׁ כלי הנחושת שלו אמר, כי קשת זמן סור האור הנראה בעבים יׁח מעלות שהם שעה והומש שעה והם הנכון (אהׁי) והרדׁיׁא כתב, לפי שיום ולילה התורה לא יוגבלו כמו שהגבילום חכמי הכוכבים, כי הנה היום אללם הוא מעת הראות השמש על הארץ עד הסתרו, ויתר הזמן הוא אללם לילה, ואינו כן אלל התורה, כי היום אללם כל הזמן אשר היה אור בארץ, בסבת אור השמש, אף שלא יהיה על האופק, ולא יודע זה רׁל מהו לילה, אלא מלד הכוכבים, שכאשר יראו כבר סר אור השמש מעל הארץ, מלד מוחש, והוא תחלת הלילה, ולזה אמרו שיום התורה לכל דיניה הוא מעלות השחר עד לאת הכוכבים, ולזה כתב החׁ זׁל, שעה ושליש שעה קודם זריחת השמש יהיה הבקר אור, וכן אחרי בואו שעה ושליש שעה לא יהיה לילה, ומפני זה תולה הכתוב הבדל היום ברקיע המתנועע בסבוב מהראות השמש והירח והכוכבים:

(רעה) ויהיה פׁי הפסוק להבדיל בין האור ובין החושך שעל שניהם הוא אומר, שכל אחד ואחד מבדיל בין האור ובין החושך, ולפירוש זה יבדיל השמש בין חשך הלילה לאור היום, והלבנה בלאתה בלחי הלילה או אחרי כן תבדיל גם היא בין החשך ובין האור, וכתב רנבׁוׁז לא יתכן זה, כי גם עת נגה הלבנה ירא בלהיק חושך, וככל המקרא תמצא כנגד אור חושך, ונגד סור אור הלבנה אפלה, כמו „הלא חשך יום דׁ ולא אור, ולנגה הירח לא יאיר לך“ (ישעיׁ ס יט) וכוכבים קוינו לאור והנה ת, לנגהות באפלות נהלך“ (ישעיׁ נט ע) למדנו שנקרא השך גם בעת הנגה, אבל לדעתי ולהבדיל בין האור הוא כמו שאמר בלואה להבדיל בין היום ובין הלילה, וכן דעת הרמבׁן זׁל: (רעט) אחר שתקן השם ארץ ושמים, תחלה הקטן שהוא הארץ, שהיתה יבישה ונתכסה בדשאים ובעשבים, ואהׁכ השמים לתת בהם המאורות, ברא השם הבעׁה למויניהם מן הקטן אל הגדול. תחלה אותן שינועו צמים ובאור, ואהׁכ אותן שילכו על הארץ, ובאהרונה האדם הנכבה מכלם, ועׁי כן נתקן התהו כי לשכת יצרה (רנׁוׁז):

(רפ) והוא כמו ישרינו, ובשיטה ראשונה „ישראל המים יולידו ויפרו, והטעם שהמים יבינו הגוף לדירת הגפסׁ:“ (רפא) הוא גׁכ פועל יוצא ושלל כתב, כי שרץ בכל מקום הוא פועל עומד, ועקר הנהגתו על תנועת ומרוגת בעׁה שאינם גבוהים הרבה מן הארץ, עם שאין להם רגלים ואין טעם ישראל המים

כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הַתַּיִם
הַגְּדֹלִים וְאֶת כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה
הַרְמֵשֶׁת אֲשֶׁר עָרְצוּ הַיָּם
לְמִינֵיהֶם וְאֶת כָּל-עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ

דְּקִיעָא דְשָׁמַיָא : כא וַיִּבְרָא
יְת תַּיִינָא רַבְרַבִּינָא
יְת כָּל נֶפֶשׂא חַיָּתָא
הַרְחֵשָׁא דִּי אֲרַחֲשׁוּ מִיָּא
לְזַנְיָהוֹן וְיְת כָּל עוֹפָא
דְּפִרְחָ לְזַנְיָהוּ נַחְוָא :

רש"י

אבן עזרא

תולדות עם הגבחה (רפג) וקינו, והכתוב כי העוף
יעופף על פני הרקיע לעד על פירוש רקיע (רפג),
ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני (רפג), א"כ
פני השמים למטה הם (רפג) וקידו, ופ"א
יעופף (רפג) בנו"ן, "עד יבונן" (ישעי"ב ז') (רפג):
כא ויברא (רפג), הרומשת בשעם הורכת,
וי"א שהשי"ן תחת סמ"ך, (רפג) (קטו):

חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל
הדגים : (כא) התנינם. דגים גדולים
סבים. ובדברי אגדה מא) הוא לויתן
ובן זוגו שבראש זכר ונקבה והרג
את הנקבה ומלחה ללדיקים לע"ל שאם
יפרו וירצו לא יתקיים העולם בפניהם.

קרני אור

יהל אור

ומתנועעים על הארץ, הם נראים כמרוכים וזה לקלות תנועתם,
וקולר רגליהם, או העדרם, וזוהי הוואל שרש שרן על
הרבו, כמו, פרו ויבראו" (סס א, ז) : [קינו] ובג' (חולין כז
ב) שהעוף נברא מן הרקק, והוא דבר מורכב מארץ מועט,
ואויר עם מעט לחות, והיו העופות א"כ תלמידי בין מדרגת
החי התימי, ובין מדרגת החי הארצי, ובעבור שהרקק
יגבר בה האויר יותר מהמים, היו העופות הנבראים ממנו
פורחים באויר ואינם חיים תחת המים כדגים, וכתב הרד"א,
כי הרקק חשבו המפרשים שהוא בקרקע הים, ולדעתי אין
הדבר כן, כי הנה רקק הוא מלשון רקיק, והוא קוף על
פני המים, כאלו המים רוקקים אותו, כרוק היוצא מפי
האדם, ולכן יגבר בו הקלות, וממנו כפי הדעת הנה נברא
העוף, בכ"י אשר היה אלל הרש"י כתוב, "יבראו המים",
ומהקדמונים שאמרו כי העוף נברא מרקק המים (חולין כז
ב) והכתוב אמר שנבראו מן הרקק (פי"י) כי פה יאמר יבראו
המים, ולמטה ב יע יאמר שנבראו מן האדמה, ע"כ אמרו
ז"ל שהכתוב יאמר שנבראו מן הרקק וז"ל יתקן בן שלמה אמר
נבראו מהמים ומהאדמה, ויש להשיב עליו, א"כ למה לא
הזכיר היות והא"ב, עיין בפ"י ה"ז ז"ל (למטה ב יח) שיפרש
ג"כ שנבראו מהמים ומהאדמה : [קידו] ופירוש רקיע הוא
האויר אף לפי פי"י הגאון ז"ל כי לא יתכן לפרש בענין אחר,
וכן בפס"ז (ברא' א ב) על פני רקיע השמים הוא האויר של
עולם, כי רקיע השמים הוא כוילון לפני השמים העליונים :
[קטו] וההבדל בין שרן לרמב, שרן שם כולל לכל הכע"ת
המתנועעים ברטון, כי כתוב על האדם ועל
העוף ועל החיה והדגה, בין ההולכים על רגליהם, בין
שרוחשים, שכולם מתנועעים כדברי רש"י ז"ל, אבל רמב
שם לכל בעלי רגלים, הדורס ברגליו עד הארץ אבל לא יונת
עם כל מה שלמעלה מן הארץ נקרא רקיע השמים,
או שמים, ונקרא פנים האד שנגד הרואה, והנה החלק התחתון מן השמים הוא הנראה לנו, והוא יקרא פני
הרקיע השמים, ועל אותו חלק מן השמים העוף מעופף, והנה הוא מעופף על פני רקיע השמים, וכן משפט
הלשון על כל גוף המסתיר את גוף אחר מעין הרואה בדרך תנועתו, לומר שהוא עובר עליו, או על פניו,
וכמוהו, ותעבור המנחה על פניו" (למטה לב כב), והמוטע יפרש בתמיהה "כי לא יתכן להיות רקיע
אלינו ואחריו למעלה" וא"כ ביאורו "א"כ פני השמים למטה הם? ונהפוך הוא שאיננו כן : (רפג) שרשו "עוף"
ולמ"ד הפ' כפול : (רפג) ונקרא בנין מרובע, ושרשו "כון" ולמ"ד הפ' כפול : (רפג) בעבור גודל הצריות
האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות, לא הפסיק הכח המוליד המסודר במים להוליא התנינים הראשונים בלי
זרע עד שברא אז כח מספיק לזה, ובעבור זה ייחס בהם הצריחה לאלהים (רמב"ן) : (רפג) מן "תרסמנה
רגל" (ישעי"ב כו ז) והצירוף, וענינו התנועה והדריכה על הארץ הפך התעופפת :

שהמים יוציאו ויולידו אותם, אלא שהמים יהיו נראים
כמתנועעים בהם, וכן ושרן היאור לפרדעים (שמות ז כח)
שרן ארנס לפרדעים (תה' קה, ל) היאור והארץ נראים
כמתנועעי מפני תנועת לפרדעי" : (רפג) כי מלת ישראו
כנגד החיות שבמים, ויהיה פירושו יולידו המים, וכנגד
העופות יהיה פירושו יגביהו המים, כלו' המים מגביהים
את העוף למעלה ולא ישקע במים, רק ישוע וישהה, וכן
הוא (פדר"א פה) "בהמישי השריץ מן המים כל עוף
כנף", וא"כ לדעתו פי"י "ועוף יעופף על הארץ" נמשך.
כאלו אמר, ישראו המים שרן נפש חיה ועוף שיעופף,
והפול מלת שרן גם על עוף כנף, והכתוב שאמר, ויאר
ד' אלהים מן האדמה כל הית השדה ואת כל עוף השמים"
(למטה ב יט) כאלו אמר, ויאר ד' אלהים את כל הית
השדה מן האדמה, ואת כל עוף השמים, ורבים כמוהו,
ואחר שהיו המים לבד, והיבשה לבד, והיה לכל אחד
מכונו, גור האל עליהם להוליא תולדות, ואמר תהלה
למים, לפי שהם עליונים על הארץ, וכן היה סדר טבעם
מתחלה, ואמר למים ישראו, ולארץ תוליא, לפי שמיני
המים ואישיהם רבו מאוד ממיני הארץ ואישיה :

(רפג) שפירושו האויר, ועל פני רקיע השמים, פי'
לכל רקיע השמים, וכשיטה ראשונה
"והעוף יעופף על פני רקיע השמים כי פני הוא לל
המעלה", והעוף יגביה עוף לעוף אל מול הרקיע לנכחו,
לא זו, וזהו על פני : (רפג) ולדעתו שאלת "על" פי'
"עם" וביאורו סמוך, והוא שטה קטרונית השמים
נראים לאדם, ולכך נקרא פני השמים : (רפג) האויר
או שמים, ונקרא פנים האד שנגד הרואה, והנה החלק התחתון מן השמים הוא הנראה לנו, והוא יקרא פני
הרקיע השמים, ועל אותו חלק מן השמים העוף מעופף, והנה הוא מעופף על פני רקיע השמים, וכן משפט
הלשון על כל גוף המסתיר את גוף אחר מעין הרואה בדרך תנועתו, לומר שהוא עובר עליו, או על פניו,
וכמוהו, ותעבור המנחה על פניו" (למטה לב כב), והמוטע יפרש בתמיהה "כי לא יתכן להיות רקיע
אלינו ואחריו למעלה" וא"כ ביאורו "א"כ פני השמים למטה הם? ונהפוך הוא שאיננו כן : (רפג) שרשו "עוף"
ולמ"ד הפ' כפול : (רפג) ונקרא בנין מרובע, ושרשו "כון" ולמ"ד הפ' כפול : (רפג) בעבור גודל הצריות
האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות, לא הפסיק הכח המוליד המסודר במים להוליא התנינים הראשונים בלי
זרע עד שברא אז כח מספיק לזה, ובעבור זה ייחס בהם הצריחה לאלהים (רמב"ן) : (רפג) מן "תרסמנה
רגל" (ישעי"ב כו ז) והצירוף, וענינו התנועה והדריכה על הארץ הפך התעופפת :

(מא) כ"כ עד כ. ב"ד פ"ז ד. יב"ט מדרש אגדה ברא' א

בראשית א בראשית

אונקלוס

אָרִי מָבֹב : כב ויברך יתהוון
יִי לְמִימְרָא פּוּשָׁא וְסָגִי
וּמְלֹא יָת מִיָּא פְּיִמְמִיא
וְעוֹפָא יִסְגִי בְּאַרְעָא :
כג ויהוה רמש ויהוה צפר
יִום חֲמִישָׁאִי : כד ויאמר
יִי תַפֵּק אֲרָעָא נַפְשָׁא
חַיְתָא לְזַנְהָ בְּעִיר וְרַחֵשׁ

וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב : כב וַיְבָרֶךְ
אֶת־אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ
וּמְלֵאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף
יִרְבַּב בָּאָרֶץ : כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יִום חֲמִישִׁי : כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ

אבן עזרא

רש"י

התניננס כתיב (כב) : נפש חיה . נפש שיש בה
חיות : (כב) ויברך אותם . לפי שמחסרים
אותם ולדין מהם ואוכלין אותם הולרכו
לברכה ואף החיות הולרכו לברכה אלא
מפני הגחש שעתיד לקללה לכך לא ברכו
שלא יהא הוא בכלל (כג) : פרו . לשון פרי כלומר עשו פירות : ורבו . אם לא אמר אלא פרי
היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובה ורבו ש אחד מוליד הרבה : (כד) תוצא הארץ . הוא
שפירשתי (מד) שהכל נברא מיום ראשון ולא הולרכו אלא להוליאם : נפש חיה . שיש בה חיות

כב ויברך (כג) . וקטזו , טעם פרו ורבו (כג)
תפרו ותרבו (כג) וקיוו וכן ומות בהר (דברי
לב ט כי אין זה בכחו ובירו (כג) :
כד ויאמר נפש חיה , כ"ל (כד) וקיוו לאשר
הוליד האש והמים והארץ (כג) , גם

קרני אור

יהל איר

(רל) גור עליהם תוספות טובה שזכו ענין הברכה בכל
מקום : (רלז) בא הלוי במקום עתיד : (רלז) ובא
הלוי במקום תימו אית"ן , והוא כמו תפרו ותרבו , פרו
לשון פרי , כלומר עשו פירות , ורבו שהאחד מוליד
הרבה , והענין אנו נותן בכס כה שתפרו , והברכה
שירבו לרוב , וכן הם רבים מהיות היצשה , ודרך הלשון
שזה ככולם לומר בלשון לזוי ללחות הלשון המורה כי הוא
ב"ה אדון ומצוה כחפצו על העליונים והתחתונים וכאשר
יחפון כן יהיה : (רלג) יש בידו לבוא אל אשתו , אבל
אין בידו להוליד כמאמרם ז"ל (מויק כה א) היו ובני
ומזוני לאו בזכותה תליא מילתא אלא בזמלא ועיין (למטה
מב עו ובבאורי סס) ועיין בהמטמר מה שביאר בזה :
(רלד) כלל ואח"כ פרט , בהמה ורמש והיתו ארץ ,
ובשיטה ראשונה , נפש חיה שם כולל לכל מרגיש על
הארץ , במה שהיא עם היישוב : (רלה) היסודות שמהם
הורכב גוף בעלי חיים רובם נמלאים באדמה , גם הומר
הברואים האלה יש בהן טבע העפר , ובאותו כח עליון
שנבראת בה הארץ , נבראו גם המה , וזהו "כי עפר

על הדגה , ולא על כל הולך על גחון , שאין דורסים אלא
דורסים , והוא מענין רמיסה , והש"ך והש"ן קרובים ,
ורנה"ו פי' כי זה המין השני , והן חיות היס , כמו כלב היס ,
וכיוצא הידועים , והם הולכים גם על רגליהם , וכמו הקראקאדיל
שגולה מן הטלום ליבשה , ורבים כמותם , ולכן כתוב עליהן
הדוממת שטפל על רומם כרגליו על הארץ : [קטזו] הטעם שזכה
ברכה בדגים ולא בלמחים , ולא בבהמה ובחית הארץ , רבו
הפירותים בהם , רש"י ז"ל פי' על פי אגדה לפי שזדין מהם
ואוכלין הולרכו לברכה , והחיות לא כדרך בעבור הגחש ,
והרא"ם ז"ל טען על רש"י ז"ל , ועיין בס' מטעם ד' שהלדיק
את רש"י ז"ל עי"ש , הרמב"ן ז"ל פי' ענין הברכה בלידה ,
כענין שאלמר , ובכרתיה והיתה לגוים" (למטה יז טו) והרלב"ם
פי' , לפי שהכת שנתן להם בלידתם על ההולדה , הוא כח
חסד , ברכה שם ית' , כשיפרו וירבו ומלאו הדגים את
הארץ בימים , והעוף יפרה וירבה בארץ , וזאת הברכה היתה ,
שנתן להם בטבע כחות עוזרים , להשלים תולדותיהם החסידה ,
והרד"א פי' , הוכיח בדגים ובעופות ברכה זו , מפני שעל
ידי במשילום בליים הם מתרבים יותר מן הבהמות והחיות ,
ולכן הולרכו אל הברכה , כי הוא מהפלא מהבליה אחרי
הפרדה מהמולידים העשה בעל חי , כדמות המוליד ,
והחוקי פי' מה שלא בירך בהמה וחיה כן , פן תרבה
על האדם חית הבה , ולא יוכל לעמוד כנגדם , אבל עופות ודגים , אבל עופות ודגים , אלו פורחים באויר , ואלו פורחים במים , ורנה"ו
פי' , שאין הברכה תת כח להולדה כי זאת היא תולדות הנפ"ה כולם , וכן אין הברכה על הרבוי שילידו , כי גם הלמחים
תולדותן כן היא , אבל הברכה תוספות טובה שיטמרו כל ימי עולם כדמותן , ולא יחסרו בתולדות הזמן ע"י פגעים
ומכשולות כמו שיקרו לשאר יצורי מטה , וזאת הברכה טובה מיוחדת לבע"ח שבמים :

[קיו] שרש "פרה" נופל על דבר המוליד ככה דבר אחר , ומה שהוליד נקרא פרי , לכן פרו היא ברכה שילידו , ולא
יהיו עקרים , אבל ורבו , היא ענין אחר , ופירושו שילידו ולדים הרבה , לא ולד אחד כלכד , ושלא
ימותו הולדים בנשוריהם , אלא ירבו כ"כ , עד שיתלאו את המים בימים [קיה] גוף כל בשר , גם בנותו נקרא נפש'
ובלשון כבוד קודא כן לכל בעל ענין , כמו "מה תאמר נפסך" (ב"א כ , ד) מה תאמר אתה , וגשמי יודעת" (תה' קלט
יד) ואני יודע , ולא כתבשט תרגמו מעתיקים לומדים , כל נפש נבמה , והמתכדים כוזה כן , מפני קצור הושמה כה"י
הנפש , ובכתוב לא נוצא לא תואר רוחני לומר נפש נבונה , חכמה , טהורה , וכיוצא , כאשר יאמר לב יכון , חכם ,
טהור

(מב) עיין בפדר"א פי"ט ובביאור הגר"ל א"ת לא : (מג) מדרש אגדה ברא' א' : (מד) לעיל פי' יד .

אונקלוס

בראשית א בראשית

יה 35

בְּהֵמָה וּרְמֵשׁ וְחַיֵּי-תוֹ-אָרֶץ לְמִינָהּ
 וַיְהִי-כֵן: כִּהְיֵעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-חַיֵּי
 הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת-הַבְּהֵמָה
 לְמִינָהּ וְאֶת-כָּל-רְמֵשׁ הָאָדָמָה
 לְמִינָהּ: וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב:
 כִּי וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם

חַיֵּי אֶרֶץ לְמִנָּה וְחַיֵּי וְחַיֵּי
 כֵּן: כִּי נַעֲבֹד יְיָ יְתֵי חַיֵּי
 אֶרֶץ לְמִנָּה וְיֵי בְּעִירָא
 לְמִנָּה וְיֵי כָּל רְמֵשׁ
 דְּאֶרֶץ לְמִנָּה וְחַיֵּי וְחַיֵּי
 אֲדִי טָב: כִּי וַיֹּאמֶר יְיָ
 נַעֲבִיד אִינְשָׁא בְּצַלְמֵנָא

אבן עזרא

דאדם (י"י) וקישן: בהמה. שהם עם בני אדם
 לצרכם לרכוב ולאכול (י"י) וקבו: ורמש. הם
 הקטנים ההולכים על הארץ (י"י): וחיתו ארץ. שהם
 בשדה שאין שם ישוב (י"י) וקבאו, והוי"ו האחרון
 נוסף במלת וחיתו, כמו למעינו מים (תהי קיד ח) בנו
 בעזר (במד' כד ג) וקבאו: כן נעשה אדם וקבאו,
 אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך
 בהם (י"י) וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו (י"י) שכן מליכו באחאב שאמר לו מיכה (י"י)
 "ראיתי את ה' יושב על כסא וכל לצא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו" וכי יש ימין ושמאל
 לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה. וכן (י"י) בגזרה עירין פתגמא ובמאמר

רש"י

ורמש. הם שרלים שהם נמוכים ורומשים על
 הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן
 ניכר. כל לשון רמש ושרץ כלשונו
 קונמוזי"ם (רענען): (כה) ויעש. תקנס
 בלביונס בתקונן ובקומתן (יה): (כו) נעשה
 אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך
 בהם (י"י) וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו (י"י) שכן מליכו באחאב שאמר לו מיכה (י"י)
 "ראיתי את ה' יושב על כסא וכל לצא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו" וכי יש ימין ושמאל
 לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה. וכן (י"י) בגזרה עירין פתגמא ובמאמר

קרני אור

טבור, או רות חן, דעת צינה, ודומיהן, כ"א הוארים גופיים,
 כפס רעבה, נמאה, שוקקה וכיוצא (רו"ה): [קישן] בדעת ר'
 אלעזר (כ"ר פ' ז ה, ת ה) לאמר, תולא הארץ נפש חיה
 למינה וזו רוחו של אלה"ה, ואח"כ חזר ופ"י בריאותו בפרט
 לכבוד נבמתו, ועיין בפ"י הח' ז"ל (קהלת ג כא) ועיין רמב"ן
 ז"ל מה שיפרש דעת ר"א: [קב] בהמה, נ"ל תחלת הגתת השם
 הזה על בע"ה בעלי ארבע רגלים ואוכלי עשב שאינם טורפים,
 כגון בור ובה, סוס וחמור, וזו הוראתו בפ' זה, ובכל מקום
 שהוא חלל חיה, וג"ל עיקר הוראתו הפוך האכזריות אשר
 נחיות כי כן בלשון סודי ברש"י, בהפ"י מורה רק ועוב, ובפוך
 הקושי, ולפעמים הושאל שם בהמה, לכלול כל בע"ה זולת
 האדם, כמו אדם ובהמה תוביע ד' (תהי לו ז) ולפעמים אינו
 כולל בע"ה, אלא בעלי ד' רגלים, יהיו בהמות או חיות
 (שד"ל): [קבא] ולפי שאלת חיה כולל לכל בעלי החיים,
 וכאמרו, תולא הארץ נפש חיה" מכל החיים, לא יאמר צבוס
 מקום וחיה, או חיות סתם, אבל יסמוך עליהן שם לוי,
 כמו ארץ, שדה, יער, רעה, חיתו ארץ, חית הבהמה
 "חיתו יער", "חיה רעה", וכו' יבדיל אותם מן הבהמה שהם
 בכית ובעבהרות ובמקומות המושמרות (דנ"ו):

יהל אור

אתה" וגו': (רלו) מלה תולא הכלול גם בריאת האדם,
 ועיין קרני אור:
 (רנו) והם המינים, האוכלים עשב בין יסווי בין מדברי,
 והם הבקר הלאן, והבוס, ההמור והגמל,
 ונקראת גם "בעירה" כמו "ושילח את בעירה" (שמות
 כב ד), והוא שם תואר לבהמה, לפי שנבערה מדעת:
 (רנה) ובשיטה ראשונה "ורמש הוא רמש על הארץ",
 וכן פ"י רש"י ז"ל, הם שרלים שהם נמוכים ורומשים על
 הארץ, ונראה כאלו נגררים, שאין הלוכס ניכר, והנה
 אף שפעל הרמישה יאמר גם על ההיה ועל הבהמה
 כדכתיב, "ובכל ההיה הרומשת על הארץ" (למטה פ כה)
 וכן "ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף וצבהנה
 ובהיה בכל השרץ השורץ על הארץ (למטה ז כא) אעפ"י כ
 בכל מקום שזכר רמש סתם, הכוונה ביחוד על השרלים
 הנגררים, ורמש נבדל מן שרץ כי אינו כולל העוף
 והדגים ועיין קרני אור הערה קטו): (רלט) אוכלי
 הבשר וקראו היות וכולם יערופו, ובשיטה ראשונה
 "והיתו ארץ אינו ביבוב וטעם היבוב ברשות האדם":
 (ש) שהווי"ו בהם נוסף, וכן פה כמו "והית":

[קבב] ולקצת בעלי הלבון הווי"ו במקום ה"א הידיעה, ואין
 זה נראה, כי אין כאן מקום לידיעה כלל,
 וסעד לזה חבירו, בהמה ורמש, שהם בלא ה"א, כי לא
 יפול ה"א הידיעה בבריאותן בלוייהן, שהם עדיין אין ואפס ולא תבינס המתכבה כלל (הטו"ק), ונראה שהיא מליטה ארמית בנו
 של צעור. כמו "הנה מטתו של שלמה" (ב"ה ג ז), ואעפ"י שאין מים לשון יחיד, ולא ארץ לשון זכר, נשארה תוס' הווי"ו הזאת
 במליאת השיר, גם במקום שלא היתה ראויה לבוא לפי עיקר גזרתה, ולא נמלא מלת חיתו רק בשיר, וכן בנו, ומעינו הם בשיר
 (שד"ל) וכן עלה על דעת ר"י לומר שהווי"ו לכנוי, ע"ד דקדוק לשון ארמי בריה דפלוגי, וטעמו חיתו של ארץ, ואף שחזר בו מטעם
 כי ארץ שם בלשון נקבה, ואף כטובו כווי"ו לסימן זכר, וכן מים שם בלשון רבים, ואף יכנה מעינו בסימן יחיד, אין בזה כדי
 הבעה לדעת הכוס"ק, כי הדגש מלאנו ארץ בלשון זכר, כמו ולא נשא אותם הארץ (למטה יג ז) נעתם ארץ (ישע' ט יח) גם מים
 ישמש פעל יחיד, מי מים לא זרק עליו" (כמד' יט יג): [קבג] או"ת, נעביד אינשא" וכתב המתורגמן בשרש "אנב" כל פ' בראשית עד
 ויהי

סקורי רש"י (מה) תולין ס, א, ר"ה יא א. מו) כנהדרין לת כ ועיין מהרש"א שם ד"ה אה"כ כ"ד פת ת. הו) תחומא
 פ' שמות ופ' משפטים מזרש אנדה ברא' א. מח) מ"א כ"כ י"ט. מט) דניאל ד יד.

בראשית א בראשית

אונקלוס

בְּצִלְמֵנוּ כְּדַמּוֹתֵינוּ וַיִּרְדּוּ בְּדַגְתַּיִם
 וּבַעֲוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־
 הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל־

כְּדַמּוֹתֵינוּ וַיִּשְׁלֹטוּן בְּנוֹרֵי
 יָפָא וּבַעֲוֹפָא דְשָׁמַיָא
 וּבְבַעֲרָא וּבְכָל אַרְעָא
 וּבְכָל רֶחֶשָׂא דְרֶחֶשׂ עַל

אבן עזרא

יש אומרים (א) כי מלת נעשה שם התואר מבנין נפעל (א), כמו, ואשר היה נעשה ליום אחד (נחמיה ה יח) (א), ואמרו כי בצלמנו כדמותינו דברי משה (א) ופי' "ויברא אלהים את האדם בצלמו", טהויו שם אל האדם (א) ויפרשו "בצלם אלהים" (למטה ט, ו) שהאלהים דבק עם עשה (א) כאלו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם (א), וזה הפירוש חסר לב (א), כי היה הראשון ראוי להיות בן, ויאמר אלהים יהי נעשה אדם (א), וכן עשהו בצלמו, גם וייו בצלמו (א) איך ישוב אל האדם, והנה יש לו צלם קודם שיהיה (א) וקברו, ומה טעם יש, "כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך" (למטה ט, ו) בעבור שנברא האדם בצלם, גם לכל נפש חיה צלם, ויאמר הגאון כי פירוש בצלמנו כדמותינו בממשלה (א) וקברו וטעמו בצלם ישראל בחכמה כי טובה היא (א) ובעבור כבוד האדם סמכו אל האלהים (א), וכן ומארצו יצאו (יהו)

רש"י

קדישין שאלתא" חף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה צמטסה בראשית: נעשה אדם. חט"פ שלא סייעוהו זילירתו ויש מקום למינים לרדות לא נמנע הכ' מללמד דרך חרץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן (א) ואם כתב חטסה אדם לא למדנו שהי' מדבר עם בית דינו אלא עם עלמו. ותשובתו כתובה בלדו ויברא. את האדם ולא כתיב ויבראו (א): בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותינו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בל' הזה ל' רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות וצבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והמיה מושלת בו (ב):

יהל אור

(א) בשיטת ראשונה אמר הח' ז"ל, כי זה המפרש היה ישועה הנזכר עם הלדוקים בהקדמתו לפי התורה בדרך הכ': (א) נפעל ציונו: (א) פי' הנו"ן לנפעל כדרך "ואשר היה נעשה וגו', וכן הוא בהפי' המיוחד להח' ז"ל שם "ואשר נעשה עבר מבנין נפעל ולפי' יהיה הפי' מהפסוק "נעשה אדם בללמנו" עשוי אדם בללמנו: (א) הם דברי משה לאנשי דורו שאדם הראשון היה עשוי בללמנו כדמותינו: (א) פי' בללם האדם: (א) הבל לפי פירוש הי"א והם הלדוקים: (א) ובאלו נכתב מלת בללם לבסוף: (א) ובב"ר ישיר הגי' "וזה פירוש חסרי לב": (א) פי' יהי, עשוי אדם (עם זהל זיין דער בעשאפענער מענץ):

קרני אור

ויהי כי החל האדם (למטה ו א) מתורגם "אדם" כר מן ג' דמתורגם "אנשא", נעשה אדם" (פה) ואדם אין (למטה ב ה), כי החל האדם" (למטה ו א) וכתב ע"ז השמלת נר, והטעם באלה השלשה פסוק, כי קאי על מין האנושי, כי נעשה אדם, לאו דוקא על אדם הראשון, אבל על המין בכלל, וכן השנים. אבל "ויברא אלהים את האדם, וכן ויהי האדם" קאי על אדם"ר עלמו שהוא יציר כפיו של הקב"ה:

[קברו] ובפס"ז יפרש "בללמו שהוא עתה בעולם", והנה יוב"ע יפריד ג"כ אלהים מן בללם, ויתרגם בללמא ד' ברא יתיה" לא בללמא דה', כפי אשר ראוי לתרגם המלות הנסמכות, וכן תרגם למטה ט, בללם אלהים עשה את האדם" "ארום בדיוקנא ד' ענדית אנשא" לא בדיוקנא דה' (אך עתה ראיתי בקל"ת הרגומים והוגה בדיוקנא דה') וכן פי' ר"מ חפץ בס', "מלאכת מחשבת" בללמו בללם שלו של האדם האמור לפניו, ושהאלהים בראו בללם, ולא יהיה בללם סמוך אל האלהים, וכן כתבו לתלמי "ויברא אלהים את האדם בללם ובדמות, שאם ככה לא תפרש, מדוע כתבו לתלמי מה שאינו פשוט הכתוב של מקרא. שהקב"ה ברא כל איש ואיש בללם ובדמות משתנה מכל חבירו, וזהו פלא גדול שאין פרוץ איש דומה לאחר כדאיתא בגמ' (סנהדרין לו א) לומר שכל איש ואיש עולם בפני עלמו כידוע ליודעי חן, וככה אמרו ז"ל (אבות ג יד) "חביב אדם שנברא בללם" ולא אמרו בללם אלהים עכ"ל, ועיין מחזור ויטרי ה"ל מקי"י נרדמים ד' 514 שורה 11 שכתב, ואית דלא גרסי הא, דכיון דאין לגור דמיון, ולא תמונה, מי שאומר כזה חיישין שמה מין הוא, ואף כי בללם, אית מתרגם ארי בללמא ד' עבד" ולא בללמא ד' עכ"ל וכן הוא הגי' אללנו, חביב אדם שנברא בללם" אך בעלי הטעמים הדביקו מלת בללם עם אלהים בטעם משרת, וכה תרגם הירושלמי, בללם אלהים ברא אותו (פ' כז) "בדמות מן קדם ד' ברא יתיה" וכן דעת הח' ז"ל כדעת בעלי הטעמים להדביק מלת בללם עם אלהים: [קברו] ובפס"ז מביא ג"כ דעת הגאון רבינו סעדיה ז"ל "וי"א כי ר' סעדיה פי' נעשה אדם לכל הדורות, וכי ויאמר אלהים כמו לווי לט שנעשה אדם בללמנו כדמותינו שאנחנו בעולם, בללמו שהוא עתה האדם", וכן כתב הח' ר"ש באבנר, כי מה שמביא הח' ז"ל הפי' מהגאון, כוון ג"כ לפי רבינו סעדיה גאון, כי מלבד תרגומו על התורה בלשון פרני, חבר ג"כ פי' על התורה, ועיין בס' מעשה השם שיפרש שהקב"ה אמר לכל מעשה בראשית

(א) שיפרשו שהו"ו שם של האדם: (א) הח' ז"ל יתמה אם יתכן זאת? (א) ובשיטת ראשונה "ויאמר הגאון כי אמר הכתוב בללמנו בעבור כבוד האדם, כי כל הללמים הוא עשם, ואמר כדמותינו בממשלה" (א) פי' חטפ"י שברא גם שארי הנבראים בללם הראוי להם, אך את האדם ברא בללם שראה אלהים בחכמה שהיה ראוי לו: (א) אמר "בללם אמרו בללם אלהים עכ"ל, ועיין מחזור ויטרי ה"ל מקי"י נרדמים ד' 514 שורה 11 שכתב, ואית דלא גרסי הא, דכיון דאין לגור דמיון, ולא תמונה, מי שאומר כזה חיישין שמה מין הוא, ואף כי בללם, אית מתרגם ארי בללמא ד' עבד" ולא בללמא ד' עכ"ל וכן הוא הגי' אללנו, חביב אדם שנברא בללם" אך בעלי הטעמים הדביקו מלת בללם עם אלהים בטעם משרת, וכה תרגם הירושלמי, בללם אלהים ברא אותו (פ' כז) "בדמות מן קדם ד' ברא יתיה" וכן דעת הח' ז"ל כדעת בעלי הטעמים להדביק מלת בללם עם אלהים: [קברו] ובפס"ז מביא ג"כ דעת הגאון רבינו סעדיה ז"ל "וי"א כי ר' סעדיה פי' נעשה אדם לכל הדורות, וכי ויאמר אלהים כמו לווי לט שנעשה אדם בללמנו כדמותינו שאנחנו בעולם, בללמו שהוא עתה האדם", וכן כתב הח' ר"ש באבנר, כי מה שמביא הח' ז"ל הפי' מהגאון, כוון ג"כ לפי רבינו סעדיה גאון, כי מלבד תרגומו על התורה בלשון פרני, חבר ג"כ פי' על התורה, ועיין בס' מעשה השם שיפרש שהקב"ה אמר לכל מעשה בראשית

מקורי רש"י: (ג) סנהד' לח ב כ"ר פ"ח ת. נא) ירושלמי ברכות פ"ט כ"א. (ב) ב"ר פ"ח יב ועיין בפ"י מהרז"ו שם.

נעשה אדם (ג) [קלא], אנהנו נתעסק בו, ולא אהמים
והארץ, וקלב, ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון
בני אדם (ג) וקלבן כי המדבר אדם (ג) גם בן
השומע, ולא יוכל לדבר איש דברים בגבוה עליו

קרני אור

(נעשה אדם) ר' בוטא כ"ס ר' בו אמר חזרו על כל התורה
כולה, ולא מלינו שתיען הקב"ה עם המלאכים לעולם כל שום
דבר מכל מה שהוא לריך לעשות, ועוד מלינו שאין למעלה ולמטה
שמינים לדעתו של הקב"ה, וכשהם רלים להשיג, מיד הוריס
לאחור מהשגתם, וכו' ועוד אמר ר' בוטא מלינו שהקב"ה ברא
אור הראשון, וכבר מזה האור שאר המשמים שלו, אם
האור הראשון שנברא בתחלה, לא נתייען עמו כצורה להוציא
מתו שאר לכחותיו, כ"ס וכ"ס אדם להכל דמה וכו', דה"ר
בוא כהדין מלכ"ד דהוא שליטא על כלא וכו' (עיון קרני אור
הערס קבו) ועיון (עקידה ברא' שער שלישי) שפי' דכריהס
ז"ל שאין כאן ע"ה על דרך האמת, כ"ה הודעה לבד, כמי
שמודיע לעבדיו ובני ביתו, שהוא כונה בית לדירתו, או
בוטע שדה לפירותיו, ואומר להם נעשה כך וכך, ומי יאמר לו
נוה תעשה עיי"ס, וכן כתב הצורה בפ"ו מהח"ב, כי אין הכוונה
באלו האמרים כולם, מה שחשבוהו הפתיים שיש לו ית'
דברים או מחשבה, או שאלת ע"ה, או התבוננות והפזר
בדעת אחרים, ואיך יעזר הכורא כמה שברא, אבל זה כולו
ביאור, שאסילו חלקי המליחות עד בריאות האברים מבע"ה,
כפי מה שהם עליו כל זה באמלעות המלאכים, כי הכחות
כולם מלאכים, וביאור דבריו שהם ית' יפעל כל הנמלאות
באמלעות המלאכים, כי הכחות כולם מלאכים, והם הכחות
הטבעיות, והחיותיות, והנפשיות: [קלא] ובס' (יסוד מורא
שער השביעי) כתב ה"ר ז"ל, הלא תראה כתוב בתורה, תולא
הארץ נפש חיה, יבראו המים, ולא בן האדם, רק נעשה
אדם בדמות מלאך, ואם המלאך חי לעולם, ככה מי שהוא
בדמותו, וכן כתב בס' העבור, דע כי לא יוכל אדם לעלות
למקום גבוה כ"ה על מדרגות, והאור ברא נעשות הדגים
והעופות מן המים, כי בן כתוב, יבראו המים שרץ נפש חיה
למינה, ונפשות הם גופות, אך כאשר הוכר הכתוב האדם,
אמר הכורא למלאכו, נעשה אדם בצלמנו, ויפת בחפיו
נשמת חיים, נשמה שאינה גוף. ונסמכה אל חיים בעבור
שאינה מחה, וכן כתב בפירושו (לקהלת ג, כא) ולמו חיים
בעבור שהיא עומדת, ולא תאכד כנפש הבהמה:

[קלב] והרשב"ן ז"ל פי', נעשה כלומר אני והארץ הוצאת
נעשה אדם, שתולא הארץ הגוף מיסודותיה,
כאשר עשתה בבהמה ובחיה, ויתן הוא ית' הרוח מפי עליון
כדכתיב, ויפת בחפיו נשמת חיים, ואמר בצלמנו כדמותינו,
כי ידמה ברוח לפלוינים, והדעה הזאת היא דעת הריק"ם ונמשכו
אחריו הרמב"ן והרלב"ג והרד"א, והגרד"ל בס' לפדר"א
(פדר"א יא, א) כתב שכל מיני נפש ורוח שנאדם אינו מן
הארץ, שלא כדעה שהזכיר הרמב"ן ז"ל, כי נפש התופה שבדם
אף של אדם נברא מן הארץ, וכן כתוב (פדר"א שם), ורקמו
והקטו ורוח ונשמה לא היתה בו ר"ל שלא הוציאה לו הארץ
בדרך שהוציאה לבט"ח, כי אעפ"י שהוא מן העפר לא נכתב בו
שנברא גופו מן הארץ כמ"ס בבב"ח, יבראו המים, תולא
הארץ, אבל באדם הנה בתחלה ברייתו לא הוזכר בו כלל

בס' אלה תולדות השמים (למטה ב, ד) שכתוב בו, ויולד ד'
אלהים את האדם עפר מן האדמה, שינה בו כלשון מ"ס
שם אח"כ בבב"ח, ויולד ד' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל
עוף משמים, ששם פי' שמו האדמה שהוא הארץ האמור
למעלה נולדו, ובאדם כתיב, עפר מן האדמה, אבלקח עפרו
וכביכול גבלו ד', וז"ש, עד שובך וגו', כי ממנה לוקחת'
(למטה ג' יט) וכתב, את האדמה אשר לוקח משם" (למטה ג' כג)
לא נזכרה בו רק לקיחה מן האדמה (דהייט העפר כנ"ל)
ולא יצירה ובריאה: [קלב] והג' יעב"ן ז"ל בס', מגדל עז' כתב,
אעפ"י שכבר איז"ל דברה תורה כלשון בני אדם לסבר
את האזון בדרך שהיא יכולה לשמוע, מ"מ ידוע למשכילים,
כי יש פתימות ותוך לכינוים הללו, ואין ד"ת כשיחה בעולם
חלילה, ולא לה"ק הסכמיים כאשר לשונות, אמנם הם סתרי
התורה הגנוזים למי שזוכה, אשרי העומד בסוד השם,
ועיון (מורה ח"א פ' כו, לג, ופ' מו) שביאר שם המחמר הזה
בארובה ועיון (אולר נחמד מחברת ראשונה מכתב ל"ה ומכתב
כ') ועיון למטה וי"ו וי"ז ע"פ וינתס ד' ובקד"י אור שם: [קלב]
ובן הוא בדרז"ל (מדרש משלי בס', לדיק אוכל לשובע
נפשו, (משלי יג, כה) ר' יוחנן אמר מראין לפין מה שיכולה לראות,
ומשמיעין לאזון מה שיכולה לשמוע": [קלה] ובס' (יסוד
מורא שער הראשון) כתב, והנה קדמונים ז"ל היו יודעים סוד
המרכבה ושעור קומה (פי' אין זה תמונת הדבר ותוארו ח"ו,
בי אין לו תמונה כי מדומם הוא מכל תבנית אלא גזוגתו ונבוכתו)
ותלילה תלילה בדמות ישרט לו, רק דכריהס לריכיס
פירוש

או בשפל סמנו, רק על דרך דמות האדם
(ג) [קלב], וכן אמר, פי הארץ (ג) יד
הירדן" (במד' יג כט), וראש עפרות תבל (משלי ח
כו), וחלילה הלילה להיות דמות לשם (ג) [קלה],

יהל אור

(שנו) נעשה בארץ נולד אחד שיהיה בו הלק עליוני
ממנו, ר"ל שיהיה בו שכל נפרדי, וכן
פי' הרשב"ם, ויאמר למלאכו נעשה אדם, כמו שמלינו
במיכיהו בן ימלא (מ"א כב) ובשעי' (ישעי' זח) "את
מי אשלח ומי ילך לנו" ואם כי לא נזכר במע"ב מיצירת
המלאכים, כתב ה"ר ז"ל בשיטה ראשונה, ועתה כלל
אתן לך כי משה אדונינו לא נתן התורה להכמי לב לבדם
כ"ה לכל, ולא לאנשי דורו לבדם כ"ה לכל דור ודור,
והוא לא דבר במע"ב כ"ה על העולם השפל שנברא בעבור
האדם, ע"כ לא הזכיר המלאכים הקדושים, וכן כתב
הרשב"ם, ואל תתמה אם לא נתפרש יצירת המלאכים,
כי לא כתב משה כאן לא מלאכים, ולא גיהנם, ולא
מעשה מרכבה, אלא דברים שאנו רואים בעולם הנזכרים
ביו"ד הדברים, כי לכך נאמר מעשה כל ששת ימים,
ובשיטה ראשונה, נעשה אדם הנכון בעיני, כי השם שם
כה בארץ להדשיא, וכמים לשרון, וכן בארץ, אלה
הנולדים מהם יאבדו, וכללם עומד, כאשר הוא כתוב
בתהלת ס' קהלת, ואפס עומד בארץ, רק אדם לבדו
שנברא בצלם אלהים, שהם המלאכים העומדים, ואם
האדם כדמותם ע"כ יעמדו, ע"כ אמר הבס למלאכים
אנהנו נברא האדם, והנה נעשה הוא והמלאכים,
וידענו כי אין השם הנכבד ללם, והנה עתה טעם
בצלמינו והמלאכים שהם רבים, כאשר כתוב בס' דניאל
(ז יו"ד), אלף אלפין ישמאונה, ורבו רבבן קדמוהי
יקומון, והנה טעם בצלמנו כמו דפוס וכן כתוב ויולד
בדמותו כצלמו" (למטה ה ג) והנה הכי"ת כמו
כלי לעשות:

(שלו) וכן רז"ל השתמשו בזה המאמר לרוב עיון (ברכות
לא ב, ב, קדושין יו ב, ברייתות יא א) ועוד
במקומות הרבה: (שלה) כי התורה נתנה ע"י משה
רבינו ע"ה: (שלט) בי כיון שאנהנו בעלי הושים
והרגשות, אין בנו כה להשיג הענינים השכלים, רק
בליורי הענינים המורגשים, אשר אנהנו מוטבעים בהם,
מפני זה היתה כוונת התורה, לכתוב המלות והענינים,
כפי כה הכנת השומע, כדי שיתשב על לבו בתחלה
מדרך גשמותו, מתוך המלות הגשמיות, ואח"כ יתהכס
וידקדק להבין שכל זה אינו כ"ה על נד ההקרבה והמלינה
(רצ"ה): (שמ) פי הארץ נמלא (אבות פה מו) ובתורה
"ותפתה הארץ את פיה" (במד' טו לא): (שמה) והתורה
דברה כלשון בני האדם להבין השומעים:

הולאת גופו מאין, רק, ויברא אלהים את האדם" כחם, ואף
אלהים את האדם עפר מן האדמה, שינה בו כלשון מ"ס
שם אח"כ בבב"ח, ויולד ד' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל
עוף משמים, ששם פי' שמו האדמה שהוא הארץ האמור
למעלה נולדו, ובאדם כתיב, עפר מן האדמה, אבלקח עפרו
וכביכול גבלו ד', וז"ש, עד שובך וגו', כי ממנה לוקחת'
(למטה ג' יט) וכתב, את האדמה אשר לוקח משם" (למטה ג' כג)
לא נזכרה בו רק לקיחה מן האדמה (דהייט העפר כנ"ל)
ולא יצירה ובריאה: [קלב] והג' יעב"ן ז"ל בס', מגדל עז' כתב,
אעפ"י שכבר איז"ל דברה תורה כלשון בני אדם לסבר
את האזון בדרך שהיא יכולה לשמוע, מ"מ ידוע למשכילים,
כי יש פתימות ותוך לכינוים הללו, ואין ד"ת כשיחה בעולם
חלילה, ולא לה"ק הסכמיים כאשר לשונות, אמנם הם סתרי
התורה הגנוזים למי שזוכה, אשרי העומד בסוד השם,
ועיון (מורה ח"א פ' כו, לג, ופ' מו) שביאר שם המחמר הזה
בארובה ועיון (אולר נחמד מחברת ראשונה מכתב ל"ה ומכתב
כ') ועיון למטה וי"ו וי"ז ע"פ וינתס ד' ובקד"י אור שם: [קלב]
ובן הוא בדרז"ל (מדרש משלי בס', לדיק אוכל לשובע
נפשו, (משלי יג, כה) ר' יוחנן אמר מראין לפין מה שיכולה לראות,
ומשמיעין לאזון מה שיכולה לשמוע": [קלה] ובס' (יסוד
מורא שער הראשון) כתב, והנה קדמונים ז"ל היו יודעים סוד
המרכבה ושעור קומה (פי' אין זה תמונת הדבר ותוארו ח"ו,
בי אין לו תמונה כי מדומם הוא מכל תבנית אלא גזוגתו ונבוכתו)
ותלילה תלילה בדמות ישרט לו, רק דכריהס לריכיס
פירוש

וכן אמר, "אל מי תדמוני" ישעי' ב כה),
 ובעבור שנשמת האדם העליונה (שם) שאיננה
 צתה נמשלת בחיותה לשם (שם), ושאיןנה גוף
 והיא מלאה כולו וקלון, וגוף האדם בעולם
 קטן (שם) וקלון, יהי השם מבורך אשר בגדול
 החל (שם) ובקטן בלה (שם) וקלח, וגם אמר

יהל אור

(ש"צ) (ובבמדבר טו ל) כפי' ופלתה האדמה את פיה,
 קראה ה' ז"ל, "תיכונה" וז"ל שם,
 וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליון, "תיכונה"
 תדבר על הגבוהים ממנה, כדרך ארמונה שהוא הגוף,
 וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים:
 (שמג) וכן כתב צ"ח העבור, והנה כל דבר שנעשה
 ע"י המנעיים לא יעמוד, ואם אלם המלאכים עומד,
 יעמוד האדם שהוא בללמם וצורתם: (שמד) כבו
 שחלקי העולם כלם מתאחדים בצורה העליונה ית' שהיא
 השומרת והקושרת אותם, ככה האדם הנפש השכלית,
 היא השומרת והקושרת אגרו וכוהותיו כולם, עד שמוה
 הגד נקרא האדם עולם קטן והעולם אדם גדול כדברי
 הקדמונים, וכמו שכתב הרב המורה, וכן בשיטה
 ראשונה, בללם אלהים האדם עולם קטן, או העולם
 אדם גדול כמאמר יהוקאל (יהוקאל א כו) כמראה אדם
 עליו מלמעלה: (שמה) העולם העליון תהלה מה שברא
 השם: (כמו) האדם שנקרא עולם קטן בו כלה, כי
 אחר שברא האדם מיד כתיב, "ויכולו השמים":
 (שמו) יהוקאל: (שמה) שראה כבוד השם הנקרא
 בלשון רז"ל השכינה: (שמש) בהנהגת הנפש על הגוף:
 (שנ) בן הודיענו ית' ע"י נביאיו שהוא אחד, כמו
 שאמר, שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד, (דברי' ו, ד)
 ראו עתה כי אני הוא והין אלהים עמדי" (שם לב
 לט) ד' דד יגהנו ואין עמו אל נכר" (שם לב יב):
 (שנא) הוא הנמלא הראשון היוצר הכל: (שנב) הוא
 אלהי האלהים ואדוני האדונים: (שנג) כי כבוד אלהים
 הסתר דבר:

(שנד) ובשיטה ראשונה, זכר ונקבה שני פרזופין כאשר
 יפרש עוד וככה אמרו קדמונינו ז"ל:
 (שנה) שגידם יהד הם אחד: (שנו) ונובל לפרש, והנו
 אחד" על הרכבת הנפש עם הגוף יחד נקרא "אדם" וברא
 השם את האדם מהעליונים והתחתונים, וקראו אדם
 והוא דבר אחד, "וגם הוא שנים" פי' חלק העליון שהוא
 הנשמה, וחלק השפל שהוא הגוף, רוקן מן השמים, וגופו
 ובחלק ראשון פת"ו ובכרובי ובאפודי שם, וצפי' ברדי"א מה שהקשה עליהם לפי פירושם פ"י"א: [קס] ופן כתב (שמות כו,
 ו) והנה יו"ד יריעות הוא המשכן, והמשכן קראו אחד כולל הכל, כי כל גוף אינו דבר אחד, רק הוא מחובר מאחדים,
 ככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל, ונקרא אחד, וכן העולם הקטן והגדול, ועיין בפ"י (דניאל יו"ד כח) ד"ה נאום
 אברהם המתנב וכו' וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמות שהם אחריו, וזה העולם אינו גוף, והוא הנקרא
 מראה כבוד השם העליון, ולא ישתנס בעלם, או במערכת, ואין לו זמן ומקום, והשם הנכבד בקרבנו, ע"כ אמר והוא
 הכל: [קמא] וכן כתב המורה בפכ"ט מהת"ב, שכל מה שזכר בתע"ב בתורה אינו כולו על פשוטו, כפי מה שדמו ממנו
 ההמון, שאילו היה הענין כן, לא היו מסתירים אותם אנשי החכמה, ולא היו התכמים ממריצים מליצות בהעליותו,
 ומניעת הספור בו בפני ההמון וכו', עוד שם, אבל כל מי שידע מזה דבר אין ראוי לו לפרסמו כמו שאמרתי פעמים
 צפ"י המשנה, ובביאור אמרו (צ"ר פ' ט) מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, ואמרו זה אחר שזכר ביום
 הששי, ועיין עקידה שער החמישי שהקשה על המאמר הזה שתי קושיות, וביאר המאמר הזה עפ"י דרכו, ובירושלמי חגיגה
 פ"ב ה"א) הגי', כבוד אלהים הסתר דבר, עד בלא נברא העולם, כבוד מלכ"ס תקור דבר משנברא העולם ועיין
 בקרבנו העדה שם: [קמב] כן אז"ל (נרכות ס"א א, עירובין יח, א) על זכר ונקבה נראים שדו פרזופין נבראו, והיו דבוקים
 גב אל גב, וכן כתב המורה בפ"ל מהת' בגי' וז"ל, ומזה אמרם אדם וחוה נבראו כאחד מתאחדים גב לגב" (פ"י) שהם
 מתחברים עורף זה לזה, כאלו אמר שהם הזכרים, כי מהאחד יגיע הספסד והוא החומר, ומהאחר יגיע השלימות והוא
 הנוצה: [קמג] וכן כתב המורה (שם) והבן זה איך היה הביאור שהי' ב' בלד אחד, והם אחד, כמו שאמר עלם
 פעלמי, וכבר מצאנו, והוסיף זה חיוק באמרי שהשם על שניהם יחד אחד (פ"י) כי האחד לבדו אינו אדם) אשה כי
 פא"ש לוקחה זאת, ומינק ניותם אחד, ואמר ודבק באשתו והי' לבשר אחד":

הנביא (שם) שראה כבוד אלהים (שם) כמראה
 אדם (שם) וקלטו, והשם הוא האחד (שם), והוא
 יוצר הכל (שם), והוא הכל (שם) [קס], ולא אובל
 לפרש (שם) [קמא], ואדם נברא בתהלה בשני
 פרזופין (שם) [קמב], והנו אחד (שם) [קמג],
 וגם הוא שנים (שם), והנה בצלם אלהים

קרני אור

פירוש דברי התורה, נעשה אדם בללמו כדמותו" ובצורת
 יחוקאל כמראה אדם עליו מלמעלה (יתו' א, כו) ואמר ומראה
 מתניו ולמטה (שם), (ועיין מורה ח"א פ' מו), (וז"ל הרמ"א
 בתשו' פ"ו ז) אבל לא אסרו ללמוד דברי התכמים ומקורותם,
 כמכות המליצות ושבעיכן, כי אדרבה ע"י זה נודע גדולתו
 של יוצר בראשית, והוא פ"י שיעור קומה, שאמרו כל היוצע וכו'
 אף כי למקובלים דעת אחרת בזה, אלו ואלו דברי אלהים חיים
 עכ"ל: [קלון] וכן דרשו רז"ל (כרכות יו"ד, א) בני חמשה דברי
 נפשי, כנגד מי אמרן דוד, לא אמרן אלא כנגד הקב"ה, וכנגד
 נבחה, מה הקב"ה מלא על כל העולם, אף נשמה מלאה את
 כל הגוף וכו' יבוא מי שיש בו חמשה דברים הללו, וישבת למי
 שיש בו חמשה דברים הללו (ועיין בהכותב בע"י מה שהעמיק
 לכתב בזה) וכן הוא בויק"ר פ"ד ת, דבר פ"ב לו, מדרש
 תה' קג, וכן הוא בתיקונים תיקון יג, ובשנינו לשון כולם, וכן
 יאמר הח' ז"ל (יסוד מורא שער הראשון), ולא יבין המסביל
 איך תדמה נשמת האדם אל בוראה כחמשה דברים" (ישם
 בשער יב), וזה סוד מה שאמרו תו"ל בחמשה דברים":

[קלז] ובס' יסוד העבור בשער השני כתב, והנה השם לר
 צורת הגוף לנשמת האדם בצורת העולם למיין
 יבוא בהיכלו, ויבין בו יוס ולילם עד שידע ששם שבראו,
 ולהבין דבריו עיין רב"ח על הפ', נעשה אדם" שהרמב"ם לכאר
 כל זה, ועיין (אבות דר"י פ' לא, ג) שביאר שם שכל מה שברא
 הקב"ה בעולמו ברא באדם ע"כ יאמר כי גוף האדם כעולם
 קטן, ועיין בפ"י הת' ז"ל (שה"ש ה, יא) בפעם השלישית
 שמפרש אל מה ירמוז כל איברי הגוף: [קלח] וכן כתב הח'
 ז"ל (שמות כה, מ) וז"ל, והיוצע סוד נשמתו ומתכונת גופו
 יוכל לדעת דברי העולם העליון, כי האדם כדמות עולם קטן,
 והוא היה סוף בריאתו כארץ, וסימן לדבר, כגדול החל ובקטן
 כלה, וכן כתב צ"ח (יסוד מורא שער יב) ע"כ קראו חכמי
 התוסים האדם עולם קטן, וכן נקרא האדם אלל חכמי המתקד
 עולם קטן, ונקרא העולם אללם ג"כ אדם גדול, לומר שהכל
 נקשר ומיוחד, וזה הוא מאמר הנביא (ישעי' מח, יג) קורא
 אני אלהים יעמדו יחדו ודרשו רז"ל מאי יחדו דלא לשלפני
 מהדדי: [קלט] במאמרים ז"ל (צ"ר פכ"ד ופכ"ו) א"ר יודן
 גדול כחן של נביאים שהם מדמים הבורה ליוצרה, שנאמר
 "ואשמע קול אחד בין אולי" (דניאל ת, טו) א"ר יבודה ב"ר
 סימון אית לן קריא אותן דמתוויר יתיר מן דין שנאמר, ועל
 דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה (יתו' א, כו)
 ועיין בפ"י מהרז"ו שם, ועיין מורה ח"ג מן פ"א עד פ"ה,
 ובחלק ראשון פת"ו ובכרובי ובאפודי שם, וצפי' ברדי"א מה שהקשה עליהם לפי פירושם פ"י"א: [קס] ופן כתב (שמות כו,
 ו) והנה יו"ד יריעות הוא המשכן, והמשכן קראו אחד כולל הכל, כי כל גוף אינו דבר אחד, רק הוא מחובר מאחדים,
 ככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל, ונקרא אחד, וכן העולם הקטן והגדול, ועיין בפ"י (דניאל יו"ד כח) ד"ה נאום
 אברהם המתנב וכו' וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמות שהם אחריו, וזה העולם אינו גוף, והוא הנקרא
 מראה כבוד השם העליון, ולא ישתנס בעלם, או במערכת, ואין לו זמן ומקום, והשם הנכבד בקרבנו, ע"כ אמר והוא
 הכל: [קמא] וכן כתב המורה בפכ"ט מהת"ב, שכל מה שזכר בתע"ב בתורה אינו כולו על פשוטו, כפי מה שדמו ממנו
 ההמון, שאילו היה הענין כן, לא היו מסתירים אותם אנשי החכמה, ולא היו התכמים ממריצים מליצות בהעליותו,
 ומניעת הספור בו בפני ההמון וכו', עוד שם, אבל כל מי שידע מזה דבר אין ראוי לו לפרסמו כמו שאמרתי פעמים
 צפ"י המשנה, ובביאור אמרו (צ"ר פ' ט) מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, ואמרו זה אחר שזכר ביום
 הששי, ועיין עקידה שער החמישי שהקשה על המאמר הזה שתי קושיות, וביאר המאמר הזה עפ"י דרכו, ובירושלמי חגיגה
 פ"ב ה"א) הגי', כבוד אלהים הסתר דבר, עד בלא נברא העולם, כבוד מלכ"ס תקור דבר משנברא העולם ועיין
 בקרבנו העדה שם: [קמב] כן אז"ל (נרכות ס"א א, עירובין יח, א) על זכר ונקבה נראים שדו פרזופין נבראו, והיו דבוקים
 גב אל גב, וכן כתב המורה בפ"ל מהת' בגי' וז"ל, ומזה אמרם אדם וחוה נבראו כאחד מתאחדים גב לגב" (פ"י) שהם
 מתחברים עורף זה לזה, כאלו אמר שהם הזכרים, כי מהאחד יגיע הספסד והוא החומר, ומהאחר יגיע השלימות והוא
 הנוצה: [קמג] וכן כתב המורה (שם) והבן זה איך היה הביאור שהי' ב' בלד אחד, והם אחד, כמו שאמר עלם
 פעלמי, וכבר מצאנו, והוסיף זה חיוק באמרי שהשם על שניהם יחד אחד (פ"י) כי האחד לבדו אינו אדם) אשה כי
 פא"ש לוקחה זאת, ומינק ניותם אחד, ואמר ודבק באשתו והי' לבשר אחד":

בראשית א בראשית

אונקלוס

**הָאָרֶץ: כִּי וַיִּבְרָא אֱלֹהִים | אֶת-
הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא
אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:**

**אַרְעָא: כִּי וַיִּבְרָא יְיָ יְת
אָדָם בְּצַלְמֵהּ בְּצֶלֶם
אֱלֹהִין בָּרָא יְתָהּ דְּבַר
וּנְקֵבָה בָּרָא יְתְהוֹן:**

רש"י

אבן עזרא

(כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידיים שנאמר (ג) ותשת עלי כפכה נעשה צחותם כמטבע העשוי ע"י רושם שקורין קוניץ (וככ"י קויץ והוא פירש לך שאותו ללם המתוקן לו ללם דיוקן יולרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר (ג) ויקח אחת מללעותיו וגו' מדרש אגדה (ט) שנבראו שני פרלופים זריחה ראשונה ואחר כן חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בשני ולא פירש לך -

כ"אך (כז) וקמדן, והוא נברא זכר ונקבה (כז) , וכלת פרייה ורבייה באדם (כז) ברכה היא (כז) וקמה] כ"א בבריאת המים (כז) וקמן, רק היא סציה (כז) העתיקה קדמוניו ד"ל (כז) וקמן, ושמו זה הפסוק (כז) זכר לדבר (כז) וקמה]

יהל אור

קרני אור

נצח מהאדמה: (שנז) וכן ת"א בצלם אלהין" אף כי בכ"מ תרגם, אלהים" בשם הוי"ה" שינה" בזה לכלי ליחס לדי' שום דבר מהצלם כי מה דמות תערכו לו? ותרגם בצלם אלהין" בנו"ן שפ"ו מלאך להבדיל מכל אלהים" בהורה" הסמוך לשם הוי"ה שמתורגם בכ"מ אלהים (נל"ג): (שנח) הנישמה העליונה זכר, והרזה החיוני היא הנקבה, או פי', להיות נדמה להמלאכים, ואם אינו מתקיים ב"א, יכול להתקיים במין, להוליד כדמותו ע"י פו"ר, ובזה הוא ג"כ נצחי, ובעבור שאמר שנברא בצלם המלאכים, יש לשאול כי המלאכים הם מין אחד, ואיך עשה את האדם שני מינים אחד זכר ואחד נקבה ותשובתו כי בעבור שהמלאכים עומדים בעצמם ולא כן האדם כי סופו למות, ע"כ הוא נברא זו"ג, כדי שיקיים המין ויעמדו אחריו: (שנט) הפרייה היא ההולדה, והרבייה היא ההגדלה: (שס) ובשישה ראשונה, פרו ורבו ברכה שהאחד יוליד רבים": (שסא) דעת הח' ז"ל שהיתה ברכת האדם בפרו ורבו כזכרת הדגים והעופות, שהוא נתינת הכח להולדה בדומה (רד"א) (שסב) כן דעת חז"ל שהיא אחת מתרי"ג מצות, ולהכי אמרינן שהה ז"ל ילדה מצוה לגרשה, וכן כתב הרל"ג, תחויב שיהיה זה המאמר מצוה לא נתינת טבע על ההולדה (שסג) כך קבלו אבותינו ממש רבינו ע"ה על פה, (שסד) ויאמר להם אלהים פרו ורבו" ואיננה הנכרה שזכר תחלה, רק אמר שברך אותם, ולא פי' במה ברכם, ורז"ל רמזו בדבריהם שאמרו ברכם ברכת חתנים, וכן כתב הרמב"ן בעבור (שסה) בעבור ישיבו להם כי מכאן ראיה, אבל כל מי שיש בו דעת, יבין בעצמו כי ראוי לקיים המין אפילו לא היה כתוב בתורה, ויאמין לקבלתם בלי צורך ראיה, והנ"ס סיוס הפ' ב"ח מרדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ", וכתב הח' ז"ל בשיסה ראשונה, ויתכן שלא הזכיר ובכל הית הארץ (פי' כי הכתוב אמר ובכל חיה הרומשת על הארץ, ולא אמר ובכל הית הארץ) בעבור שאין ממעלה על רובם, כ"א על הרמשים הקטנים, ולא על החיה שנקראת בהמות, הגה נא בהמות אשר עשיתי עמך" (איוב מ טו):

[קמד] וכן כתב הרד"א, שלא נתיחס הללם לסנה ראשונה, כ"א למלאכיו, ושלכן אמר כלשון רבים, נעשה אדם, וכבר יסו"פ לזה, שכל מקום שזכר פניו הצלם נאמר, ללם אלהים" לא, ללם ד", לפי שאי אפשר ליחס אליו ית' דבר מהצלם וכמו שאמר אל מי תדמיון אל (ישע"י מ, כח), (וככ"ר פ' כ) שמכרשית פד ולאדם, יש פ"א הזכרות, ואם תאמר הרי פ"ג הם, אלא בצלם אלהים", והייתם כאלהים" אינו בכלל: [קמה] וכן כתב החוס' (יבמות סה, ב ד"ס ולא קאמר") אפ"ג ללאדם הראשון קאמר פרו ורבו הווא צרכה בעלמא ולא למעוה: [קמו] ועיין רמב"ן ז"ל שכתב שיש הפרש גדול בין שני המאמרים, כי בבריאת המים כתוב ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו (למעלה פ' כב) ולכן יתכן לפרשו ששם בהם כת להוליד בדומה, אבל באדם מלבד מה שאמר, ויברך אותם אלהים" אמר עוד, ויאמר להם אלהים פרו ורבו" והוא המורה שדבר פמהם, וטעם אותם על פו"ר כדעת חז"ל, ורבינו ניסים כתב, שהכתוב הזה כולל ברכה ומצוה, כי אמרו פרו ורבו הוא מצוה, ונאמרו ורדו כדגת הים היא ברכה, ועיין בהמספר שהלדיק דעת הח' ז"ל ודעת רז"ל בזה: [קמו] וכן כתב הרד"ק ז"ל ואפ"י שהיא ברכה כמו בדגים שמכו חז"ל (יבמות סה, ב) שהיא מצוה לבני אדם: [קמח] וכתב הרל"ג, שרש הש"י שלא יפטר באדם מפו"ר אם לא יהיה לו זר"ג, ישלם בהם מלא כל הארץ וזה שאמרו פרו ורבו, פרו רמז בו על ההולדה, ואמר ורבו, רמז בו תיוב הרבוי בהולדה, ואמר ומלאו את הארץ, יתחייב שישלם בזה מלא הארץ וכו', עוד שם והנה התועלת בזאת המצוה מצוה וכו' שימשך ממנה קיום המין האנושי, כי האדם להיות פעולותיו בכחירתו היה אפשר לו שישמית מיט, כאלו תאמר, אם תשלם ההכמה בין האנשים להמנע מהוליד, ולזה השגיחה כי התורה בזה האופן:

שניהם

סקורי רש"י: (ג) תה' קלט ס. (ד) איוב לח יד: (ה) למעט ב כא. (ו) פירוזבן יח א ברכות פא ה.

אונקלוס

בראשית א בראשית כא 41

כח וַיְבָרֶךְ אֶתְּמֹהִיִם וַיֹּאמֶר לָהֶם
 אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־
 הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדִגְתַּת הַיָּם
 וּבְעֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַי הַדָּהָר מִשָּׂט
 עַל־הָאָרֶץ: כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה
 נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵרְעָרָה
 אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־
 הָעֵץ אֲשֶׁר־בוֹ פְּרִי־עֵץ זָרַע זָרַע
 לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ: ל וּלְכָל־חַיֵּי־
 הָאָרֶץ וּלְכָל־עֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל־
 רוֹמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בוֹ נֶפֶשׁ
 חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֹשֶׂה לְאֹכְלָהּ
 וַיְהִי־כֵן: לא וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־

כח וברך יתהוון יי נאמר
 להוון יי פושז וסגז וכלז
 ית ארעא ויתקופז עליה
 זשלושז בגנני יפא
 ובקופא דשמיא ובכל
 חיתא דרחשא על ארעא:
 כט נאמר יי הא יתבית
 לכוון ית פל עספא דבר
 זרעה מזרע די על אפי
 כל ארעא וית פל אילנא
 די בה פרי אילנא דבר
 זרעה מזרע לכוון יהא
 למיכל: ל ולכל חיות
 ארעא ולכל עופא
 דשמיא ולכל דרחיש
 על ארעא די בה נפשא
 חיתא ית פל ירוק עשפא
 למיכל ונהוה כן: לא נחזא
 יי ית פל די עבד והא

רשי

כילד צרייתן ופירש לך במקום אחר (י):
 (כח) ובבשה. חסר ויי' ללמדך שהזכר כובש
 את הנקבה שלא תהא ילחנית (ג) ועוד ללמדך
 שהאיש שדרכו לכבוש מלווה על פריה ורביה
 ולא האשה (ט): (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל
 חית הארץ. השווה להם צהמות וחיות למאכל

יהל אור

(שסו) דעת הח' זל כי פדיין לא התיר את הבשר
 עד אחר המבול, ופיין רשי ורמב"ן
 ו"ל: (שסז) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב
 מאוד. ובשיטה ראשונה, ואם שאל שאל אחר
 שהזכיר בכל יום ויום עם כל מעשה בראשית כי טוב,
 מה צריך להזכירו עוד עם הכלל, והתשובה שיתכן היות
 כל פרט טוב, וכלל התחברם רע, ע"כ הריך לומר
 את כל אשר עשה, ועוד כי הוסיף מלת מאוד על הכלל
 ולא על הפרט, וכן כתב רש"י תכלית המליצות בכללו
 טוב מאוד יותר מן התכליתות הפרטיות המכוונות אליו,
 ובביר נמלא הרבה מאמרים על הפ' הזה ג"כ, ופיין מ"מ
 (שסח) בא התואר צה"א הידיעה, והמתואר בלעדו
 היה ראוי שיאמר היום הששי, או יום ששי אז לא היה סמוך:

אבן עזרא

כט ויאמר אלהים הנה נתתי לכם, התיר
 לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל
 עשב, וכל פרי עץ סוחר לאדם, וחעשב הידק
 לחיות ולכל רומש, ועד בה לא הותר הבשר
 עד אחר המבול (שסז): לא וירא (שס),
 ו"ה הששי (שס) וקסט], י"א שיום סמוך (שס)

קרני אור

[קסט] בא צה"א הידיעה, כלומר היום הידוע שפיה בו
 העולם נמלא ושלם עם כל צרותיו ובו נברא
 האדם (רד"ק) יען כי הם נזכרו בתורה גם להלן כמ"ס, ופיה
 ביום הששי" (שמות טז כב), ויהי ביום השביעי" (שם שם
 כז) משא"כ בימים שלפניהם שלא נזכרו עוד בכל הס"ק
 (הג"ה) אחרי שלא נכתב ה"א הידיעה בימים הקודמים כי
 אם נשפי לכד הוא מוסב על ויכלו השמים הגאמר כפ'
 שלאחריו, ושטרו שהיה פרט ובקר של יום הששי שבו נגמרה
 מלאכת השמים והארץ וכל לבאם, ופיה סכל לאזד שלם
 דבוק וכלול ואחזו זה בזה (רש"ד) על דרך פשט לומר כי הוא
 והנה כל המפרשים בפ"י הפסוק הזה האריכו למאוד,
 ופיין מ"מ לר"מ חפץ ז"ל, ובנתה"ש מה שביארו בזה:
 (שסח) בא התואר צה"א הידיעה, והמתואר בלעדו
 היה ראוי שיאמר היום הששי, או יום ששי אז לא היה סמוך:

בפכור

בפכורי רשי: גז) למטה ב. ו. נח) כ"ד פ"ח יב. גט) קדושין לה א יבמות סה ב ב"ר פ"ח יב.

בראשית א בראשית

אונקלוס

**אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָיָה טוֹב מְאֹד וַיְהִי-
 עָרֵב וַיְהִי-בֶקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי : פ
 ב א וַיִּכְלְוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-**

תקין לחדא ויהיה רמש
 ויהיה צפר יום שתיקאי:
 " וְאֵת כָּל לֹדֵי שָׁמַיָא
 וְאֶרְצָא וְכָל חַיִּיהוֹן :

אין עורא

וטעם לגלגל הששי (שס) וקנו וכן יום השביעי.
 ואין זה אמת (שעפ), ובעל יום הששי על דעת
 אנשי המולות יזכיר (שעפ), רק שירושן יום
 שהוא ששי ליום הראשון (שעפ) וכן יום השביעי (שעפ)
 ונמצא בן „איש הישראלי“ (ויקרא כד י) (שעפ),
 ורבים כמותם (שעפ), גם בן רקיע השמים ולמעלה
 א כ) הרקיע שהוא שמים (שעפ):
 א ויכלו (א) ואן, מהבנין שלא נקרא שם
 פועלו, ומשקלו ויכבו כל ההרים
 (למטה ז, יש) וטעמו נכ"מ (א) וכן, והים בהרל

רשי

בשר אך כל ירק עשב יאכלו ויחד כלם וכשצאו בני
 נח ההיר להם (ב) בשר שנאמר (א) כל רמש אשר
 הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתו לאדם
 הראשון נתתי לכם את כל: (לה) יום הששי.
 הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר
 שהתנה עמהם ע"מ שיקבלו עליהם ישראל
 חמשה חומשי תורה (ב) ד"א יום הששי שכלם
 תלויים ועומדים עד יום הששי הוא שבי בסיון
 (ה"א שציוס ו' בסיון שקבלו ישראל התורה
 העולם עתה וזהו יום הששי זה"א שאותו יום

יהל אור

(שע) בעבור הה"א מפרטים שפירושו יומו של הגלגל
 הששי, או של הכוכב הששי, וכשיטה ראשונה
 „הגה יש לשאל למה אמר הכתוב יום הששי, זה"א זר'
 אדונים בן תמים (עיין ערכו בראש הספר) אומר כי
 ביום הראשון היה אור וחושך כדמות „הלבנה“, וההבדלה
 ביום השני, כי כן דרך כוכב „חמה“, והדפאים בשלישי,
 כי „גנה“ לאות על כל מאכל „והחמה“ ברביעי, כי
 המשרהים תלויים זה, וככה בכל מרווחתם, גם הראות
 כוכבי המולות כפי מהלך השמש לעולם, ובהמישי כנגד
 „מאדים“ ובששי כנגד „זדק“, והוא מודה לחכם האומר
 כי יום הוא חלק שנים ע"כ שיתא אלפי הוי עלמא:
 (שעא) פ"י שיהי הימים כסדר שבעה כוכבי לכת:
 (שעב) פ"י הם האומרים שמוסלים שבעת
 המשרתים בשבעת הימים, והסימן ראשי ימים ח'ל'ס'
 כ"ל'נ'ש', ביום הראשון „חמה“ ובשני „לבנה“ ובשלישי
 „מאדים“, וברביעי „כוכב“ ובהמישי „זדק“ ובששי
 „נוגה“, ובשבת „שבת“, וזה נאמר שיום סמוך לגלגל
 הששי. הלא גלגל הששי „זדק“ ובעל יום הששי הוא
 „נוגה“, כי השבעה כוכבי לכת, אינם משמשים זלילות
 ובימים כסדר נלגליהם: (שעג) ומצינו סמיכות הסר
 „של“ כמו „ספר זכרון“ (מלאכי ג טז) שבו נכתב הזכרון,
 ויש סמיכות שמורה על הדבר בעלמו, כמו גדול הענה
 (ירמי' לז יט) וכן איש מרמה (תה' מג, יא), וכן כאן
 יום שהוא ששי, (שעד) יום שהוא שביעי: (שעה) שפ"י
 איש שהוא ישראלי, ועיין מה שכתב ה"א ז"ל כפי
 מאזנים, בשער הנודעים: (שעו) ובכחו שבע השכלים
 הטבת (למטה מא כו) ולא הזכירם מקודם בפ', והיה
 ל"ל כמו צפתרון הפרות (שס) „שבע פרות הטבת“:
 (ה) ובשישה ראשונה „ויכלו השמים והארץ, ולבא השמים הם הכוכבים והמאורות
 הם המושלים, ולבא הארץ ההיים“, פ"י כי נגמרו כ"ל לבא השמים ולבא הארץ ביום הששי, ולבא
 השמים נקראו בני המאורות הגדולים, והכוכבים הנזכרים בענין „ופן תשא עיניך השמימה, וראית את השמש ואת
 הירח, ואת הכוכבים כל לבא השמים“ (דבר' ד יט) ולבא הארץ הם הנזכרים, היה ורמש ודגים וכל הנזומח:
 (ז) ביום הששי כלו ונגמרו השמים והארץ כל אשר הפן ד' לעשות באורח חכמתו היה נגמר לא הסר דבר, וכן ת"א
 ואשתכלו

נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא

קרני אור

וס מיוחד אין כמותו אחריו, כי זו נרא חדשה, ולא יוסף
 כן עוד לפנות תחת השמש, וזה הוא פלמו מאמר קבלת
 (קבלת א, ט) „ואין כל מדב תחת השמש“, ואין כן הימים
 שלפניו, באחר כל אחד בא יום כמותו יום מלאכה, ע"כ
 לא אמר כהן השני השלישי (כ"ה"ו) ופ"י (פ"ג, ג', א) יום
 השני מלמד שהתנה וכו' וברכ"י, הורה על ה' חומשי תורה,
 או על ששי בסיון, (ובכ"ר פ' ט יד), אמר ר' יודן או שעה
 יתירה במוספים מחול על קדש, וכה נמדה מלאכת העולם
 ע"כ כחוב השבי" (ופ"י מהר"ז) בא לדרוש יום הששי ויכולו,
 שח"ס ויכולו שייך לסוף יום ששי וע"כ כתב השפי ויכולו) והשמן
 רשק (לקוט רמז טו) פ"י „ולכ"נ השבי זה"א הידיעה לפי
 שיש בה שעה התוספות דלגבי אדם נמנית ליום ז', לגבי הש"י
 נמנית ליום ו"י: [קב] שהוא גלגל דק לפי השבועות:
 א] הכתוב יאמר „ויכלו השמים והארץ וכל לבא“, על
 השמים לבד נאמר וכל לבא, שבארץ אין לבא
 כ"א כבני אדם רבים הנאספים, ולא בשר בע"ח, וכן לא
 ה' אלא אדם ואשתו (רו"ה) מלת השמים והארץ, לא על
 הרקיע והיבשה לבד שנגמרו ביום השני והשלישי, אלא השמים
 ושני השמים, וגבוה על גבוה, המרומים והשעויות העליונות,
 וכן הארץ וכל יבדותיה, ותקן התשך ותהו ובהו, וכן כל
 לבא, לבאות הארץ הם דגו הים ועוף השמים, ובהמה
 וחיה ורמש והאדם, ולבא השמים, הם המאורות והכוכבים
 ולבאות השמים והמלאכים (כ"ה"ו) וכן פ"י הדמבין שבכלל
 לבא המלאכים, וכתב שד"ל ונראה שכתב ענינו קבון דברים
 המתחמים לדבר אחד, וכאן יורה קבון כלל הנמלאים
 המתחמים לשמים ולארץ: ב] (ובכ"ר פ' י"ד) ויכלו מלבון
 כלם שמורה על כללות, וכן היו התכודים הראשונים אומרים
 בואי כלה, בואי כלה, והתנגוס ירושלמי תרגמו מלבון
 המדה וכוסף, כמו „כלתה לתבועתך נפשי“ (תה' ק"ט פ"א)
 שתרגם שם „כגיג לפורקנך נפשי“ ולפי"ה הזה טעם הרלב"ג,

בוקורי רש"י: (ס) סנהד' ט"ז ב, ועי"כ טו בתוס' ד"ה אכל תאכל. (סא) למטה ט ג. (סב) תנחומא כר"ל לוח א.